

Львівський державний університет внутрішніх справ

І. О. Ревак, О. Й. Хомин,
Ю. І. Кіржецький, С. І. Мельник

СУДОВА БУХГАЛТЕРІЯ

Навчальний посібник

Львів
2017

УДК 340.6:657(075.8)

С89

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 29 червня 2017 р. № 12)*

Р е ц е н з е н т и:

Г. М. Воляник – кандидат економічних наук, доцент;

Н. В. Наконечна – кандидат економічних наук, доцент.

С89 Судова бухгалтерія: навч. посібник / І. О. Ревак, О. Й. Хомин, Ю. І. Кіржецький, С. І. Мельник. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 328 с.

ISBN 978-617-511-247-2

Викладено основи економіко-правових знань із теорії та практики судової бухгалтерії і бухгалтерського обліку. Розглянуто теоретичні питання опанування методиками застосування обліково-бухгалтерських документів при виявленні корисливих злочинів економічного характеру. Роз'яснено порядок використання облікових документів під час розслідування злочинів, що вчиняються з готівковими коштами, у банківській та страховій сферах, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, а також у базових галузях національної економіки.

Для здобувачів вищої освіти ВНЗ зі специфічними умовами навчання та всіх, хто цікавиться теорією і практикою розкриття злочинів у різних галузях національної економіки.

УДК 340.6:657(075.8)

© Ревак І. О., Хомин О. Й.,
Кіржецький Ю. І., Мельник С. І., 2017

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2017

ISBN 978-617-511-247-2

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
------------	---

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУДОВОЇ БУХГАЛТЕРІЇ

ТА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ.....	9
1.1. Суть, об'єкти і завдання судової бухгалтерії.....	9
1.2. Поняття про облік, його види та принципи.....	10
1.3. Методологічна база судової бухгалтерії.....	17
1.4. Особливості документування в обліку.....	19
1.5. Криміналістична експертиза документів. Особливості вилучення документів.....	28
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>31</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>32</i>

Тема 2. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ БАЛАНС

ТА ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ.....	36
2.1. Сутність і загальна характеристика господарського процесу.....	36
2.2. Поняття про бухгалтерський баланс та його структуру.....	39
2.3. Зміни балансу в результаті господарських операцій.....	42
2.4. Законодавче і нормативно-правове забезпечення звітності та мета її складання.....	46
2.5. Елементи та якісні характеристики фінансової звітності.....	59
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>66</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>67</i>

Тема 3. БУХГАЛТЕРСЬКІ РАХУНКИ ТА МЕТОД

ПОДВІЙНОГО ЗАПISУ.....	71
3.1. Поняття про бухгалтерські рахунки, їхня будова.....	71
3.2. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку.....	79
3.3. Подвійний запис на рахунках, його суть і значення.....	88

3.4. Рахунки синтетичного й аналітичного обліку.	
План рахунків, його будова та призначення.....	90
3.5. Оборотні відомості.....	99
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>102</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i></i>

Тема 4. ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

І ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ.....

4.1. Гласні методи виявлення та документування злочинів.....	107
4.2. Розкриття замаскованих злочинів.....	113
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>123</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>124</i>

Тема 5. ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РОЗКРАДАННЯМ ГРОШОВИХ КОШТІВ.....

5.1. Дослідження касових операцій.....	128
5.2. Основні завдання й етапи перевірки грошових коштів.....	135
5.3. Перевірка використання коштів поточних рахунків.....	141
5.4. Перевірка документів при безготівкових розрахунках.....	147
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>149</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>150</i>

Тема 6. ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ

У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ.....

6.1. Кредитно-банківська система України.....	154
6.2. Кредитування, лізинг та інші види діяльності банків.....	155
6.3. Способи вчинення злочинів у банківській сфері та їх документування.....	165
6.4. Фінансовий моніторинг та його особливості.....	169
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>171</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>171</i>

Тема 7. ВИКОРИСТАННЯ ОБЛІКОВИХ ДОКУМЕНТІВ

ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....

7.1. Методи і способи дослідження облікових документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах.....	176
---	-----

7.2. Документальна перевірка первинних облікових документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах.....	178
7.3. Фактична перевірка господарських операцій при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах.....	188
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>195</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>196</i>

Тема 8. ЗЛОЧИНИ В СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	201
8.1. Сутність учинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємства.....	201
8.2. Схеми вчинення злочинів із використанням експортних операцій.....	206
8.3. Злочини, які вчиняються із використанням імпорتنих операцій.....	212
8.4. Злочини з використанням експортно-імпорتنих операцій.....	218
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>221</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>223</i>

Тема 9. ДОСЛІДЖЕННЯ ОБЛІКОВИХ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У БАЗОВИХ ГАЛУЗЯХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	227
9.1. Особливості дослідження облікових документів для виявлення та розслідування злочинів у будівництві.....	227
9.2. Особливості дослідження облікових документів для виявлення та розслідування злочинів у сільському господарстві.....	235
9.3. Особливості дослідження облікових документів для виявлення та розслідування злочинів у торгівлі.....	246
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>253</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>254</i>

Тема 10. ЗЛОЧИННІ ДІЇ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ.....	258
10.1. Сутність і види страхового шахрайства.....	258
10.2. Класифікація страхових злочинів.....	262
10.3. Страхові злочини в особовому страхуванні.....	267

10.4. Шахрайство в майновому страхуванні.....	270
10.5. Шахрайські дії в автотранспортному страхуванні.....	272
10.6. Боротьба зі злочинами та методи їх попередження у страховій діяльності.....	275
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>280</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>281</i>
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	285
ДОДАТКИ.....	296

ВСТУП

Боротьба з правопорушеннями у сфері економіки є однією зі стрижневих проблем, що потребують спеціального дослідження. За умов трансформації економічних відносин в Україні загострюються проблеми функціонування структур власності, запозвато триває криміналізація господарських і пов'язаних із ними відносин. Це обумовило розширення масштабів правопорушень у сфері економіки, «якісне» і кількісне множення злочинів економічного спрямування. Надто стрімке зростання правопорушень у господарській діяльності вітчизняних організацій та підприємств вимагає розробки належних заходів із позбавлення мотивів злісних проявів. З огляду на це виникає гостра необхідність комплексного вирішення питань теорії, методики, організації та прикладної складової реалізації експертних судово-бухгалтерських досліджень. Відсутність же формування й удосконалення певних аспектів у цій сфері діяльності не дає змоги повною мірою вирішити чимало основних, вагомих завдань.

Боротьба з економічними злочинами в Україні становить один із пріоритетних напрямів у роботі правоохоронних органів. Адже правопорушення, що вчиняються у галузях національної економіки, впливають на ціле суспільство та зачіпають інтереси кожної особи. Тимчасом прогрес у технічному та інформаційному забезпеченні ведення господарської діяльності, нечіткість і постійні зміни норм законодавства сприяють скоєнню злочинів економічного характеру. Нині розкриття цих злочинів стає неможливим без знань судової бухгалтерії. Більшість порушень економічного законодавства залишають свій відбиток у документах бухгалтерського обліку. Тож для розслідування економічних злочинів неодмінними є спеціальні знання в галузі бухгалтерського обліку, якими судді та слідчі переважно не володіють та які становлять безпосередню сферу знань експерта-бухгалтера. Своєю чергою, ефективність проведення судово-бухгалтерської експертизи залежить від

правильної постановки запитань слідчим і використання експертом-бухгалтером адекватної методики дослідження об'єктів експертизи, що має формуватися на основі змісту інформації об'єктів судово-бухгалтерської експертизи.

Наведені обставини обумовлюють необхідність активізації та подальшого вдосконалення діяльності правоохоронних органів зі своєчасного попередження, повного розкриття і якісного розслідування економічних злочинів.

У навчальному посібнику поєднано і теоретичні питання з основ бухгалтерського обліку та судової бухгалтерії, і практичні матеріали з організації і методики розслідування злочинів за різними об'єктами. Для зручності використання й систематизації матеріалу десять тем посібника розкрито за однаковими складовими, як-от: виклад основного матеріалу, питання для самоконтролю, тестові завдання, зрештою список використаних джерел, додатки.

Теоретична частина охоплює основи бухгалтерського обліку та судової бухгалтерії, висвітлює сутність бухгалтерського балансу й фінансової звітності в Україні, особливості бухгалтерських рахунків, метод подвійного запису, а також методики дослідження документів. Ця систематизована інформація дає змогу здобувачам вищої освіти та оперативним працівникам підвищувати рівень своїх знань в економічній сфері, глибше уявляти економічне підґрунтя в разі вчинення економічних злочинів.

У практичній частині «Судової бухгалтерії» роз'яснено порядок використання облікових документів під час виявлення та розслідування складних злочинів, а саме у сферах страхування, зовнішньоекономічної діяльності, будівництва, торгівлі, сільського господарства, земельних відносин, у банківській сфері. Також зааналізовано документи для розслідування корисливих злочинів на підприємствах та злочинів, пов'язаних із розкраданням грошових коштів.

Назагал посібник може слугувати опорним конспектом для студіювання навчальної дисципліни «Судова бухгалтерія» здобувачами вищої освіти за спеціальністю «Право». Також він корисний для працівників правоохоронних і контролюючих органів насамперед із погляду профілактичних заходів щодо попередження правопорушень в економічній сфері та у боротьбі з економічною злочинністю.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУДОВОЇ БУХГАЛТЕРІЇ ТА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

1.1. Суть, об'єкти і завдання судової бухгалтерії

Дослідження та усунення порушень і зловживань у конкретних галузях юридичної практики, що стосуються економічних злочинів, не може обійтися без знання основ бухгалтерського обліку, економічного та документального аналізу. Забезпечити вивчення й усунення деструктивних відхилень у господарській практиці, пов'язаних з економічними злочинами, господарськими правопорушеннями, недоліками в господарській діяльності тощо, можливо лише за допомогою судової бухгалтерії.

Судова бухгалтерія – це спеціальна економічна дисципліна, яка здійснює економіко-правовий аналіз фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, розробляє методологію розкриття економічних і господарських злочинів, умови призначення та проведення судово-бухгалтерських експертиз і є результатом міжнаукової інтеграції на межі теорії бухгалтерського обліку та юриспруденції.

Судова бухгалтерія є комплексною прикладною дисципліною, яка містить елементи економічних і юридичних галузей знань.

Судова бухгалтерія поділяється на загальну та особливу частини. В загальній частині розглядаються питання бухгалтерського, економічного та документального аналізу господарської діяльності. Особлива частина вивчає питання вдосконалення і порядку призначення та використання в процесі правочинної діяльності матеріалів інвентаризації, аудиту, фінансового моніторингу, документальної ревізії, судово-бухгалтерської експертизи та інших економічних експертиз.

Об'єктами судової бухгалтерії є матеріальні носії інформації економічного характеру (бухгалтерський баланс; бухгалтерські рахунки, облікові регістри; звіти, планові та аналітичні первинні документи; чорнові записи), в яких відображається господарська діяльність, що може призвести як до позитивних, так і до негативних змін.

Судова бухгалтерія покликана вирішувати такі завдання:

- вивчати та усувати деструктивні відхилення у господарській практиці, пов'язані з економічними злочинами, господарськими правопорушеннями, недоліками в господарській діяльності тощо;
- вивчати закономірності відображення в системі економічної інформації негативних змін у господарській діяльності, зумовлених деструктивними чинниками;
- виробляти спеціальні заходи і методи виявлення та усунення цих змін;
- розробляти наукові основи організації та проведення бухгалтерських, планово-економічних експертиз, ревізій та інвентаризацій, визначати коло питань для вирішення експертами, методики взаємодії слідчих і судових працівників із ревізорами та експертами;
- виробляти критерії оцінки висновків експертів та актів ревізій, а також методики роботи юристів із документами – носіями економічної інформації, що можуть стати доказами у судовій справі.

1.2. Поняття про облік, його види та принципи

Облік – це процес, який складається з операцій спостереження, сприйняття, вимірювання та реєстрації фактів, явищ природи чи суспільного життя. Якщо процес обліку здійснюється щодо господарських об'єктів, то такий облік називається господарським.

Господарський облік – це облік господарської діяльності підприємства, суспільства загалом, тобто це спостереження, сприйняття, вимірювання та реєстрація господарських фактів і явищ та господарських процесів (виготовлення продукції, надання послуг, реалізації, розподілу фінансових результатів тощо).

Залежно від призначення облікової інформації господарський облік поділяють на:

- оперативний;
- статистичний;
- бухгалтерський.

Оперативний облік ведеться безпосередньо на місцях здійснення господарських операцій (йдеться про чисельність працівників, хід виконання плану тощо), зокрема тих, які не можуть бути відображені іншими видами обліку. Він потрібен для проведення поточного контролю і спостереження за окремими операціями з метою здійснення подальшого управління.

Статистичний облік вивчає і контролює масові соціально-економічні та суспільні процеси, явища природи (це перепис населення, використання робочого часу, залучення працівників тощо). Дані про господарські факти, явища і процеси статистичний облік отримує з оперативно-технічного і бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Бухгалтерський облік дає інформацію про майно підприємства, його капітал, зобов'язання, господарські процеси та їхні результати. Особливістю бухгалтерського обліку є те, що всі господарські операції реєструються на підставі первинних документів.

Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух коштів підприємства.

Основними завданнями бухгалтерського обліку є:

1) збір, обробка та відображення первинних даних про стан господарської діяльності;

2) систематизація та групування зведених даних з метою одержання підсумкової інформації про фінансово-господарські операції підприємства;

3) забезпечення достовірною і своєчасною інформацією внутрішніх і зовнішніх користувачів облікової інформації про господарські процеси і явища, що здійснювалися на підприємстві, та про наявність і стан майна підприємства та його джерела;

4) формування інформаційної бази для планування, стимулювання, організації, регулювання, аналізу і контролю фінансово-господарської діяльності підприємства.

У складі бухгалтерського обліку вирізняються фінансовий та управлінський облік.

Бухгалтерський фінансовий облік

Відображає стан майна, зобов'язань, капіталу та фінансового результату діяльності підприємства в єдиному грошовому вимірнику на підставі методу подвійного запису з метою формування звітності різних видів і встановлених форм. Споживачами інформації фінансового обліку переважно є зовнішні користувачі, тобто органи податкової служби, біржі, банки, інші фінансові інститути, поставальники та покупці, потенційні інвестори тощо.

Фінансова звітність оприлюднюється, вона не становить комерційної таємниці підприємства. Система формування фінансової звітності повинна бути прозорою, доступною для розуміння компетентними користувачами. Усі ці чинники зумовлюють чітку регламентацію структури, форми зовнішньої звітності підприємства, правил і принципів її складання.

Бухгалтерський управлінський облік

Застосовує всі доступні способи одержання інформації в різних вимірах і за різними господарськими процесами та операціями з метою управління або контролю за результатами, аналізу відхилень від норм і кошторисів, створення бази для коригування бізнес-плану. Здебільшого цю функцію виконують дані аналітичного обліку, зокрема в управлінні процесом виробництва та формування річного звіту виконавчого органу підприємства.

Метою бухгалтерського управлінського обліку є надання інформації для прийняття управлінських рішень на підприємстві та перевірки ефективності виконання вже ухвалених рішень.

Дані управлінського обліку є комерційною таємницею, і не тільки для зовнішніх користувачів, але й для управлінського персоналу самого підприємства, що не має безпосереднього стосунку до вирішення конкретної проблеми.

Користувачі облікової інформації поділяються щодо підприємства на внутрішніх і зовнішніх (рис. 1.1).

Внутрішніми користувачами облікової інформації є:

- власники (акціонери) підприємства;
- управлінська служба підприємства;
- робітники і службовці підприємства.

Зовнішніми користувачами облікової інформації є:

- партнери підприємства на ринку (дійсні й потенційні інвестори, постачальники, замовники, покупці, клієнти; банківські і небанківські кредитні установи; інші кредитори);
- органи державного і міжнародного регулювання та контролю (органи податкової служби; органи державної статистики; органи державних і міжнародних цільових фондів; органи державних і міжнародних комісій і комітетів);
- фінансові аналітики та радники;
- громадськість (громадські організації, профспілки).

Рис. 1.1. Класифікація користувачів облікової інформації

Для того щоб облікова інформація була корисною і надійною як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів, вона мусить бути зрозумілою, суттєвою, достовірною, об'єктивною і своєчасною.

Для здійснення управління за тим чи іншим господарським об'єктом потрібно мати певні показники його діяльності, які повинні бути виміряні.

У бухгалтерському обліку для кількісного відображення руху засобів, коштів, обсягів здійснення господарських процесів застосовують три види вимірників:

- натуральні;
- трудові;
- грошові (вартісні).

Натуральні вимірники застосовують для отримання даних про господарські засоби і процеси в їхньому натуральному вираженні, і надають вони інформацію про кількість однорідних об'єктів обліку в кг, м², м³, га тощо. Ці вимірники використовують для обліку матеріальних цінностей, готової продукції, товарів тощо. За допомогою натуральних вимірників одержують не тільки кількісну, а й якісну характеристику об'єктів.

Трудові вимірники застосовують для визначення кількості витраченої праці; виражаються вони в одиницях часу (людино-дні, людино-години, людино-хвилини тощо). В поєднанні з натуральними вимірниками за їх допомогою розраховують заробітну плату, продуктивність праці, норми виробітку тощо.

Грошові вимірники використовують для узагальненого відображення господарських засобів, джерел їх утворення, процесів і результатів у єдиній вартісній оцінці – в грошових одиницях (гривнях). Грошовий вимірник є найбільш універсальним і узагальнюючим.

У бухгалтерському обліку використовують всі три види вимірників, але основним є грошовий, за допомогою якого можна узагальнити всі господарські факти, явища та процеси. Господарські факти, які не мають грошової оцінки, в бухгалтерському обліку не відображаються.

Бухгалтерський облік базується на принципах. **Принципи бухгалтерського обліку** (з лат. *prinsipium* – основа) – це основні

засади, на яких здійснюється функціонування суб'єктів господарської діяльності. Залежно від національних особливостей, економічного і суспільного розвитку, форм власності капіталу, способів господарювання і політичного ладу у різних країнах принципи бухгалтерського обліку мають певні відмінності.

Згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», ведення обліку та складання звітності ґрунтується на використанні таких принципів: автономності, безперервності, єдиного грошового вимірника, історичної (фактичної) собівартості, обачності, нарахування та відповідності доходів і витрат, періодичності, повного висвітлення, послідовності, превалювання сутності над формою (рис. 1.2).

Принцип автономності означає, що кожен суб'єкт господарювання як юридична особа веде облік майна і зобов'язань та складає фінансову звітність відокремлено від особистого майна та зобов'язань засновників (власників).

Принцип безперервності полягає у тому, що підприємство відповідно до його засновницьких документів має намір вести свою господарську діяльність безперервно і постійно.

Принцип єдиного грошового вимірника у бухгалтерському обліку передбачає відображення господарських операцій у єдиному грошовому вимірюванні з метою їх узагальнення, групування та порівняння з нормативними показниками, суміжними звітними періодами.

Принцип історичної (фактичної) собівартості – це відображення у бухгалтерському обліку сировини, матеріалів, засобів праці, виробленої продукції за собівартістю їх придбання або виробництва, тобто за фактичними витратами.

Принцип обачності (обережності, консерватизму) – це відображення у бухгалтерському обліку витрат і доходів на підставі достовірно обґрунтованих первинною документацією господарських операцій.

Принцип нарахування та відповідності доходів і витрат застосовується у бухгалтерському обліку для визначення моменту проведення витрат і отримання доходів, що відображаються в обліку, в тому періоді, у якому їх було нараховано.

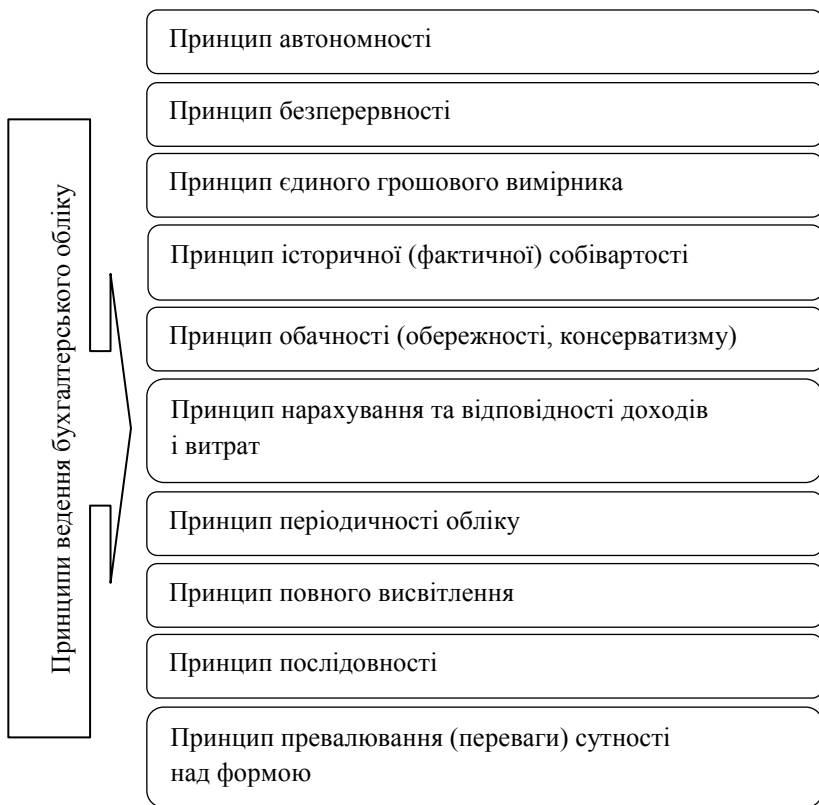

Рис. 1.2. Основні засади функціонування суб'єктів господарської діяльності

Принцип періодичності обліку передбачає поділ безперервної господарської діяльності підприємства на звітні періоди (місяць, квартал) для виявлення результатів цієї діяльності за певні відрізки часу та складання звітності.

Принцип повного висвітлення полягає в тому, що фінансова звітність має включати всю інформацію про фактичні і потенційні результати операцій підприємства.

Принцип послідовності – це постійне (з року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики.

Принцип превалювання (переваги) сутності над формою передбачає, що операції слід обліковувати так, щоб було відображено їхній економічний зміст, а не юридична форма.

Усі перелічені принципи бухгалтерського обліку взаємопов'язані та визначають правила його ведення.

1.3. Методологічна база судової бухгалтерії

Методологічна база судової бухгалтерії ґрунтується на фахових судово-бухгалтерських методах.

Фахові судово-бухгалтерські методи – це сукупність загальнонаукових та спеціалізованих прийомів і способів дослідження фінансово-господарських процесів, облікової документації та звітності, спрямованих на попередження, виявлення економічних злочинів, протидію їм, що передбачає застосування:

- методу бухгалтерського аналізу, який полягає у використанні контрольних функцій елементів методу бухгалтерського обліку: балансу, синтетичних і аналітичних рахунків, оцінки, калькуляції;

- методу аналізу господарських операцій, який охоплює сукупність методів дослідження господарських операцій: аналіз обліку основних засобів, матеріалів, облік праці та заробітної плати, аналіз обліку виробництва, готової продукції та її реалізації, руху грошових коштів і розрахунків;

- методу економічного аналізу, що базується на принципі несуперечності взаємопов'язаної системи техніко-економічних показників: собівартості, рівня виробництва, споживання електроенергії;

- методу документального аналізу, котрий заснований на комплексній економічній та юридичній оцінці документів як матеріальних носіїв інформації про негативні відхилення, що наявні у господарській діяльності.

Метод бухгалтерського обліку – це сукупність способів і прийомів, за допомогою яких господарська діяльність підприємства відображається в обліку.

Елементи методу бухгалтерського обліку – це прийоми здійснення обліку економічної діяльності суб'єктів підприємництва, які призначені забезпечувати своєчасність, обґрунтованість і реальність даних бухгалтерського обліку.

Метод охоплює низку елементів, основними з яких є:

- документація;
- інвентаризація;
- рахунки;
- подвійний запис;
- оцінка;
- калькуляція;
- балансове узагальнення;
- звітність.

Документація – це відображення господарських операцій у визначених носіях інформації на паперових бланках або технічних пристроях; це письмове свідчення про здійснення господарської операції, що надає юридичної сили даним бухгалтерського обліку.

Інвентаризація – це спосіб перевірки наявності товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів шляхом перерахування, зважування, обміру, оцінки всіх залишків майна підприємства і зіставлення їх з даними бухгалтерського обліку. Інвентаризація потрібна тому, що у процесі господарської діяльності можуть виникнути розбіжності між фактичною наявністю матеріальних цінностей і даними бухгалтерського обліку. Ймовірними причинами є: розкрадання і псування цінностей, помилки при прийомі і відпустку, зменшення маси сировини і матеріалів унаслідок усушки, розпилу, розливу, помилки у звітних записах тощо.

Рахунки – це спосіб групування, поточного обліку і контролю за наявністю і рухом майна підприємства, джерел його утворення, господарських процесів та їхніх результатів.

Подвійний запис – втілює принцип тотожного відображення господарських операцій на двох і більше кореспондуючих рахунках, що зумовлює рівність їх оборотів по дебету і кредиту.

Оцінка – це відображення об'єктів бухгалтерського обліку в єдиному грошовому вимірнику з метою узагальнення їх у цілому по підприємству.

Калькуляція – це спосіб обчислення собівартості всього обсягу, а також одиниці виготовленої продукції. Собівартість є основою для визначення ціни виробленої продукції, виконаних робіт і наданих послуг.

Балансове узагальнення – це спосіб узагальнення і групування інформації про майно підприємства та джерела його утворення на певну дату. Бухгалтерський баланс застосовується для підведення підсумків господарської діяльності підприємств і є одним із документів звітності підприємства перед державою. Обґрунтуванням для складання балансу слугують показники рахунків.

Звітність – це система підсумкових взаємопов'язаних і взаємообумовлених показників, які характеризують господарську та фінансову діяльність підприємства, результати використання його активів і стан зобов'язань.

1.4. Особливості документування в обліку

Засоби підприємства в процесі діяльності перебувають у безперервному русі та змінах. Господарські процеси складаються з відповідних дій, які називаються господарськими операціями. Для одержання інформації про діяльність підприємства, про зміни у засобах, спричинені господарськими процесами, потрібно реєструвати кожну господарську операцію. Така реєстрація здійснюється за допомогою документів. Документи мають юридичне значення як доказ законності здійснення операції і правильності записів у реєстрах бухгалтерського обліку.

У Положенні про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку (Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 року № 88) зазначено порядок створення, прийняття і відображення у бухгалтерському обліку, а також зберігання первинних документів, облікових регістрів, бухгалтерської та іншої звітності, що ґрунтується на даних бухгалтерського обліку, підприємствами незалежно від форм власності.

Документація – спосіб суцільного і безперервного відображення здійснення господарських операцій на підставі первинних документів, створених відповідно до вимог чинного законодавства. Усі первинні документи, облікові реєстри, бухгалтерська та інша звітність повинні складатись українською мовою. Документи, що є підставою для записів у бухгалтерському обліку і складені іноземною мовою, мусять мати впорядкований аутентичний переклад українською.

Правильно оформлені документи є підставою для здійснення записів у книгах бухгалтерського обліку. Документація сприяє спостереженню за роботою підприємства, вона дає змогу контролювати законність і доцільність господарських операцій.

В обліку будь-яка господарська інформація повинна бути задокументована в момент її здійснення або відразу після її завершення. За умови реалізації товарів за готівку допускається складання первинного документа не рідше одного разу на день на підставі даних касових апаратів, чеків тощо. Для контролю та впорядкування обробки інформації на основі первинних документів можуть складатися зведені документи.

Кожен обліковий документ має такі основні частини: заголовну, змістову, оформлюючу.

Заголовна частина повинна містити реквізити, що дають повне і чітке уявлення про вид і характер документа.

Змістова частина може бути оформлена таблицею або текстом.

Оформлююча частина містить: дату складання, підписи і підтвердження документа; найменування посадових осіб, які підписали документ, особисті підписи та їхнє розшифрування; відповідні печатки.

Кожний документ складається з окремих елементів – реквізитів.

Реквізити – елементи документа, а саме показники, що наведені в документах, які необхідно заповнити даними про здійснені операції. Велика кількість господарських операцій зумовлює потребу заповнення в різних формах бухгалтерських і звітних документів певного переліку реквізитів. Первинні документи мусять мати такі обов'язкові реквізити:

- найменування підприємства, установи, від імені яких складено документ;
- назву документа (форми);
- дату складання;
- зміст та обсяг господарської операції;
- одиницю виміру господарської операції (у натуральному та/або вартісному вираженні);
- посади і прізвища осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення;
- особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Залежно від характеру операції та технології обробки даних до первинних документів може бути внесено додаткові реквізити:

- ідентифікаційний код підприємства, установи з Державного реєстру;
- номер документа;
- підставу для здійснення операцій;
- дані про документ, що засвідчує особу-одержувача тощо.

Документ має бути підписаний особисто, а підпис може бути скріплений печаткою. Електронний підпис накладається відповідно до законодавства про електронні документи та електронний документообіг.

Застосування факсимільного відтворення підпису допускається у порядку, встановленому законом.

Первинні документи складаються на бланках типових і спеціалізованих форм, затверджених відповідним органом державної влади. Документування господарських операцій може здійснюватися і з використанням виготовлених самостійно бланків, які повинні містити обов'язкові реквізити чи реквізити типових або спеціалізованих форм.

Записи у первинних документах, облікових регістрах мають здійснюватися тільки темного кольору чорнилом, пастою кулькових ручок, за допомогою електронних засобів оброблення інформації та іншими засобами, які б забезпечили збереження цих записів протягом установленого строку зберігання документів та запобігли внесенню несанкціонованих і непомітних виправлень.

Вільні рядки в первинних документах слід обов'язково прокреслювати.

Електронний документ створюється з дотриманням вимог законодавства про електронні документи та електронний документообіг.

Керівник підприємства, установи забезпечує фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій, що були проведені, у первинних документах та виконання всіма підрозділами, службами і працівниками правомірних вимог головного бухгалтера або особи, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку підприємства, щодо порядку оформлення та подання для обліку відомостей і документів.

Керівником підприємства, установи затверджується перелік осіб, які мають право давати дозвіл (підписувати первинні документи) на здійснення господарської операції, пов'язаної з відпуском (витрачанням) грошових коштів і документів, товарно-матеріальних цінностей, нематеріальних активів та іншого майна. Кількість осіб, які мають право підписувати документи на здійснення операцій з видачі особливо дефіцитних товарів і цінностей, бланків суворої звітності, має бути обмежено.

Відповідальність за несвоєчасне складання первинних документів і недостовірність відображених у них даних несуть особи, які склали та підписали ці первинні документи.

Первинні документи слід обов'язково перевіряти за формою та змістом, тобто на наявність у документі обов'язкових реквізитів і відповідність господарської операції чинному законодавству, на логічну ув'язку окремих показників.

У разі виявлення невідповідності первинного документа вимогам законодавства у сфері бухгалтерського обліку такі документи з письмовим обґрунтуванням передаються керівнику підприємства, установи. До окремого письмового рішення керівника такі документи не приймаються до виконання.

Первинні документи, що пройшли обробку, повинні мати відмітку, яка виключає можливість їх повторного використання: при ручній обробці – дату запису в облікових регістрах, а при обробці електронними та іншими засобами – відтиск штампу оператора, відповідального за їхню обробку, або відмітку, придатну для її оброблення електронними засобами.

Усі документи, що додаються до прибуткових і видаткових касових ордерів, а також документи, які стали підставою для нарахування заробітної плати та інших подібних виплат, підлягають обов'язковому погашенню штампом або ручним надписом «Одержано» або «Сплачено» зі зазначенням дати (числа, місяця, року).

На основі первинних документів складаються облікові реєстри.

Облікові реєстри – це носії спеціального формату (паперові, електронні) у вигляді відомостей, ордерів, книг, журналів тощо, призначені для хронологічного, систематичного або комбінованого накопичення, групування та узагальнення інформації з первинних документів, що прийняті до обліку.

Інформація до облікових реєстрів переноситься після перевірки первинних документів за формою і змістом.

Підприємства й установи, що складають облікові реєстри на електронних носіях, зобов'язані забезпечити технічні засоби для їх відтворення у зручному для читання вигляді.

Відповідальність за несвоєчасне складання облікових реєстрів і недостовірність відображених у них даних несуть особи, які склали та підписали ці облікові реєстри.

Перенесення інформації з первинних документів до облікових реєстрів слід здійснювати в міру її надходження до місця обробки, проте не пізніше терміну, що забезпечує своєчасну виплату заробітної плати, складання бухгалтерської та іншої звітності і розрахунків.

У місяці надходження від контрагента первинного документа щодо господарської операції, інформація про яку в минулих звітних періодах була перенесена до облікових реєстрів бухгалтерського обліку згідно з внутрішнім первинним документом (актом), до облікових реєстрів бухгалтерського обліку за звітний період переноситься інформація про таку господарську операцію, при цьому її обсяг зазначається шляхом коригування на суму різниці між оцінкою такої господарської операції за внутрішнім первинним документом (актом) та первинним документом, отриманим від контрагента.

Форми облікових регістрів, порядок записів у них, обробки та використання необхідної інформації визначаються відповідними нормативними документами про порядок їх застосування.

Інформація про господарські операції підприємства, установи за звітний період (місяць, квартал, рік) з облікових регістрів переноситься у згрупованому вигляді до бухгалтерської звітності, порядок складання якої встановлюється відповідними нормативно-правовими актами.

Виправлення помилок – можливе у первинних документах та облікових регістрах.

У тексті та цифрових даних первинних документів, облікових регістрів і звітності підчистки і необумовлені виправлення не допускаються.

Порядок виправлення помилок залежить від їхнього характеру і часу виявлення і встановлений Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженим наказом Міністерства фінансів України № 88 від 24.05.1995 р.

Порядок виправлення помилок і внесення змін у фінансові звіти визначається П(С)БО № 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах».

Помилки в первинних документах, облікових регістрах і звітності, що створені ручним способом, виправляються способом «червоного сторно», додаткових бухгалтерських проведення або коректурним способом.

Коректурний спосіб – використовується в разі описок, незначних помилок. Під час виправлення неправильний текст або цифри закреслюються і над закресленим надписується правильний текст або цифри. Закреслення здійснюється однією рисою так, аби можна було прочитати виправлене.

Додаткова проводка – стає в нагоді, якщо бухгалтер зробив проводку на визначену чи суму взагалі не зробив проводку, а через якийсь час зрозумів, що сума повинна бути більшої (чи необхідно зробити проводку), він у момент виявлення робить додаткову виправну проводку.

«Червоне сторно» – застосовують за умови, якщо бухгалтер зробив проводку на більшу, ніж потрібно, суму. Цей спосіб передбачає складання бухгалтерської довідки, в яку помилка (сума,

кореспонденція рахунків) вноситься червоним чорнилом, пастою кулькових ручок тощо або зі знаком «мінус», а правильний запис (сума, кореспонденція рахунків) вноситься чорнилом, пастою кулькових ручок тощо темного кольору. Внесенням цих даних до облікового реєстру у місяці, в якому виявлено помилку, ліквідується неправильний запис та відображається правильна сума і кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку. Довідка має наводити причину помилки, посилання на документи та облікові реєстри, в яких допущено помилку, і підписується працівником, котрий склав довідку, та після її перевірки – головним бухгалтером.

Виправлення помилки мусить супроводжуватись написом «Виправлено» та бути підтверджено підписами осіб, що підписали цей документ, із зазначенням дати виправлення.

У документах, якими оформлені касові і банківські операції та операції з цінними паперами, виправлення не допускаються.

Виправлення помилок у документах і реєстрах, що створені у формі електронного документа, здійснюється відповідно до законодавства.

З метою упорядкування руху та своєчасного одержання для записів у бухгалтерському обліку первинних документів наказом керівника підприємства, установи встановлюється графік документообороту, в якому вказуються дата створення або одержання від інших підприємств та установ документів, прийняття їх до обліку, передача в обробку й до архіву.

Графік документообороту на підприємстві, в установі повинен забезпечити оптимальну кількість підрозділів і виконавців, через які проходить кожен первинний документ, визначати мінімальний строк його знаходження в підрозділі, а також сприяти поліпшенню облікової роботи, посиленню контрольних функцій бухгалтерського обліку, підвищенню рівня його автоматизації.

Графік документообороту оформляється у вигляді схеми або переліку робіт зі створення, перевірки та обробки документів, що виконуються кожним підрозділом підприємства, установи, а також усіма виконавцями із зазначенням їх взаємозв'язку і термінів виконання робіт (рис. 1.3).

Працівники підприємства, установи створюють і подають первинні документи, які стосуються сфери їхньої діяльності, за

графіком документообороту. Для цього кожному виконавцю видається витяг із графіка. У витязі наводять перелік документів, що належить до функціональних обов'язків виконавця, терміни їх подання та підрозділи підприємства, установи, до яких передаються ці документи.

Рис. 1.3. Послідовність документообороту

Контроль за дотриманням виконавцями графіка документообороту на підприємстві, в установі здійснюється головним бухгалтером або особою, на котру покладено ведення бухгалтерського обліку підприємства, вимоги яких щодо порядку подання до місця обробки належних документів та відомостей є обов'язковими для всіх підрозділів і служб підприємства.

Первинні документи та облікові реєстри, що пройшли обробку, бухгалтерська та інша звітність обов'язково передаються до архіву.

Первинні документи та облікові реєстри, що пройшли обробку, бухгалтерська та інша звітність до передачі їх до архіву

підприємства, установи повинні зберігатися в бухгалтерській службі у спеціальних приміщеннях або зачинених шафах під відповідальністю осіб, уповноважених головним бухгалтером.

Бланки суворой звітності мають зберігатися в сейфах, металевих шафах або спеціальних приміщеннях, що забезпечують їх схоронність.

Первинні документи, облікові реєстри та бухгалтерська й інша звітність, створені у формі електронного документа, повинні зберігатися на електронних носіях інформації у формі, що дає змогу перевірити їхню цілісність на цих носіях, та протягом строку, що не має бути меншим від строку, встановленого для відповідних документів на папері.

Первинні документи поточного місяця, що пройшли обробку ручним способом і належать до відповідного облікового реєстру, комплектуються в хронологічному порядку, нумеруються, переплітаються і супроводжуються довідкою для архіву.

Строк зберігання первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерської та іншої звітності в архіві підприємства, установи визначається згідно з нормативно-правовим актом з питань визначення строків зберігання документів, затвердженим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства.

Зберігання первинних документів та облікових реєстрів, що пройшли обробку і були підставою для складання звітності, а також бухгалтерської та іншої звітності, оформлення і передачу їх до архіву забезпечує головний бухгалтер підприємства, установи або особи, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку підприємства.

Видача первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерської та іншої звітності з бухгалтерської служби і з архіву підприємства, установи працівникам інших структурних підрозділів може проводитися тільки за рішенням головного бухгалтера або особи, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку підприємства.

Вилучення первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерської та іншої звітності у підприємств, установ здійснюється відповідно до законодавства.

У разі пропажі або знищення первинних документів, облікових реєстрів і звітності керівник підприємства, установи письмово повідомляє про це правоохоронні органи та наказом призначає комісію для встановлення переліку відсутніх документів і розслідування причин їх пропажі або знищення.

Для участі в роботі комісії запрошують представників слідчих органів, охорони і державного пожежного нагляду.

Результати роботи комісії оформляються актом, який затверджується керівником підприємства, установи. Копія акта надсилається органу, в сфері управління якого перебуває підприємство, установа, а також територіальному органу центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, – підприємствами та місцевому фінансовому органу – установами, в 10-денний строк.

1.5. Криміналістична експертиза документів.

Особливості вилучення документів

З метою криміналістичного забезпечення розслідування підроблення документів, печаток, штампів, бланків та їх збуту проводяться певні види судових експертиз.

1. Комп'ютерно-технічна експертиза – об'єктами її є комп'ютерна техніка, різноманітні носії інформації, програмне забезпечення, інша інформація, яка розміщена на носіях і в запам'ятовувальних пристроях, а також організатори, мобільні телефони та інші пристрої, які виготовлені та працюють на основі технологій побудови персональних комп'ютерів, а також модеми і пристрої, що підтримують роботу комп'ютерних систем.

2. Технологічна експертиза – проводиться у випадках, коли в процесі доказування злочинів виникає потреба у встановленні

фактів, які з'являються у процесі вивчення особливостей обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми, сировини, матеріалу для напівфабрикату, що відбувається у процесі виробництва продукції.

3. Почеркознавча експертиза – її предметом є факти та обставини, які експерти встановлюють на основі спеціальних знань у галузі судового почеркознавства, об'єктами – тексти, підписи, короткі записи; головним завданням експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, цифрових записів і підпису.

4. Техніко-криміналістична експертиза документів – вирішує питання, пов'язані з дослідженням матеріалів документів, технічних прийомів і способів їх виготовлення, а також внесення в них змін; розрізняють такі її види: дослідження реквізитів документів, матеріалів документів, друкарських форм та їхніх відбитків.

5. Експертиза матеріалів і речовин – виявляє на предметах-носіях мікрочастки або мікросліди речовин, а також встановлює природу речовин, які залишили слід, тобто відносить їх до певного роду (виду) матеріалів і речовин; експертиза може призначатися у разі потреби встановлення причетності конкретної особи до дій, що стосуються підrobки аналізованих документів та предметів, зокрема, коли певною особою типографським способом виготовлялася обкладинка документів чи самі документи і в процесі такого виготовлення на підозрюваному, його одязі чи приміщенні, яке йому належить, виявлено мікрочастки таких об'єктів, приміром, певних фарб, пластмас тощо.

6. Експертиза голограм – проводиться з метою дослідження голографічних захисних елементів, що використовуються як один зі ступенів захисту від підrobки документів.

Експертиза документів – вид криміналістичної експертизи, об'єктами дослідження якої є головно документи – речові докази, а також матеріали і технічні засоби, що використовувалися для виготовлення документів або внесення до них змін.

Економічна експертиза охоплює дослідження: документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; документів про економічну діяльність підприємств і організацій; документів фінансово-кредитних операцій.

Головними завданнями дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності є:

- установлення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення;
- установлення документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, зокрема грошових, основних засобів, надання послуг;
- установлення документальної обґрунтованості відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів;
- установлення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат;
- установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку валового доходу та валових витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток;
- установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань і податкового кредиту з податку на додану вартість;
- установлення недоліків в організації бухгалтерського обліку контролю, які сприяли або могли сприяти заподіяння матеріальної шкоди або перешкождали її своєчасному виявленню.

На досудовому етапі порушення кримінальної справи ці дослідження лише орієнтують слідчого чи дізнавача у можливих зловживаннях у певній фінансово-господарській діяльності суб'єкта господарювання, а не замінюють собою експертизу. Через те попередні дослідження документів, що проводяться під час огляду і вивчення наданих бухгалтерських документів, місця злочину, під час попереднього слідства і дізнання є засобом одержання оперативної інформації, особливо важливої для розкриття злочину за короткий строк.

Документи підлягають вилученню, якщо вони містять факти підробок, сліди підчищень чи хімічного виведення та можуть бути в подальшому приховані, знищені або перероблені. У разі вилучення цих матеріалів складається акт або протокол вилучення

документів у двох примірниках. За виробничої необхідності та лише з дозволу і в присутності представників контролюючих органів, які здійснюють вилучення, відповідні посадові особи суб'єкта господарювання можуть зробити копії та скласти реєстр документів, що вилучаються, із зазначенням підстав і дати вилучення. Копії вилучених документів залишають на підприємстві (до того ж усі витрати щодо копіювання документів покриваються за рахунок підконтрольного об'єкта).

У випадках, якщо вилучаються недооформлені томи документів, з дозволу і в присутності представників органів, що здійснюють вилучення, відповідні посадові особи підприємства, установи можуть дооформити ці томи, а саме:

- зробити опис;
- пронумерувати аркуші;
- зброшурувати;
- опечатати;
- засвідчити своїм підписом і печаткою.

Якщо ж контрольні заходи здійснювалися на вимогу та в інтересах слідства, слідчий може вилучати документи безпосередньо у підконтрольного об'єкта або проводити виїмку вже вилучених документів у працівників контрольно-ревізійної служби, яка проводить ревізію. Водночас складається протокол вилучення або виїмки документів.

У разі повернення документів, що були раніше вилучені, посадовою особою підприємства вони приймаються під розписку та разом із рішенням про повернення підшиваються до тих томів, з яких вони були вилучені та в яких містяться постанови про вилучення, реєстр і копії цих документів.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення предмету «судова бухгалтерія».
2. Окресліть завдання судової бухгалтерії.
3. Охарактеризуйте види господарського обліку.
4. Розкрийте поняття обліку, його види та принципи.

5. Опишіть види бухгалтерського обліку.
6. Назвіть користувачів облікової інформації.
7. Охарактеризуйте види вимірників.
8. Визначте принципи ведення бухгалтерського обліку.
9. Охарактеризуйте методологічну базу судової бухгалтерії.
10. Наведіть особливості документування в обліку.
11. Назвіть реквізити первинних документів.
12. Опишіть види виправлення помилок у первинних документах та облікових регістрах.
13. Розтлумачте виправлення помилок у документах і регістрах.
14. Ідентифікуйте криміналістичну експертизу документів.
15. Назвіть особливості вилучення документів.

Тестові завдання

1. Судова бухгалтерія містить елементи з таких галузей знань:
 - а) математичних і економічних;
 - б) економічних та юридичних;
 - в) юридичних і математичних;
 - г) всі відповіді правильні.
2. Судова бухгалтерія поділяється на:
 - а) загальну та особливу частини;
 - б) спеціальну та основну;
 - в) основну і додаткову;
 - г) немає правильної відповіді.
3. Види господарського обліку:
 - а) оперативний;
 - б) статистичний;
 - в) бухгалтерський;
 - г) всі відповіді правильні.
4. Бухгалтерський облік поділяється на:
 - а) бухгалтерський фінансовий облік;
 - б) бухгалтерський управлінський облік;
 - в) податковий;
 - г) всі відповіді правильні.

5. Внутрішніми користувачами облікової інформації є:
- а) власники (акціонери) підприємства;
 - б) управлінська служба підприємства;
 - в) робітники і службовці підприємства;
 - г) всі відповіді правильні.
6. Зовнішніми користувачами облікової інформації є:
- а) партнери підприємства;
 - б) органи державного і міжнародного регулювання та контролю;
 - в) фінансові аналітики та радники; громадськість;
 - г) всі відповіді правильні.
7. Внутрішніми користувачами облікової інформації є:
- а) власники (акціонери) підприємства, управлінська служба підприємства;
 - б) робітники і службовці підприємства;
 - в) партнери підприємства, органи державного і міжнародного регулювання та контролю, фінансові аналітики та радники, громадськість;
 - г) всі відповіді правильні.
8. Видами вимірників є:
- а) натуральні;
 - б) трудові;
 - в) грошові (вартісні);
 - г) всі відповіді правильні.
9. Скільки існує принципів ведення бухгалтерського обліку:
- а) 5;
 - б) 8;
 - в) 10;
 - г) 9?
10. Метод бухгалтерського обліку складається з низки елементів:
- а) 5;
 - б) 8;
 - в) 10;
 - г) 9.
11. Обліковий документ має такі основні частини:
- а) заголовну;

- б) змістову;
- в) оформлюючи;
- г) всі відповіді правильні.

12. Записи у первинних документах, облікових регістрах мають здійснюватися:

- а) олівцем;
- б) темним кольором або чорнилом;
- в) червоним кольором;
- г) всі відповіді правильні.

13. Забезпечує фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій:

- а) керівник підприємства;
- б) головний бухгалтер;
- в) відповідальна особа;
- г) всі відповіді правильні.

14. Затверджує перелік осіб, які мають право підписувати первинні документи:

- а) керівник підприємства;
- б) головний бухгалтер;
- в) відповідальна особа;
- г) всі відповіді правильні.

15. Відповідальність за несвоєчасне складання первинних документів і недостовірність відображених у них даних несе:

- а) керівник підприємства;
- б) головний бухгалтер;
- в) відповідальна особа, яка склала та підписала документи;
- г) всі відповіді правильні.

16. Обліковими регістрами можуть бути:

- а) відомості;
- б) ордери та книги;
- в) журнали;
- г) всі відповіді правильні.

17. Виправлення помилок у первинних документах та облікових регістрах здійснюють за допомогою:

- а) «червоного сторно»;
- б) додаткових бухгалтерських проведення;
- в) коректурного способу;

г) всі відповіді правильні.

18. Виправлення помилок у документах, якими оформлені касові і банківські операції та операції з цінними паперами, здійснюють за допомогою:

- а) «червоного сторно»;
- б) додаткових бухгалтерських проведення;
- в) коректурного способу;
- г) всі відповіді неправильні.

19. Контролює дотримання виконавцями графіка документо-обороту на підприємстві:

- а) керівник підприємства;
- б) головний бухгалтер;
- в) відповідальна особа;
- г) всі відповіді правильні.

20. Документи підлягають вилученню, якщо вони містять факти:

- а) підробок;
- б) сліди підчищень;
- в) сліди хімічних речовин;
- г) всі відповіді правильні.

2.1. Сутність і загальна характеристика господарського процесу

Перш ніж розпочати роботу на підприємстві, бухгалтер повинен знати сутність підприємства, мету його створення та загальну характеристику господарського процесу.

Підприємство – це самостійний господарський суб'єкт, який володіє правом юридичної особи на здійснення виробничої, науково-дослідної чи комерційної діяльності з метою одержання відповідного прибутку (доходу).

Залежно від форм власності підприємства поділяються на певні види.

Господарська діяльність підприємства будь-якої форми власності розпочинається з формування статутного фонду.

Статутний фонд – це надані підприємству або залучені ним на засадах, визначених чинним законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, що закріплені за підприємством на праві власності або повного господарчого відання. За рахунок статутного фонду підприємство формує свої власні (основні та оборотні) кошти.

Порядок і джерела формування статутних фондів залежать від типу підприємства і форми власності, на базі якої воно функціонує.

Діяльність підприємства з виробництва тієї чи іншої продукції, надання тієї чи іншої послуги називається господарським процесом (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Види господарських процесів

На одному підприємстві можуть вестися різні господарські процеси (тобто різні види діяльності). Наприклад, підприємство може займатися і виробництвом (перший вид діяльності), і торгівлею (другий вид діяльності), і іншими видами діяльності.

Для здійснення господарської діяльності підприємство му- сить мати господарські засоби (активи), що утворюються за раху- нок внесків засновників, позикових засобів, прибутку, бюджетних засобів та інших джерел. Скажімо, будівлі, устаткування, матеріа- ли, гроші тощо – це засоби, що розміщені на підприємстві; під час господарського процесу вони постійно змінюються: чи збіль- шуються (засоби одержують, виробляють), чи зменшуються (засо- би витрачають, відвантажують, продають), тобто відбувається оборот господарських засобів.

Конкретна дія з яким-небудь засобом називається госпо- дарською операцією.

У процесі своєї діяльності підприємство використовує різні засоби (рис. 2.2). Їх слід розрізняти, для цього існує класифікація господарських засобів:

- за складом і розміщенням;
- за джерелом утворення і цільовим фінансуванням.

Рис. 2.2. Види і джерела формування господарських засобів

За кругообігом розрізняють:

- початкові фінансові ресурси, тобто ті, з якими підприємство починає свою діяльність і які концентруються у статутному фонді;
- прирощені – отримані підприємством унаслідок його діяльності у формі чистого доходу – прибутку.

За правом власності господарські ресурси підприємств поділяють на:

- власні кошти підприємницької структури (залежно від форми власності це приватний чи акціонерний капітал);
- надані безвідплатно державою з бюджету чи фондів цільового призначення або корпоративними формуваннями з централізованих фондів;
- позичені – отримані кредити.

2.2. Поняття про бухгалтерський баланс та його структуру

Матеріальною основою операційної діяльності підприємств є економічні ресурси установ і організацій. Їх раціональне використання є запорукою ефективної діяльності всіх структурних підрозділів підприємства. Узагальнену та згруповану інформацію про економічні ресурси підприємств у відповідному порядку отримують за допомогою фінансової звітності підприємств.

Згідно із законодавством, усі установи, що є юридичними особами (крім банків та бюджетних установ), зобов'язані подавати фінансову звітність. Форми фінансової звітності визначені Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 року № 73. Фінансова звітність підприємства складається з: балансу (звіту про фінансовий стан), звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід), звіту про рух грошових коштів, звіту про власний капітал і приміток до фінансової звітності.

Для одержання інформації про наявність і склад господарських ресурсів (активів) підприємства і джерел його формування (пасиву) щомісяця складають бухгалтерський баланс.

Метою складання балансу є узагальнення даних поточного обліку та надання користувачам повної і правдивої інформації про наявність активів, стан і розміщення власного капіталу й зобов'язань.

Бухгалтерський баланс – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання та власний капітал.

Структура бухгалтерського балансу – це двостороння таблиця: ліва сторона якої називається актив, а права – пасив (рис. 2.3).

Бухгалтерський баланс	
Актив	Пасив
<i>Розміщення господарських засобів Все, що є в наявності</i>	<i>Джерела утворення господарських засобів Капітал Зобов'язання</i>
<i>Баланс</i>	<i>Баланс</i>

Рис. 2.3. Структура бухгалтерського балансу

Господарські засоби підприємства (актив) і джерела утворення господарських засобів (пасив) підприємства у балансі завжди передбачають рівність. Якщо цієї рівності нема, значить, у балансі в процесі обліку були допущені помилки.

В активі відображаються засоби, що активно беруть участь у процесі діяльності підприємства. Кожен вид засобів, розміщений в активі, має відповідне джерело, відображене у пасиві.

Актив балансу – це система показників, які відображають склад і розміщення засобів господарства, згрупованих у якісно однорідні групи.

Пасив балансу – це система показників, що відображають джерела формування та цільове призначення засобів господарства, згрупованих у якісно однорідні групи.

Актив і пасив балансу складається з окремих статей.

Стаття балансу – це складова балансу (активу або пасиву), що характеризує групу економічно однорідного майна або джерел його утворення.

До активу балансу входять статті, які відображають: нематеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції, основні засоби, інвестиційну нерухомість, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції, довгострокову дебіторську заборгованість, відстрочені податкові активи, інші необоротні активи, запаси, поточні біологічні активи, дебіторську заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, дебіторську заборгованість за розрахунками, іншу поточну дебіторську заборгованість, поточні фінансові інвестиції, гроші та їхні еквіваленти, витрати майбутніх періодів, інші оборотні активи.

До пасиву входять статті, що відображають зареєстрований (пайовий) капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений капітал, вилучений капітал, відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, довгострокові забезпечення, цільове фінансування, короткострокові кредити банків, поточну кредиторську заборгованість, поточні забезпечення, доходи майбутніх періодів, інші поточні зобов'язання, зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Статті бухгалтерського балансу об'єднуються в економічно однорідні групи майна та джерел його утворення – **розділи**.

Актив балансу складається з трьох розділів:

I. Необоротні активи.

II. Оборотні активи.

III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.

Пасив балансу складається з чотирьох розділів:

I. Власний капітал.

II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення.

III. Поточні зобов'язання і забезпечення.

IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Баланс підприємства складається на кінець останнього дня звітного періоду.

2.3. Зміни балансу в результаті господарських операцій

Бухгалтерський баланс відображає в узагальненому грошовому вимірюванні стан майна підприємства та джерел його формування на певну дату. У процесі господарської діяльності відбувається безперервний рух майна, що призводить до зміни його складу, розміщення та зміни у джерелах його формування. Майно та його джерела під впливом господарських операцій збільшуються або зменшуються, внаслідок чого змінюються і окремі статті балансу.

Всі господарські операції за характером змін, які вони викликають у складі засобів та джерел їх формування (тобто в активі та пасиві балансу), поділяються на чотири типи.

Перший і другий типи господарських операцій не призводять до зміни суми балансу. Третій і четвертий мають наслідком зміну суми балансу.

Операції першого типу характеризують зміну у складі майна, зумовлюють зміни в активі балансу: як правило, одна стаття активу збільшується, а друга зменшується на рівновелику суму. Загальний підсумок балансу при цьому залишається незмінний і рівний (рис. 2.4).

Баланс	
Актив	Пасив
Збільшення статті активу (+) 	Пасив залишається без змін
Зменшення статті активу (-)	
Підсумок балансу не змінюється	

Рис. 2.4. Схема змін в активі балансу після першого типу операцій

Операції, пов'язані з активом, займають одне з провідних місць у системі господарських операцій. На бухгалтерський баланс господарські операції впливають за двома чи більше статтями як одного, так і кількох розділів активу балансу.

- До операцій першого типу належать:
- відпуск матеріалів у виробництво;
 - надходження грошових коштів із розрахункового рахунку в касу;
 - надходження заборгованості від дебіторів у касу або на розрахунковий рахунок підприємства;
 - видача коштів із каси підзвітним особам;
 - оприбуткування готової продукції з виробництва тощо.

Операції другого типу викликають зміни у джерелах формування майна, призводять до змін, як мінімум, двох статей пасиву балансу: одна стаття пасиву збільшується, а друга – зменшується на рівновелику суму. Загальний підсумок балансу при цьому залишається незмінний і рівний (рис. 2.5).

Баланс	
Актив	Пасив
Актив залишається без змін	Збільшення статті пасиву (+)
	Зменшення статті пасиву (-)
Підсумок балансу не змінюється	

Рис. 2.5. Схема змін в пасиві балансу після другого типу операцій

Впливають на бухгалтерський баланс господарські операції за двома чи більше статтями і одного, і кількох розділів пасиву балансу.

- До другого типу операцій належать:
- збільшення за рахунок прибутку зареєстрованого (пайового), резервного, додаткового капіталів;
 - погашення заборгованості постачальникам за рахунок отриманих кредитів банку;
 - утримання прибуткового податку зі заробітної плати робітників і службовців, по перерахуванню до бюджету тощо.

Операції третього типу характеризують надходження майна на підприємство, зумовлюють збільшення залишків на ту саму суму на відповідних статтях активу і пасиву балансу. Загальний підсумок балансу разом збільшується, але рівність підсумків

активу і пасиву не порушується (оскільки збільшення відбувається на ту саму суму в активі та пасиві) (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Схема змін балансу в напрямку збільшення після третього типу операцій

Операції третього типу проводяться доволі часто. Вони охоплюють різноманітні ситуації і процеси виробничої та фінансово-господарської діяльності підприємства і завжди перебувають у динаміці.

До операцій третього типу можна віднести:

- зарахування позики, наданої банком, на розрахунковий рахунок підприємства;
- оприбуткування виробничих запасів, товарів від постачальників з одночасним відображенням кредиторської заборгованості по них;
- нарахування заробітної плати робітникам з одночасним збільшенням затрат виробництва тощо.

Операції четвертого типу характеризують вибуття засобів із господарства, призводять до зменшення на однакову суму залишків відповідних статей активу і пасиву балансу. Загальний підсумок балансу одночасно теж зменшується, але рівність підсумків активу і пасиву зберігається (оскільки зменшення відбувається на однакову суму в активі та пасиві) (рис. 2.7).

На відміну від господарських операцій першого й третього типів, операцій четвертого типу проводиться значно менше.

До операцій четвертого типу належать:

- погашення кредитів банків;
- погашення заборгованості (з розрахункового або іншого рахунку) постачальникам за матеріали, підрядчикам за надані послуги;

– перерахування до бюджету податків та інших платежів тощо.

Рис. 2.7. Схема активно-пасивних змін балансу в напрямку зменшення після четвертого типу операцій

Підсумки активу і пасиву балансу змінюються тільки в тому разі, коли господарська операція стосується одночасно і засобів господарства, і джерел їхнього формування, тобто при надходженні засобів або їх вибутті (операції III та IV типів господарських операцій).

Операції ж, що зумовлюють тільки перебування засобів в активі (I тип) або зміни їх джерел у пасиві балансу (II тип), на підсумок балансу не впливають.

Рівність підсумків активу і пасиву балансу зберігається після будь-якої операції.

Ця рівність зумовлена тим, що здійснювані операції викликають або перегруповання залишків у статтях активу та пасиву, або одночасне збільшення (чи зменшення) на однакову суму статей активу і пасиву.

Застосування в бухгалтерському обліку балансового узагальнення, при якому кожна господарська операція відображається в постійному порівнянні наявних засобів та їхніх джерел, забезпечує можливість здійснення контролю за правильністю використання засобів.

На кожному підприємстві, залежно від його галузевих особливостей та обсягів виробництва, щоденно здійснюється велика кількість господарських операцій. Якщо їх розглядати назагал по

підприємству, то операцій першого і третього типу відбувається близько 70%, причому кількість операцій обох цих типів є майже однаковою. Кількість операцій другого і четвертого типу теж майже однакова, і загалом на них припадає близько 30% усіх операцій.

Усі господарські операції незалежно від типу відображаються на рахунках бухгалтерського обліку.

2.4. Законодавче і нормативно-правове забезпечення звітності та мета її складання

Звітність узагальнює і систематизує інформацію про діяльність підприємства, що необхідно всім зацікавленим особам для ухвалення ефективних економічних рішень.

Звітність може стати ефективним засобом в управлінні та визначенні перспектив розвитку підприємства, якщо вона формується на підставі загальноприйнятих правил і відповідає нормативно встановленим вимогам.

Інформація, відображена у звітності, повинна бути зрозумілою та мати однозначне тлумачення для її користувачів за умови, що вони володіють достатніми знаннями й зацікавлені у сприйнятті такої інформації. Звітність підприємства використовується для проведення аналізу та на його підставі прийняття управлінських рішень.

Відповідно до ст.4 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», фінансова звітність мусить містити лише доречну, достовірну та порівнювану інформацію і ґрунтуватися з дотриманням таких принципів, як обачність, повне висвітлення, автономність, послідовність, безперервність, нарахування та відповідність доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історична (фактична) собівартість, єдиний грошовий вимірник, періодичність.

Звітність підприємства – це система узагальнюючих та взаємопов'язаних показників, що наводиться у вигляді різного типу таблиць і текстового матеріалу, за допомогою яких визначається фінансовий стан, результати діяльності підприємств тощо.

Нормативно-правове регулювання звітності підприємств в Україні здійснюється указами Президента, законами України, постановами Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства фінансів України та іншими нормативно-правовими актами.

Законами України передбачено, що всі суб'єкти господарювання зобов'язані вести бухгалтерський облік і складати та подавати встановлені форми звітності.

Ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» трактує національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (далі НП(С)БО) як нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, які не суперечать міжнародним стандартам.

В Україні введено в дію два національні П(С)БО, тридцять два П(С)БО, ПБО «Податкові різниці» та Наказ Міністерства фінансів України «Про Примітки до річної фінансової звітності» № 302 від 29.11.2000 р., який прирівнюється до положень. Усі накази Міністерства фінансів щодо бухгалтерського обліку та складання звітності підлягають реєстрації у Міністерстві юстиції України, після чого вони набувають чинності.

Класифікацію видів звітності підприємств за джерелами інформації наведено на рис. 2.8.

Відповідно до чинного законодавства і нормативно-правової бази, бухгалтерська фінансова звітність підприємств поділяється на:

- бухгалтерську;
- фінансову;
- консолідовану;
- зведену.

Відповідно до п. 3 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», бухгалтерська звітність – це звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб в інформації різних користувачів.

За своїм обсягом ця звітність містить фінансову та внутрішньосистемну (спеціальну) звітність, яка забезпечує інформацією органи управління.

Рис. 2.8. Залежність видів звітності від джерел інформації

Фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності, рух грошових коштів підприємства за звітний період. До фінансової звітності внесено і примітки, тобто сукупність показників і пояснень, які гарантують деталізацію і обґрунтованість статей фінансових звітів, а також іншу інформацію, розкриття якої передбачено П(С)БО. Під розкриттям слід розуміти надання інформації, яка є суттєвою для користувачів фінансової звітності.

Фінансова звітність складається з:

- балансу (звіту про фінансовий стан);
- звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід);
- звіту про рух грошових коштів;
- звіту про власний капітал;
- приміток до фінансової звітності;
- інформації за сегментами.

До фінансової звітності вносяться показники діяльності філій, представництв, відділень та інших відособлених підрозділів підприємства.

У **балансі** (звіті про фінансовий стан) відображаються активи, зобов'язання та власний капітал підприємства. У деяких випадках, передбачених нормативно-правовими актами, складається окремий баланс. Для складання окремого балансу дані первинних документів про господарські операції філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів, виділених підприємством на окремий баланс, а також про господарські операції, які, відповідно до законодавства, підлягають відображенню в окремому балансі, заносяться до окремих (відкритих для цього відокремленого підрозділу або для відображення господарських операцій з певної діяльності підприємства) реєстрів бухгалтерського обліку. За даними окремих реєстрів бухгалтерського обліку складаються окремий баланс і відповідні форми фінансової звітності щодо зазначених господарських операцій. Показники окремого балансу і відповідних форм фінансової звітності включаються до балансу і відповідних форм фінансової звітності підприємства. Особливості складання окремого балансу спільної діяльності визначаються національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності. При складанні балансу та відповідних форм фінансової звітності підприємств з урахуванням показників окремого балансу та відповідних форм окремої фінансової звітності інформація про внутрішньогосподарські розрахунки (взаємні зобов'язання у рівній сумі) не наводиться.

У **звіті про фінансові результати** (звіті про сукупний дохід) розкривається інформація про доходи, витрати, прибутки і збитки, інший сукупний дохід та сукупний дохід підприємства за звітний період.

Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433, передбачають подвійну назву деяких форм звітності, а саме Звіт про фінансові результати або Звіт про сукупний дохід.

Подвійність назви Звіту про фінансові результати обумовила появу двох нових понять – сукупного доходу та іншого сукупного доходу.

За НП(С)БО 1, *сукупний дохід* – зміни у власному капіталі протягом звітного періоду внаслідок господарських операцій та інших подій (за винятком змін капіталу за рахунок операцій з власниками); *інший сукупний дохід* – доходи і витрати, які не включені до фінансових результатів підприємств.

Метою складання Звіту про фінансові результати є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про доходи, витрати, прибутки та збитки від діяльності підприємства за звітний період.

Структуру Звіту про фінансові результати наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Структура Звіту про фінансові результати

№ з/п	Розділ	Суб'єкти діяльності, які надають інформацію	Призначення
I	Фінансові результати	Підприємства, організації й інші юридичні особи всіх форм власності (крім банків і бюджетних установ)	Визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду
II	Сукупний дохід	Підприємства, організації й інші юридичні особи всіх форм власності (крім банків і бюджетних установ)	Визначення сукупного доходу від дооцінки (уцінки) необоротних активів, курсової різниці тощо
III	Елементи операційних витрат	Підприємства, організації й інші юридичні особи всіх форм власності (крім банків і бюджетних установ)	Відображення операційних витрат підприємства за звітний період в розрізі економічних елементів
IV	Розрахунок показників прибутковості акцій	Акціонерні товариства, прості акції або потенційні прості акції яких відкрито продаються і купуються на фондових біржах, зокрема товариства, які перебувають у процесі випуску таких акцій	Інформація про прибутки і дивіденди, які припадають на одну акцію

Головні відмінності старої форми № 2 від форми, затвердженої разом із НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», полягають у тому, що в новій формі:

- немає показника ПДВ й інших непрямих податків;
- немає показників надзвичайних доходів і витрат;
- є спеціальний розділ, у якому належить відображати статті іншого сукупного доходу.

Усі ці особливості обумовлено зближенням системи П(С)БО з МСФЗ (Міжнародною системою фінансової звітності).

На підставі первинних документів дані про доходи та фінансові результати діяльності відображаються в облікових регістрах, які потім використовують для заповнення Головної книги та фінансової звітності.

Відображення інформації про доходи у Звіті про фінансові результати та Примітках до річної фінансової звітності наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Розкриття інформації про доходи та фінансові результати
у фінансовій звітності**

Шифр і назва рахунку	Регістри обліку	Номер рядка в Звіті про фінансові результати (ф. №2)	Номер рядка в Примітках до річної фінансової звітності (ф. № 5)	Номер рядка в Додатку до приміток до річної фінансової звітності (ф. № 6)
1	2	3	4	5
Рахунок 70 «Доходи від реалізації»	Журнал 6	Розділ I, рядок 2050	–	Розділ I, рядок 011, 012, 051 Розділ II, рядок 300 Розділ III, рядок 350
Рахунок 71 «Інший операційний дохід»	Журнал 6	Розділ I, рядок 2120	Розділ V, рядок 440–490	Розділ I, рядок 013, 051

<i>Продовження таблиці 2.2</i>				
1	2	3	4	5
Рахунок 72 «Дохід від участі в капіталі»	Журнал 6	Розділ I, рядок 2200	Розділ V, рядок 500– 520	Розділ I, рядок 021, 051
Рахунок 73 «Інші фінан- сові доходи»	Журнал 6	Розділ I, рядок 2220	Розділ V, рядок 530–560	Розділ I, рядок 022–052
Рахунок 74 «Інші доходи»	Журнал 6	Розділ I, рядок 2240	Розділ V, рядок 570–630	Розділ I, рядок 030, 052
Рахунок 79 «Фінансові результати»	Журнал 6	Розділ I, рядок 2190, 2195, 2290, 2295, 2390, 2395	–	Розділ I, рядок 180, 190

У звіті про фінансові результати наводяться доходи і витрати, які відповідають критеріям, визначеним у національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку.

У **звіті про рух грошових коштів** наводяться дані про рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. При складанні фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності підприємства можуть обрати спосіб складання звіту про рух грошових коштів за прямим або непрямим методом із застосуванням відповідної форми звіту.

Операційна діяльність – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю. Скажімо, прикладами руху коштів від операційної діяльності бувають такі операції:

- оплата від покупців та замовників;
- оплата постачальникам товарів, робіт, послуг;
- виплати працівникам і за цивільно-правовими договорами;
- оплата всіх бонусів, премій, заохочень дистриб'юторам, агентам, дилерам, плата за вихід на ринок, у певний географічний сегмент ринку;
- оплата інших операційних витрат тощо.

Операційний цикл – проміжок часу між придбанням запасів для провадження діяльності і отриманням грошей та їх еквівалентів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг.

Основна діяльність – операції, пов’язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують переважну частку його доходу.

Інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів. *Рух коштів унаслідок інвестиційної діяльності може передбачати:*

- оплату постачальникам за основні засоби, нематеріальні активи, інші необоротні активи, а також надходження від продажу таких категорій активів;

- виплати коштів для придбання інструментів власного капіталу, частки участі в інших підприємствах, а також надходження від продажу таких об’єктів інвестування;

- видачу позик та їх отримання не від фінансових установ тощо.

Фінансова діяльність – діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталів підприємства (наприклад, надходження коштів від випуску акцій та продажу інших інструментів власного капіталу, а також виплати коштів для погашення позик від банківських установ, виплата дивідендів тощо).

Підприємство розгорнуто наводить суми надходжень і виплат, що з’являються завдяки операційній, інвестиційній та фінансовій діяльності. Якщо рух грошових коштів у результаті однієї операції включає суми, які належать до різних видів діяльності, то ці суми подаються окремо у складі відповідних видів діяльності. Внутрішні зміни у складі грошових коштів до звіту про рух грошових коштів не включаються. Негрошові операції (отримання активів від фінансової оренди; бартерні операції; придбання активів шляхом емісії акцій тощо) не вносяться до звіту про рух грошових коштів.

У **звіті про власний капітал** розкривається інформація про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. У графах звіту про власний капітал, призначених для

наведення складових власного капіталу, зазначаються показники, наведені у розділі I «Власний капітал» балансу. Для забезпечення порівняльного аналізу інформації звіту про власний капітал підприємства повинні додавати до річного звіту звіт про власний капітал за попередній рік.

У **примітках** до фінансової звітності подається інформація про призначення та умови використання кожного елемента власного капіталу (крім зареєстрованого капіталу).

Акціонерні товариства наводять у примітках до фінансової звітності інформацію про:

а) загальну суму активів, одержаних під час передплати на акції, у такому розрізі:

- сума грошей, внесених як плата за акції, із зазначенням кількості акцій;
- вартісна оцінка майна, внесеного як плата за акції, із зазначенням кількості акцій;
- загальна сума іноземної валюти, внесеної як плата за акції, із зазначенням кількості акцій та курсу, за яким валюту зараховано в обліку;

б) акції у складі статутного капіталу за окремими типами і категоріями:

- кількість випущених акцій із зазначенням неоплаченої частини статутного капіталу;
- номінальна вартість акцій;
- зміни протягом звітного періоду у кількості акцій, що перебувають в обігу.

Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам *порівнювати*:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

Фінансова звітність підприємства формується з дотриманням *принципів*:

- автономності підприємства, відповідно до якого кожне підприємство розглядається як юридична особа, що відокремлена від власників; тому особисте майно і зобов'язання власників не повинні відображатись у фінансовій звітності підприємства;

- безперервності діяльності, що передбачає оцінку активів і зобов'язань підприємства, виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі;

- періодичності, що припускає розподіл діяльності підприємства на певні періоди з метою складання фінансової звітності;

- історичної (фактичної) собівартості, що визначає пріоритет оцінки активів, з огляду на витрати на їхнє виробництво та придбання;

- нарахування та відповідності доходів і витрат, згідно з яким для визначення фінансового результату звітного періоду слід порівняти доходи звітного періоду з витратами, які були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в обліку і звітності у момент їх появи, незалежно від часу надходження і сплати грошей;

- повного висвітлення, за яким фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій і подій, котра може вплинути на рішення, що ухвалюються на її основі;

- послідовності, який передбачає постійне (з року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики має бути обґрунтована і розкрита у фінансовій звітності;

- обачності, згідно з яким методи оцінки, що застосовуються в бухгалтерському обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

- превалювання сутності над формою, за яким операції мають обліковуватись відповідно до їхньої сутності, а не лише з уваги на юридичну форму;

- єдиного грошового вимірника, який передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці.

Інформація про підприємство, яку належить розкрити у фінансовій звітності, охоплює:

- назву, організаційно-правову форму та місцезнаходження підприємства (країну, де зареєстроване підприємство, адресу його офісу);

- короткий опис основної діяльності підприємства;
- назву материнської (холдингової) компанії підприємства;
- середню кількість працівників підприємства впродовж звітного періоду;
- дату затвердження фінансової звітності;
- повідомлення про складання фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності.

Кожний фінансовий звіт повинен містити дату, станом на яку наведено його показники, або період, який він охоплює. Якщо період, за який складено фінансовий звіт, відрізняється від звітного періоду, то причини і наслідки цього мають бути розкриті у примітках до фінансової звітності.

Підприємства, які відповідно до законодавства застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності і відповідно до міжнародного стандарту фінансової звітності 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» подають першу річну фінансову звітність за міжнародними стандартами, у балансі наводять інформацію на початок і кінець звітного періоду, а також на дату переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності.

Підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції, зобов'язані складати та подавати консолідовану фінансову звітність.

Ця звітність розрахована на користувачів, які не мають змоги вимагати звітів, складених з урахуванням їхніх конкретних інформаційних потреб.

Вимоги щодо складу фінансової звітності містяться в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Консолідована фінансова звітність – звітність, яка відображає фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства та його дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці. Цю звітність складає і подає материнське підприємство.

Вимоги щодо складу консолідованої фінансової звітності викладено в НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність».

Сьогодні активізувалися процеси злиття компаній, створення дочірніх фірм, які в багатьох випадках мають статус юридичних осіб, але економічно залежать від материнської компанії. Складання консолідованої звітності забезпечує потреби материнської компанії в

інформації про фінансовий стан, результати діяльності та зміни у фінансовому стані групи підприємств назагал. Раніше такої звітності не було, тому що материнські й дочірні компанії зазвичай практикували відокремлену фінансову звітність. Це ускладнювало аналіз реального фінансового стану групи підприємств загалом.

Зведена фінансова звітність – це звітність, яку складають міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, до сфери яких належать підприємства, засновані на державній власності, та органи, котрі здійснюють управління майном підприємств, заснованих на комунальній власності щодо всіх підприємств, що належать до сфери їхнього управління. Зазначені органи також окремо складають зведену фінансову звітність стосовно господарських товариств, акції (частки, паї) яких перебувають відповідно у державній та комунальній власності.

Зведену фінансову звітність складають також об'єднання підприємств по всіх підприємствах, які входять до їх складу. Одночасно слід зазначити, що підприємства, які входять до об'єднань, зобов'язані складати самостійний баланс (звіт про фінансовий стан).

Підприємства в Україні складають й інші види звітності. Скажімо, згідно зі статтею 3 пункту 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», підприємства складають, окрім фінансової, податкову, статистичну та інші види звітності. Для складання усіх видів звітності (за умови, що вони використовують грошовий вимірник) існують дані бухгалтерського обліку, адже саме за його допомогою можна уніфікувати всі дані про господарську діяльність підприємства й забезпечити отримання повної, правдивої та неупередженої інформації.

Статистична звітність – це звітність, яка складається на підставі даних бухгалтерського обліку для розрахунку статистичних показників щодо економічних, соціальних, демографічних, екологічних явищ і процесів, які відбуваються в країні, її регіонах та галузях економіки, для забезпечення цією інформацією держави й суспільства.

Податкові розрахунки – це податкові декларації та розрахунки, що надають інформацію про нарахування та/або сплату податкових зобов'язань із податків і зборів, які складаються і подаються суб'єктами господарювання, що є платниками податків, у встанов-

лені строки контролюючим органам і характеризують стан розрахунків підприємства з бюджетом за податками та зборами.

Звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Проміжна звітність складається щоквартально нарастаючим підсумком з початку звітного року в складі балансу (звіту про фінансовий стан) та звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід).

Таким чином, суб'єкти підприємницької діяльності в Україні зобов'язані подавати державну річну і квартальну фінансову звітність, яка складається з установлених типових форм (табл. 2.3).

Суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, які визнані такими відповідно до законодавства, крім довірчих товариств, страхових компаній, банків, ломбардів, інших фінансово-кредитних та небанківських фінансових установ, суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють обмін іноземної валюти, є виробниками та імпортерами підакцизних товарів, а також суб'єктів підприємницької діяльності, у статутному капіталі яких частка вкладів, що належить юридичним особам – засновникам та учасникам цих суб'єктів, які не є суб'єктами малого підприємництва, перевищує 25 відсотків, та представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, за квартал і рік складають Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва за спрощеними формами: Баланс (форма № 1) і Звіт про фінансові результати (форма № 2).

Таблиця 2.3

**Склад річної і квартальної фінансової звітності
(крім суб'єктів малого підприємництва)**

Назва форм фінансової звітності	Періоди подання	
	за квартал	за рік
Баланс (звіт про фінансовий стан) (форма № 1)	+	+
Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) (форма № 2)	+	+
Звіт про рух грошових коштів (форма № 3)	–	+
Звіт про власний капітал (форма № 4)	–	+
Примітки до річної фінансової звітності (форма № 5)	–	+
Додаток до приміток до річної фінансової звітності «Інформація за сегментами» (форма № 6)	–	+

Суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, що відповідають критеріям, визначеним пунктом 154.6 статті 154 розділу III Податкового кодексу України, та мають право на застосування спрощеного бухгалтерського обліку доходів і витрат, а також є платниками єдиного податку, які відповідають критеріям, визначеним підпунктом 4 пункту 291.4 статті 291 глави 1 розділу XIV Податкового кодексу України, за квартал і рік складають Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва в складі Балансу (форма № 1-мс) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-мс).

Перший звітний період новоствореного підприємства може бути меншим ніж 12 місяців, але не більшим ніж 15.

Звітним періодом підприємства, що ліквідується, є період з початку звітного року до дати ухвалення рішення про його ліквідацію.

Отже, основним завданням складання звітності є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів суб'єкта господарювання (його структурних підрозділів) за визначений період часу для оцінки фінансового стану, ступеня виконання поставлених завдань і ухвалення відповідних рішень.

2.5. Елементи та якісні характеристики фінансової звітності

НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (пп. 1–3 Розділу II) визначено склад та елементи фінансової звітності. Фінансові звіти містять статті, склад і зміст яких визначається додатками 1 і 2 до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Стаття – це елемент фінансового звіту, який відповідає критеріям, установленим НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та відповідним П(С)БО. Стаття наводиться у фінансовій звітності, якщо вона відповідає двом критеріям:

- інформація є суттєвою;

– оцінка статті може бути достовірно визначена.

У рядках форм фінансової звітності, які не мають показників, ставиться прочерк. Підприємства можуть не наводити статей, за якими відсутня інформація до розкриття (крім випадків, якщо така інформація була в попередньому звітному періоді), а також додавати статті зі збереженням їхньої назви і коду рядка з переліку додаткових статей фінансової звітності, наведених у додатку 3 до НП(С)БО 1.

Фінансова звітність підприємств є основним джерелом інформації про його майно й фінансовий стан і потрібна для прийняття дієвих управлінських рішень. Тому звітність мусить відповідати певним якісним характеристикам.

Державне регулювання звітності полягає в тому, що для всіх галузей економіки і підприємств установлюються єдині показники і єдині форми звітності, принципи складання і терміни подання. Це необхідно для узагальнення показників звітності окремих підприємств у межах видів економічної діяльності за загальним класифікатором видів економічної діяльності Держкомстату України (КВЕД).

Обов'язковість подання звітності впливає зі самої природи функціонування ринкової економіки. Будь-яке підприємство займається діяльністю, яка не заборонена чинним законодавством, і зобов'язане подавати звітність до відповідних органів у встановлений термін і у визначеному обсязі та складі. Це потрібно для формування загальнодержавних показників розвитку економіки регіонів і України загалом та контролю розрахунків із державною податковою системою. Адже звітність забезпечує власника інформацією про фінансовий стан підприємства, про величину прибутку та дивідендів. Несвочасне подання звітності може призвести до необґрунтованих або неправильних рішень.

Достовірність інформації гарантується тим, що в бухгалтерському обліку всі записи здійснюються на підставі належно оформлених документів, а перед складанням річної звітності проводиться інвентаризація майна, грошових коштів і розрахунків. Достовірність інформації може підтверджуватися аудиторським висновком.

Дохідливість звітності розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації.

Доречність інформації є однією з головних вимог. Звітна інформація вважається доречною (корисною), якщо вона здатна вплинути на вартісну оцінку або на рішення, яке приймається в даний час або на майбутній період, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені в минулому.

Своєчасність подання звітності важлива для ухвалення правильних управлінських рішень. Своєчасність одержання власником (засновником) звітних даних в умовах ринкової економіки набуває особливої актуальності.

Порівнянність показників звітності забезпечується єдиною методологією планування, обліку господарської діяльності та звітності. Звітність повинна бути порівнянною з показниками попередніх звітних періодів, років, оскільки без цього неможливі узагальнення. Це має суттєве значення під час проведення аналізу та розробки перспектив розвитку галузей, підприємств, складання бізнес-планів.

Точність звітності забезпечується правильним відображенням даних на рахунках синтетичного та аналітичного обліку і у відповідних звітних формах та взаємоузгодженістю показників, відображених у формах звітності.

Повнота звітності – це необхідність і обов'язковість заповнення всіх реквізитів та показників форм звітності. У випадках незаповнення окремих рядків (граф) через відсутність активів, пасивів або операцій у цій статті (рядку, графі) – вона прокреслюється.

Методологічна єдність розрахунку показників звітності регламентується державою і є обов'язковою для всіх підприємств незалежно від виду діяльності і форми власності. Такі методи оцінки активів залишаються постійними протягом фінансового року, що забезпечує порівняння показників звітності всіх галузей народного господарства держави. Це уможливорює їхнє узагальнення, групування, аналіз і одержання достовірної інформації для оцінки роботи підприємств або галузей.

Простота і ясність звітності полягає в створенні таких форм звітів, які б не мали надмірної інформації і були зрозумілими працівникам підприємств, акціонерам, інвесторам.

Доступність і гласність звітності полягає в тому, що з показниками фінансової звітності ознайомлюється весь трудовий колек-

тив підприємств. Фінансову звітність підприємств оприлюднюють, а звітність акціонерних товариств відкритого типу публікують у друкованих засобах масової інформації. Гласність звітності в Україні забезпечується також систематичною публікацією статистичних даних про економічний і соціальний розвиток народного господарства в державі, регіонах, галузях, міністерствах тощо.

Неперервність гарантується тим, що зберігаються ті самі форми і та сама структура звітності протягом періоду діяльності підприємств.

Рациональність звітності передбачає розумний, мінімальний обсяг необхідних звітних показників для управління.

В Україні значно спрощено і вдосконалено бухгалтерську звітність, зокрема, з 2013 року введено таку фінансову звітність, що максимально наблизила її до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і звітності.

Економічність звітності полягає в тому, що затрати праці і коштів на складання звітності мають бути мінімальними за умов одночасної оперативності її складання і своєчасності подання.

Дієвість звітності передбачає необхідність проведення наукового економічного аналізу звітних даних, виявлення недоліків у діяльності підприємств, а також внутрішніх резервів виробництва.

Працівники бухгалтерських служб повинні знати і розуміти вимоги до звітності підприємств, тільки в такому разі вони можуть забезпечувати відповідних користувачів інформацією для прийняття управлінських рішень.

Фінансова звітність має містити лише доречну інформацію, яка впливає на ухвалення рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні й майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому.

Фінансова звітність мусить бути достовірною, інформація не містити помилок і перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності.

Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

Передумовою зіставності є наведення відповідної інформації за аналогічні попередні періоди та розкриття інформації про облікову політику і її зміни.

У Розділі IV НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» встановлено вимоги до розкриття інформації у фінансовій звітності. Під розкриттям розуміється надання інформації, яка є суттєвою для користувачів фінансової звітності. Отож суттєвою є інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності. Суттєвість інформації визначається відповідними П(С)БО та керівництвом підприємства.

У фінансовій звітності обов'язково наводиться інформація, розкриття якої вимагають національні положення (станданти) бухгалтерського обліку або міжнародні стандарти фінансової звітності та (або) інші нормативно-правові акти Міністерства фінансів України з питань бухгалтерського обліку.

Інформація, яку належить розкрити, наводиться безпосередньо у фінансових звітах або у примітках до фінансової звітності.

Згортання статей активів і зобов'язань, доходів і витрат є неприпустимим, крім випадків, передбачених відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності.

Для того щоб фінансова звітність була зрозумілою користувачам, вона повинна містити дані про:

- підприємство;
- дату звітності за звітний період;
- валюту звітності та одиницю її виміру;
- відповідну інформацію за звітний період і аналогічний період попереднього року;
- облікову політику підприємства та її зміни;
- консолідацію фінансових звітів;
- припинення (ліквідацію) окремих видів діяльності;
- обмеження щодо володіння активами;
- участь у спільних підприємствах;
- виявлені помилки минулих років та пов'язані з ними коригування;
- переоцінку статей фінансових звітів;
- іншу інформацію, розкриття якої передбачено відповідними положеннями (стандартами).

Інформація про підприємство, яку розкривають у фінансовій звітності, містить:

- назву, організаційно-правову форму та місцезнаходження підприємства (країну, де зареєстроване підприємство, адресу його офісу);

- короткий опис основної діяльності підприємства;
- назву материнської (холдингової) компанії підприємства;
- середню кількість працівників підприємства протягом звітного періоду;

- дату затвердження фінансової звітності;
- повідомлення про складання фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності.

Кожний фінансовий звіт має містити дату, станом на яку наведено його показники, або період, який він охоплює. Якщо період, за який складено фінансовий звіт, відрізняється від звітного періоду, то причини і наслідки цього повинні бути розкриті у примітках до фінансової звітності.

У фінансовій звітності мусить бути вказана валюта, в якій відображені елементи звітності, та одиниця виміру.

Якщо валюта звітності відрізняється від валюти, в якій ведеться бухгалтерський облік, то підприємство зобов'язане розкрити причини цього й методи, що були використані для переведення фінансових звітів з однієї валюти в іншу.

Підприємство повинно висвітлювати обрану облікову політику шляхом опису:

- принципів оцінки статей звітності;
- методів обліку щодо окремих статей звітності.

Інформація, що підлягає розкриттю, наводиться безпосередньо у фінансових звітах або у примітках до них.

У примітках до фінансових звітів слід розкривати:

- облікову політику підприємства;
- інформацію, яка не наведена безпосередньо у фінансових звітах, але є обов'язковою за відповідними положеннями (стандартами);

- інформацію, що містить додатковий аналіз статей звітності, потрібний для забезпечення її зрозумілості та доречності.

Заповнюючи форми фінансової звітності, слід дотримуватись певної послідовності.

В титульній частині заповнюється літерами і цифрами:

- назва підприємства за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (ЄДРПОУ);
- територія розташування підприємства за Класифікатором адміністративно-організаційного територіального устрою України (КАОТУУ);
- організаційно-правова форма господарювання за Класифікатором організаційно-правової форми господарювання (КОПФГ);
- вид економічної діяльності за Класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД).

Фінансова звітність суб'єктами малого підприємництва та представництвами іноземних суб'єктів господарської діяльності складається у тисячах гривень з одним десятковим знаком, усі інші підприємства складають фінансову звітність у тисячах гривень. До обов'язкових реквізитів форм звітності входить повна адреса підприємства і дата, на яку складається звітність.

Баланс (звіт про фінансовий стан) складається на останній день звітного періоду:

- за 1-й квартал – на 31 березня;
- за 2-й квартал – на 30 червня;
- за 3-й квартал – на 30 вересня;
- за рік – на 31 грудня.

У балансі (звіті про фінансовий стан) інформація подається на початок звітного періоду (року) та на кінець звітного періоду.

Усі інші форми фінансової звітності складаються за звітний період наростаючими підсумками з початку року.

Для порівнянності звітної інформації вона подається за два періоди, а саме за звітний період і за аналогічний період попереднього року.

У звіті про фінансові результати (звіті про сукупний дохід), звіті про рух грошових коштів інформація подається за звітний період та за аналогічний період попереднього року.

У балансі (звіті про фінансовий стан), звіті про фінансові результати (звіті про сукупний дохід), звіті про власний капітал показники, що обчислюються при підрахунку підсумків, наводяться у дужках.

Фінансова звітність і консолідована фінансова звітність складаються за національними положеннями (стандартами) бухгалтер-

терського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності відповідно до законодавства.

Фінансова звітність і консолідована фінансова звітність складаються за міжнародними стандартами фінансової звітності публічними акціонерними товариствами, банками, страховиками, починаючи з 1 січня 2012 р., а також підприємствами, які провадять господарську діяльність за такими видами:

– надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення, а також недержавне пенсійне забезпечення – починаючи з 1 січня 2013 року;

– допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування – починаючи з 1 січня 2014 року.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність підприємства й наведіть загальну характеристику господарського процесу.
2. Назвіть господарські процеси та їхні об'єкти обліку.
3. Класифікація господарських засобів та джерел їх формування.
4. Розкрийте сутність бухгалтерського балансу та його структури.
5. Опишіть типи господарських операцій.
6. Розтлумачте зміни балансу в результаті господарських операцій.
7. Назвіть нормативні документи, якими передбачено складання і подання підприємствами, товариствами та іншими суб'єктами господарювання бухгалтерської фінансової звітності.
8. Перелічіть нормативно-правові акти, що регламентують принципи й методи складання фінансової звітності.
9. Дайте визначення П(С)БО.
10. Назвіть конкретні нормативно-правові акти, що регламентують складання фінансової звітності, та вкажіть, хто їх затверджує.
11. Охарактеризуйте фінансову звітність та її значення.

12. Окресліть мету складання фінансової звітності підприємства.
13. Назвіть критерії, яким повинна відповідати фінансова звітність.
14. Ідентифікуйте принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності.
15. Опишіть види звітності підприємства.
16. Дайте визначення терміна «бухгалтерська звітність».
17. Дайте визначення терміна «фінансова звітність».
18. Дайте визначення терміна «консолідована фінансова звітність».
19. Дайте визначення терміна «зведена фінансова звітність».
20. Наведіть класифікацію видів звітності за джерелами інформації.
21. Назвіть якісні характеристики фінансової звітності підприємства.

Тестові завдання

1. Бухгалтерський баланс характеризує:
 - а) фінансовий стан підприємства на певну дату;
 - б) результати господарської діяльності підприємства за період;
 - в) зміни фінансового стану підприємства за звітний період;
 - г) вартісну оцінку засобів підприємства на певну дату.
2. Розмір власного капіталу відображають:
 - а) у першому розділі активу балансу;
 - б) у першому розділі пасиву балансу;
 - в) у другому розділі пасиву балансу;
 - г) у першій статті пасиву балансу.
3. В активі балансу згруповано:
 - а) ресурси;
 - б) джерела формування ресурсів;
 - в) господарські процеси;
 - г) господарські операції.

4. У пасиві балансу згруповано:
- а) ресурси;
 - б) джерела формування ресурсів;
 - в) результати господарської діяльності;
 - г) витрати підприємства.
5. В активі балансу відображаються:
- а) дебіторська заборгованість покупців за продукцію;
 - б) заборгованість постачальникам за товари та послуги;
 - в) статутний капітал;
 - г) доходи майбутніх періодів.
6. Операції першого типу балансових змін пов'язані з:
- а) перегрупуванням ресурсів;
 - б) перегрупуванням джерел формування ресурсів;
 - в) збільшенням ресурсів;
 - г) вибуттям ресурсів.
7. Операції другого типу балансових змін пов'язані з:
- а) перегрупуванням ресурсів;
 - б) перегрупуванням джерел формування ресурсів;
 - в) збільшенням ресурсів;
 - г) вибуттям ресурсів.
8. Операції третього типу балансових змін пов'язані з:
- а) перегрупуванням ресурсів;
 - б) перегрупуванням джерел формування ресурсів;
 - в) збільшенням ресурсів і джерел формування ресурсів;
 - г) вибуттям ресурсів та зменшенням джерел формування ресурсів.
9. Операції четвертого типу балансових змін пов'язані з:
- а) перегрупуванням ресурсів;
 - б) перегрупуванням джерел формування ресурсів;
 - в) збільшенням ресурсів та джерел формування ресурсів;
 - г) вибуттям ресурсів та зменшенням джерел формування ресурсів.
10. Яке із тверджень є неправильним:
- а) $\text{зобов'язання} + \text{активи} = \text{капітал}$;
 - б) $\text{активи} - \text{капітал} = \text{зобов'язання}$;
 - в) $\text{активи} - \text{зобов'язання} = \text{капітал}$;
 - г) $\text{зобов'язання} + \text{капітал} = \text{активи}$.

11. До принципів складання фінансової звітності не належить:
- а) порівнянність показників;
 - б) послідовність;
 - в) автономність;
 - г) періодичність.
12. Звітним періодом для складання річної звітності є:
- а) поточний рік;
 - б) календарний рік;
 - в) квартал;
 - г) правильна відповідь відсутня.
13. Фінансова звітність в Україні складається в таких грошових одиницях:
- а) грн;
 - б) тис. грн;
 - в) млн. грн;
 - г) на власний вибір бухгалтера.
14. Доречність інформації характеризується:
- а) її своєчасністю та впливом на прийняття рішень користувачем;
 - б) припущенням, що користувачі мають певний рівень знань і прагнуть уважно вивчити наведену інформацію;
 - в) відсутністю суттєвих помилок та необ'єктивних (упереджених) суджень;
 - г) правильним відображенням даних на рахунках синтетичного та аналітичного обліку.
15. До якісних характеристик фінансової звітності не належить:
- а) доречність;
 - б) достовірність;
 - в) автономність;
 - г) своєчасність.
16. Статті форм фінансової звітності, по яких відсутні числові значення активів, пасивів, фінансових результатів, відображаються так:
- а) пропускаються;
 - б) прокреслюються;
 - в) проставляються нульові значення;

г) правильної відповіді немає.

17. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» не встановлює:

а) мету складання та подання фінансових звітів;

б) склад фінансових звітів;

в) порядок і методи виправлення помилок у фінансовій звітності;

г) правильної відповіді немає.

18. Фінансову звітність підписує:

а) головний бухгалтер підприємства;

б) керівник підприємства;

в) головний бухгалтер і керівник підприємства;

г) засновник (-и) підприємства.

19. Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати:

а) фінансові звіти підприємства за різні періоди;

б) фінансові звіти на початок і кінець періоду;

в) фінансові звіти різних підприємств;

г) правильна відповідь а) і в).

20. Звітність, що відображає фінансовий стан і результати діяльності юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці, називається:

а) фінансовою;

б) консолідованою;

в) податковою;

г) бухгалтерською.

3.1. Поняття про бухгалтерські рахунки, їхня будова

Рахунки – це один із методів бухгалтерського обліку, який має вигляд таблиці, що складається з двох частин. Рахунки призначені для фіксації змін у наявності та стані майна підприємства, джерел його утворення, які виникають у процесі виробничо-господарської діяльності підприємства. Вони необхідні для ведення поточних записів (протягом визначеного періоду – місяця, кварталу, року) господарських операцій. У них відображаються зміни господарських засобів і джерел їх утворення.

Рахунок – це спосіб групування, поточного обліку і контролю за наявністю й рухом майна підприємства, джерел його утворення, господарських процесів та їхніх результатів.

Для конкретних видів майна, його джерел та господарських процесів відкривають окремі рахунки.

Рахунок має дві частини, бо на ньому зазначаються зміни – збільшення чи зменшення. Ліва сторона рахунку називається **ДЕБЕТ** (з лат. *debet* – винен, мати, одержати). Права сторона рахунку називається **КРЕДИТ** (з лат. *credit* – вірити, довіряти).

Зробити записи в лівій частині рахунку означає дебетувати рахунок, а в правій – кредитувати його.

Кожен бухгалтерський рахунок має свій номер (код) і назву, передбачені Планом рахунків (рис. 3.1).

Назва рахунку	
Дебет	Кредит

Рис. 3.1. Найменування рахунку

На початок періоду на рахунку може бути залишок (наявність) господарських засобів чи їхніх джерел. Цей залишок називають початковим сальдо (з італ. *saldo* – залишок).

Отже, рахунок є двосторонньою таблицею, з кожного боку якої відображаються господарські операції (на одній стороні плюс – збільшення, надходження; на другій стороні мінус – зменшення, витрачання).

Рахунки бухгалтерського обліку призначені для групування і поточного обліку однорідних бухгалтерських операцій. Тому важливо запам'ятати деякі правила.

Правило 1: на підприємстві відкривається стільки рахунків, скільки існує об'єктів обліку.

Правило 2: рахунки ведуть (заповнюють) протягом місяця. На початку місяця «відкривають» (дають назву, виставляють залишки наявних засобів і джерел), упродовж місяця фіксують зміни (збільшення чи зменшення), наприкінці місяця «закривають» – підраховують обороти і залишки.

Правило 3: рахунки пов'язані з балансом, вони показують зміни, що відбуваються зі статтями активу і пасиву балансу. Наприкінці облікового періоду (місяця, кварталу, року) за даними залишків на рахунках складають баланс.

Правило 4: заповнюють рахунки за даними бухгалтерських документів, із яких беруть суму, і залежно від того, що змінилося і як (збільшилося чи зменшилося), те записують на відповідному рахунку й у відповідній його частині (дебеті чи кредиті).

Рахунки відкривають як для активних, так і для пасивних статей балансу. Внаслідок цього розрізняють три види рахунків: активні, пасивні й активно-пасивні (залежно від того, в якій частині балансу відображається сальдо рахунку). Активні рахунки призначені для обліку наявності та руху майна підприємства; пасивні – для обліку наявності та руху джерел утворення майна, активно-пасивні – для обліку розрахунків.

Активні рахунки – це група рахунків, що відображають майно підприємства за його складом і розміщенням, їхнє сальдо записують в активі бухгалтерського балансу. Початкове і кінцеве сальдо на активних рахунках записують у дебеті. У таких рахунках відбивається:

- облік засобів, що характеризуються натуральними вимірниками (кг, л, м, шт. тощо), основні засоби, запаси, готова продукція, товари тощо;
- облік грошових коштів: готівка, поточний рахунок, валютний рахунок, інші рахунки грошових коштів;
- облік витрат: основне виробництво, капітальні та фінансові інвестиції тощо.

Прикладом активних рахунків є «Основні засоби», «Нематеріальні активи», «Запаси».

Пасивні рахунки характеризують джерела утворення майна. Залишки по таких рахунках відображають у пасиві бухгалтерського балансу. Початкове і кінцеве сальдо на пасивних рахунках записують у кредиті. До них відносять: облік розрахунків з дебіторами: розрахунки з підзвітними особами, з дебіторами по претензіях, по відшкодуванню матеріальної шкоди й т.ін., тобто рахунки, на яких відображена заборгованість фізичних і юридичних осіб перед підприємством. Прикладом пасивних рахунків є «Статутний капітал», «Довгострокові позики» тощо.

Активно-пасивні рахунки – це рахунки, на яких сальдо може бути і в дебеті, і в кредиті. Якщо на активно-пасивному рахунку сальдо в дебеті, то його слід розмістити в активі балансу, а якщо в кредиті – то, відповідно, він повинен бути розміщений у пасиві балансу. Здебільшого активно-пасивними є рахунки розрахунків, як-от:

- облік власного капіталу: статутного капіталу, резервного капіталу тощо;
- облік позик банку: короткострокових і довгострокових;
- облік доходів та прибутку.

Прикладом активно-пасивних рахунків є «Розрахунки з підзвітними особами», «Розрахунки за податками і платежами» й т. ін.

Кожен із рахунків – активних, пасивних чи активно-пасивних – зовнішнім оформленням не відрізняються один від одного. Всі вони мають дебетову і кредитову сторони, використовуються для відокремленого обліку руху об'єктів, що обліковуються на цих рахунках, і мають однакові показники:

- сальдо на початок місяця;
- поточні записи господарських операцій на підставі первинних бухгалтерських документів;

- підсумок операцій по дебету і кредиту (обороти);
- сальдо на кінець звітного періоду.

Головною відмінністю між активними й пасивними рахунками є економічний зміст і будова. Економічний зміст визначає, що саме обліковується на рахунок: якщо на рахунку обліковується майно, то рахунок активний, якщо джерела майна – то він пасивний.

В активних і пасивних рахунках різним є призначення лівої та правої частин (дебету та кредиту).

Сума (разом) записів господарських операцій по дебету або кредиту рахунку за певний період без початкового сальдо називається **оборотом**.

В активних рахунках (обліку господарських засобів) – дебет означає збільшення облікового об'єкта, а кредит – зменшення (рис. 3.2).

АКТИВНИЙ РАХУНОК	
Дебет	Кредит
Початковий залишок засобів (сальдо)	Записи операцій, які спричиняють зменшення суми рахунку – зменшення засобів (–)
Записи операцій, які спричиняють збільшення суми рахунку – збільшення засобів (+)	
Обороти по дебету	Обороти по кредиту
Кінцевий залишок засобів (сальдо) = залишок на початок звітного періоду + оборот по дебету – оборот по кредиту	

Рис. 3.2. Структура активного рахунку

В пасивних рахунках (обліку джерел утворення засобів) кредит означає збільшення відповідних джерел, а дебет – зменшення (рис. 3.3).

В активно-пасивних рахунках облік відображається у дебеті – дебіторської заборгованості, у кредиті – кредиторської заборгованості (рис. 3.4).

ПАСИВНИЙ РАХУНОК	
Дебет	Кредит
Записи операцій, які спричиняють зменшення суми рахунку – зменшення джерел засобів (–)	Початковий залишок джерел засобів (сальдо)
	Записи операцій, які спричиняють збільшення суми рахунку – збільшення джерел засобів (+)
Обороти по дебету	Обороти по кредиту
	Кінцевий залишок джерел засобів (сальдо) = залишку на початок звітного періоду + оборот по кредиту – оборот по дебету

Рис. 3.3. Структура пасивного рахунку

АКТИВНО-ПАСИВНИЙ РАХУНОК	
Дебет	Кредит
Початковий залишок дебіторської заборгованості (сальдо)	Початковий залишок кредиторської заборгованості (сальдо)
Записи операцій, які спричиняють збільшення дебіторської заборгованості або зменшення кредиторської (+, –)	Записи операцій, які зумовлюють збільшення кредиторської заборгованості або зменшення дебіторської (+, –)
Обороти по дебету	Обороти по кредиту
Кінцевий залишок дебіторської заборгованості (сальдо) = залишок на початок звітного періоду + оборот по дебету – оборот по кредиту	Кінцевий залишок кредиторської заборгованості (сальдо) = залишок на початок звітного періоду + оборот по кредиту – оборот по дебету

Рис. 3.4. Структура активно-пасивного рахунку

1. Приклад активного рахунку. На 1 грудня 2016 р. у касі підприємства було 1300 грн. Протягом місяця у касу надійшли гроші: за реалізовані товари 2000 грн та отримано з розрахункового рахунку для виплати заробітної плати 16000 грн, за цей самий період із каси виплачено зарплату 16000 грн та здано в банк на розрахунковий рахунок виторг від реалізації товарів 2000 грн, а також витрачено на купівлю канцелярських товарів 500 грн.

За звітний період оборот по дебету на рахунку № 30 «Готівка» (збільшення) становитиме: 2000 грн + 16000 грн = 18000 грн, Оборот по кредиту (зменшення): 16000 грн + 2000 грн + 500 грн = 18500 грн. Кінцевий залишок у касі становитиме: 1300 грн + 18000 грн – 18500 грн = 800 грн.

Надходження і вибуття готівки на активному рахунку № 30 «Готівка» за звітний період (місяць) мають бути відображені так:

Рахунок № 30 «Готівка»

Дебет	Кредит
Початкове сальдо 1300 грн.	зменшення 16000 грн. 2000 грн. 500 грн.
збільшення 2000 грн. 16000 грн.	
Оборот за місяць 18000 грн.	Оборот за місяць 18500 грн.
Кінцеве сальдо 800 грн.	

2. Приклад пасивного рахунку. На 1 грудня 2016 р. залишок на пасивному рахунку № 60 «Короткострокові позики» становив 5000 грн. Протягом місяця підприємство отримало кредит для придбання запасів у розмірі 10000 грн. Того ж місяця було повернуто частину кредиту – 3000 грн.

За звітний період оборот по кредиту рахунку № 60 «Короткострокові позики» (збільшення) становитиме 10000 грн, а оборот по дебету (зменшення) – 3000 грн.

Кінцевий залишок на рахунку № 60 становить: 5000 грн + 10000 грн – 3000 грн = 12000 грн.

Збільшення і зменшення зобов'язання (боргу) по отриманому та повернутому кредиту слід відобразити на рахунку № 60 «Короткострокові позики» так:

Рахунок № 60 «Короткострокові позики»

Дебет	Кредит
Зменшення 3000 грн.	Початкове сальдо 5000 грн.
	Збільшення 10000 грн.
Оборот за місяць 3000 грн.	Оборот за місяць 10000 грн.
	Кінцеве сальдо 12000 грн.

3. Приклад активно-пасивного рахунку. На 1 грудня 2016 р. підприємство має кредиторську заборгованість перед працівником Ковалишиним В. М. у сумі 400 грн, дебіторську заборгованість перед працівником підприємства Сажиним М. В. у сумі 300 грн.

Протягом місяця працівник Сажин М. В. повернув у касу підприємства 150 грн, а працівнику Ковалишину В. М. видано з каси підприємства 350 грн.

Ці операції будуть відображені на активно-пасивному рахунку № 372 «Розрахунки з підзвітними особами» так:

а) розрахунки з працівником Сажиним М. В. (рахунок № 3721)

Дебет	Кредит
Початкове сальдо 300 грн.	Зменшення 150 грн.
Збільшення –	
Оборот за місяць –	Оборот за місяць 150 грн.
Кінцеве сальдо 150 грн.	

б) розрахунки з працівником Ковалишином В. М. (рахунок № 3722)

Дебет	Кредит
Зменшення 350грн.	Початкове сальдо 400 грн.
	Збільшення –
Оборот за місяць 350 грн.	Оборот за місяць –
	Кінцеве сальдо 50 грн.

в) рахунок № 372 «Розрахунки з підзвітними особами»

Дебет	Кредит
Початкове сальдо 300 грн.	Початкове сальдо 400 грн.
Зменшення 350 грн.	Збільшення 150 грн.
Оборот за місяць 350 грн.	Оборот за місяць 150 грн.
Кінцеве сальдо 150 грн.	Кінцеве сальдо 50 грн.

Потрібно звернути увагу на те, що сальдо активних рахунків завжди дебетове, оскільки активні рахунки призначені для обліку наявності та руху майна або цінностей підприємства, і не можна витратити цінностей більше, ніж є в наявності.

Сальдо пасивних рахунків завжди кредитове. Пасивні рахунки призначені для обліку наявності та руху капіталу або зобов'язань підприємства, і недоцільно погашати зобов'язання в більшому обсязі, ніж є у підприємства.

На активно-пасивних рахунках сальдо відображають розгорнуто (окремими сумами по дебету і по кредиту рахунку), а збільшення (зменшення) об'єкта обліку можна відображати або в дебеті, або в кредиті.

Щоб визначити кінцеве сальдо на активно-пасивному рахунку, потрібно знати зміст господарських операцій, які спричинили зміни на цих рахунках, тобто розглядати ці рахунки окремо, як два рахунки: один активний і один пасивний.

3.2. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку

Класифікація рахунків – це науково обґрунтоване групування рахунків, тобто розподіл рахунків на групи та підгрупи за будь-якими однорідними ознаками. Класифікація рахунків дає змогу побудувати План рахунків, тобто перелік (номенклатуру) рахунків, які застосовуються на підприємствах. Класифікація допомагає зрозуміти природу кожного рахунку, а План – що на кожному рахунку потрібно обліковувати.

За рівнем впливу на показники фінансової звітності (стосовно бухгалтерського балансу) бухгалтерські рахунки поділяються на балансові і позабалансові (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Класифікація бухгалтерських рахунків

На балансових рахунках відображаються показники, які безпосередньо наводяться в бухгалтерському балансі.

Існують дві класифікації рахунків:

- за економічним змістом;
- за призначенням і структурою.

У класифікації за економічним змістом згруповані рахунки за критерієм «що на них обліковується». Тут вирізняються три групи рахунків: рахунки обліку майна, рахунки обліку джерел утворення майна, рахунки обліку господарських процесів і їхніх результатів (рис. 3.6).

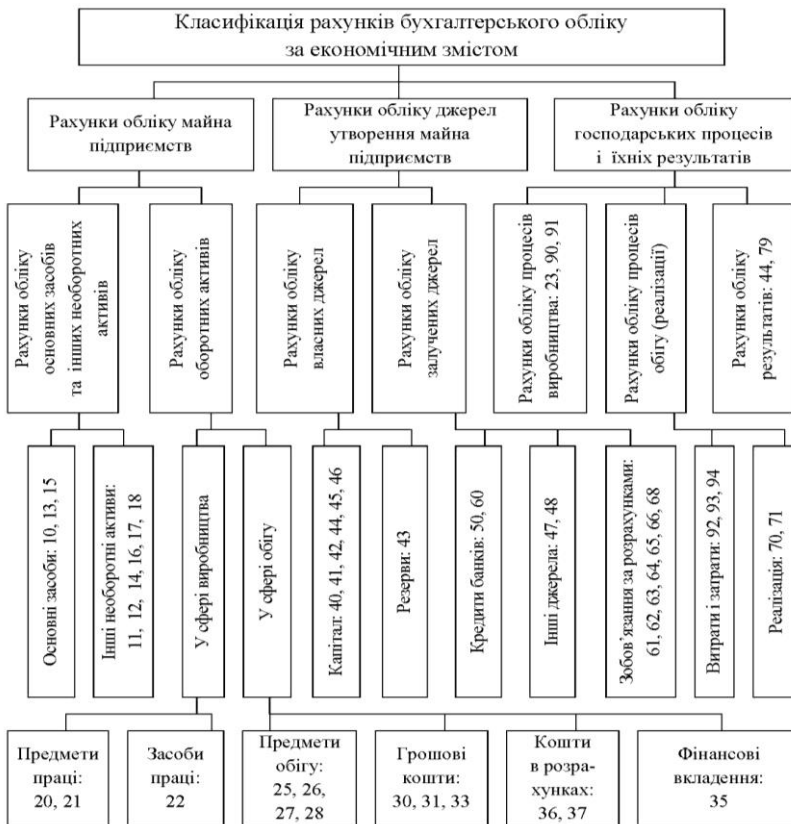
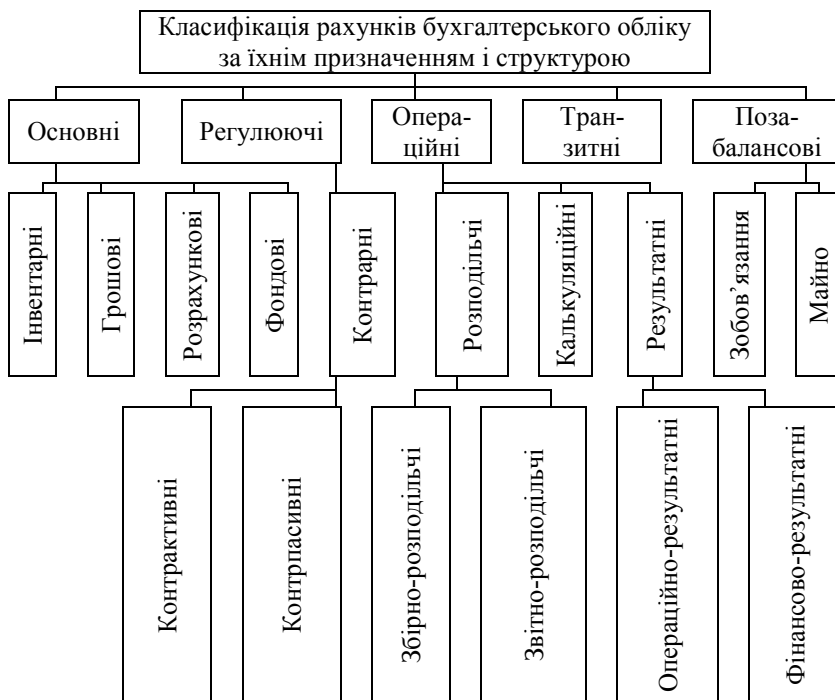

Рис. 3.6. Види рахунків бухгалтерського обліку за економічним змістом

Наприклад, економічним змістом рахунку «Готівка» є готівка, що зберігається в касі підприємства. А економічним змістом рахунку «Зареєстрований (пайовий) капітал» є розмір власних коштів об'єднання (підприємства), виділених засновниками і закріплених за ними.

Класифікацію за призначенням і структурою формують рахунки за критерієм «для чого вони призначені» (для отримання яких показників), а також «у якому порядку» використовуються їхні дебет і кредит.

*Рис. 3.7. Види рахунків бухгалтерського обліку
за призначенням і структурою*

Кожен рахунок має своє значення та структуру (порядок побудови для нотування записів), де відображаються дебет і кредит, що характеризують певні операції, а також залишки (сальдо) на рахунку та місце в балансі.

Різним рахункам властива різна будова. Одні види рахунків за будовою можуть мати тільки дебетові залишки і є **активними**. Наявність кредитових залишків свідчить про те, що рахунок належить до **пасивних**.

ОСНОВНІ рахунки характеризують склад і структуру засобів господарства, джерела формування, їх наявність і рух. На підставі основних рахунків складають баланс підприємства.

Основні рахунки за своїм призначенням та будовою бувають: інвентарні (матеріальні), грошові, розрахункові, фондові.

Інвентарні рахунки призначені для обліку наявності і руху матеріальних цінностей, що належать підприємству. До них відносять рахунки: 10 «Основні засоби», 20 «Виробничі запаси», 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети», 26 «Готова продукція», 28 «Товари» тощо.

В інвентарних рахунках записи ведуть не лише в грошовому, й у натуральному вимірнику, всі вони активні.

Грошові рахунки призначені для обліку грошових коштів підприємства. До них належать: 30 «Готівка», 31 «Рахунки в банках», 33 «Інші кошти».

Грошові рахунки активні та за своєю будовою подібні до інвентарних, але записи по грошових рахунках, на відміну від інвентарних, ведуть тільки в грошовому вимірнику.

Для обліку розрахункових операцій призначені рахунки, що відображають стан відносин між підприємством та іншими учасниками господарського процесу (постачальниками, покупцями, бюджетом, банками, працівниками).

Сюди також відносять усі ті рахунки, на яких обліковується заборгованість цього підприємства іншим підприємствам або інших підприємств цьому з операцій спеціального характеру, скажімо, по позиках, по платежах до бюджету тощо.

Розрахункові рахунки є активно-пасивними і використовуються для обліку дебіторської та кредиторської заборгованості. До цієї групи належать рахунки: 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами», 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 67 «Розрахунки з учасниками» тощо. Записи ведуться в грошовому вимірнику і в розрізі дебіторів (кредиторів).

Фондові рахунки призначені для обліку і контролю джерел утворення і цільового призначення засобів підприємства. До цієї групи входять рахунки: 40 «Статутний капітал», 42 «Додатковий капітал», 43 «Резервний капітал» тощо.

Всі фондові рахунки пасивні.

РЕГУЛЮЮЧІ рахунки призначені для обліку сум, на які необхідно зменшити або збільшити залишок по основному рахунку з метою його уточнення. Це обумовлюється тим, що в результаті господарських операцій відбуваються зміни оцінки окремих груп засобів, як, наприклад, зменшення первісної вартості основних засобів унаслідок зносу, зменшення розміру прибутку через його використання або внесення до бюджету відрхувань із прибутку тощо.

Регулюючі рахунки самостійно не відображають руху засобів підприємства, а тільки регулюють (коригують, уточнюють – шляхом збільшення чи зменшення) оцінку засобів або джерел на тих рахунках, у доповнення яких вони відкриваються.

Рахунки використовуються лише за умови, коли є необхідність обліковувати окремі засоби у двох оцінках (основні засоби – за первісною та залишковою вартістю; готову продукцію – за плановими цінами та фактичною собівартістю тощо).

На регулюючих рахунках обліковують тільки різницю в цінах або фактичну суму використаного прибутку, тобто суму, на яку потрібно зменшити чи збільшити залишки на основних рахунках, щоб одержати залишок у потрібних цінах або суму ще не використаного прибутку.

Оскільки вони зменшують залишок по відповідних рахунках, їх ще називають **контрарними**. Призначені вони для обліку сум, на які необхідно зменшити залишок по основних рахунках, що ними регулюються; поділяються на контрактивні та контрпасивні. Відрізняються контрактивні рахунки від контрпасивних тільки місцем їхнього розміщення в балансі.

Контрактивні – це такі рахунки, за допомогою яких дійсна сума (вартість) об'єкта визначається шляхом вирахування зі суми основного (регульованого) рахунку суми регулюючого рахунку. Рахунки знаходяться в активі балансу, хоча за суттю вони є пасивними.

Найбільш застосовуваний контрактивний рахунок – 13 «Знос необоротних активів» (ним визначається залишкова вартість основних засобів), який регулює залишок по рахунку 10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи», 12 «Нематеріальні активи».

Такі рахунки записуються в активі балансу і вираховуються з регульованих ними рахунків. Контрактивні рахунки самі є пасивними й уточнюють суму активного рахунку (активних статей балансу). Прикладом цього є рахунок 131 «Знос основних засобів», де відбивається сума зносу основних засобів у процесі їхньої експлуатації, а самі основні засоби (будинки, спорудження, устаткування та ін.) враховуються на активному основному рахунку 10 «Основні засоби» в оцінці по первісній вартості. Шляхом вирахування суми зносу з первісної вартості визначається залишкова, тобто дійсна (фактична) вартість основних засобів. Контрактивними рахунками є також: 132 «Знос інших необоротних матеріальних активів», що регулює рахунок 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети», 285 «Торгова націнка», що уточнює оцінку товарів, врахованих на рахунку 28 «Товари» у торгових підприємствах і організаціях.

Контрпасивні рахунки. Такі рахунки є активними й уточнюють суму пасивного рахунку (пасивної статті балансу). Прикладом такого рахунку є субрахунок 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді», що регулює рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)», 46 «Неоплачений капітал», який регулює залишок по рахунку 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал».

ОПЕРАЦІЙНІ рахунки – призначені для обліку господарських процесів і відображення витрат, доходів і результатів діяльності в бухгалтерському обліку. Оскільки господарські процеси (постачання, виробництво, реалізація) складаються зі сукупності різних господарських операцій, то й рахунки одержали назву операційних. Більшість із них не мають початкового та кінцевого сальдо. Операційні рахунки поділяються на розподільчі, калькуляційні та результатні.

Розподільчі рахунки призначені для обліку витрат, що вимагають перерозподілу, оскільки в момент їх здійснення не можуть

бути віднесені на відповідні рахунки. Розподільчі рахунки бувають збірно-розподільчими та звітно-розподільчими.

Збірно-розподільчі призначені для збирання (підсумовування) протягом місяця (року) однорідних витрат з метою поточного контролю за ними (за виконанням їхнього кошторису) і розподілу за відповідними об'єктами обліку (йдеться про наступний їх розподіл між рахунками, яких ці витрати стосуються). Це активні рахунки. До них належить рахунок 91 «Загальновиробничі витрати». До таких витрат відносять, наприклад, непрямі витрати на виготовлення виробів. Ці витрати записують в міру їх здійснення по дебету збірно-розподільчого рахунку. Після того як всі витрати, що підлягають розподілу, зібрані, вони розподіляються між відповідними рахунками, на дебет яких і відносяться з кредиту збірно-розподільчого рахунку. Сам збірно-розподільчий рахунок закривається перед складанням фінансової звітності і в балансі не відображається.

Збірно-розподільчими є рахунки: 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут» тощо.

Звітно-розподільчі, або бюджетно-розподільчі, рахунки призначені для рівномірного розподілу чи витрат доходів між суміжними звітними періодами (місяцями, роками) і є надважливими для правильного включення витрат у собівартість продукції того періоду, до якого вони дійсно відносяться.

Бюджетно-розподільчі рахунки бувають активними і пасивними. Прикладом активного є рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів». По дебету цього рахунку враховуються витрати, зроблені в певному періоді, але фактично належні до майбутніх періодів. Такі витрати охоплюють: витрати на підписку на газети і журнали, наперед сплачені суми за оренду приміщення й т. ін. По кредиту рахунку 39 «Витрати майбутніх періодів» витрати поступово списуються, коли настають відповідні періоди. Цей рахунок може мати дебетове сальдо на перше число, що означає нерозподілену суму витрат, і відбивається в активі балансу.

До пасивних бюджетно-розподільчих рахунків належить рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів». Він призначений для узагальнення інформації про стан і рух сум, зарезервованих у встановленому порядку з метою рівномірного включення витрат у витрати виробництва і витрати обороту. На цьому рахунку

можуть бути відбиті суми майбутньої оплати відпусток працівникам, майбутніх витрат на ремонт основних засобів.

Калькуляційні призначені для обліку витрат, пов'язаних із виробництвом продукції, заготівлею матеріалів, виконанням яких-небудь робіт. За даними цих рахунків обчислюється собівартість продукції, заготовлених сировини і матеріалів, виконаних робіт. У бухгалтерському обліку визначення собівартості одиниці продукції (матеріалів, робіт) називається калькуляцією, тому й рахунки іменуються калькуляційними.

До них відносять рахунки: 23 «Виробництво», 24 «Брак у виробництві», 15 «Капітальні інвестиції» та інші. Рахунки активні. По дебету калькуляційних рахунків збираються всі понесені витрати, що формують собівартість придбаних матеріалів, виготовленої продукції тощо.

Витрати, що утворюють собівартість, з кредиту калькуляційних рахунків списуються в дебет відповідних рахунків (наприклад, з кредиту рахунку 23 «Виробництво» в дебет рахунку 26 «Готова продукція»).

Після списання суми собівартості по завершеному процесу калькуляційний рахунок закривається.

Призначення калькуляційного рахунку полягає в тому, щоб зібрати та згрупувати всі суми з визначенням відповідної вартості (розцінки, ціни). Сальдо калькуляційного рахунку переноситься кінцевою сумою в той рахунок, який він тимчасово займає.

Відмінність калькуляційних рахунків від розподільчих полягає в тому, що на останні сума заноситься повністю, а потім розподіляється по відповідних рахунках, а в калькуляційні рахунки окремі суми заносяться послідовно, в міру здійснення операцій, а потім загальною сумою списуються на головний рахунок.

Результатні рахунки використовуються для відображення та порівняння витрат і доходів. Такі рахунки поділяють на операційно-результатні та фінансово-результатні.

Операційно-результатні рахунки призначені для виявлення результатів господарської діяльності підприємства порівнянням двох оцінок коштів, що пройшли через певну операцію. До цих рахунків належить рахунок 79 «Фінансові результати». За його

допомогою визначають результат виробничо-збутової діяльності підприємства у вигляді прибутку або збитку.

Рахунки ці або активні, або пасивні, позаяк залишок може бути або дебетовим, або кредитовим. Кредитовий залишок (перевищення відпускної вартості над фактичною собівартістю) означає прибуток, а дебетовий (перевищення фактичної собівартості над відпускною вартістю) – збиток.

Фінансово-результатні рахунки призначені для обліку і контролю прибутку та збитку як фінансових результатів господарської діяльності підприємства. Прикладом слугує рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)». Він виявляє чистий прибуток або збиток.

ТРАНЗИТНІ рахунки – це такі рахунки, які за необхідності використовують для виділення зі загальної маси операцій і запису тієї чи іншої групи рахунків, що не застосовують під час ведення звичайного обліку. До них відносять рахунки: 80 «Матеріальні витрати», 81 «Витрати на оплату праці» та інші рахунки класу 8, призначені для обліку витрат за елементами.

ПОЗАБАЛАНСОВІ рахунки відображають майно та заборгованість, які фактично не належать підприємству і тому не можуть бути включені до балансу.

Умовно позабалансові рахунки можна класифікувати на такі, що обліковують майно, приміром, 01 «Орендовані необоротні активи», 02 «Активи на відповідальному зберіганні», 08 «Бланки суворого обліку»; і такі, що відображають заборгованість, скажімо, 03 «Контрактні зобов'язання», 05 «Гарантії та забезпечення надані», 06 «Гарантії та забезпечення отримані».

Класифікуючи рахунки за призначенням і структурою, не зважають на те, що на рахунок обліковують, а з'ясовують і звертають особливу увагу на призначення рахунку, для яких цілей і для отримання яких показників він призначений, як повинен бути побудований (тобто що повинно обліковуватись по дебету і кредиту), аби досягти поставленої мети й одержати потрібні показники.

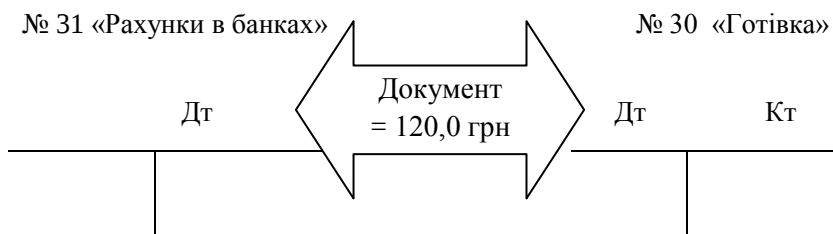
В цьому полягає основний зміст класифікації рахунків за призначенням і структурою та її принципова відмінність від класифікації рахунків за економічним змістом.

3.3. Подвійний запис на рахунках, його суть і значення

Будь-яка господарська операція впливає на дві статті балансу. Тому для повного відображення операції в бухгалтерському обліку потрібно показати її вплив на кожну з цих двох статей, незалежно від того, стосуються вони активів, капіталу чи зобов'язань.

Ця необхідність викликала появу системи подвійного запису, де для відображення такого двоякого ефекту кожна операція записується двічі: перший запис показує зміну однієї статті, другий – зміну іншої.

Подвійний запис господарської операції на рахунках можна відобразити такою схемою:

Суть подвійного запису полягає в тому, що кожна господарська операція зумовлює зміну щонайменше в двох об'єктах обліку, відображених на відповідних бухгалтерських рахунках. Скажімо, якщо підприємство отримує готівку в касу з банку, то в результаті такої операції грошей в касі стає більше, а на поточному рахунку – менше.

Якщо підприємство отримує товарно-матеріальні цінності у постачальників, то цих цінностей (матеріалів, палива, товарів тощо) на складах підприємств стає більше, але одночасно на вартість цих цінностей зростає заборгованість підприємства перед постачальниками.

Механізм дії подвійного запису полягає в одночасному і взаємопов'язаному відображенні кожної господарської операції в дебеті одного рахунку і в кредиті іншого в однакових сумах.

Запис одної суми на двох рахунках – на одному по дебету, а іншому по кредиту – називається **кореспонденцією рахунків, або бухгалтерським проведенням**, а задіяні рахунки – кореспондуючими.

Кореспонденція рахунків – це відображення взаємозв'язку між двома і більше (кореспондуючими) рахунками, що виникає під час оформлення господарських операцій методом подвійного запису.

За кількістю кореспондуючих рахунків бухгалтерські проведення поділяються на **прості та складні**.

Прості проведення – це проведення, при яких запис суми йде в дебет одного і кредит іншого рахунків, взаємозалежних за економічною суттю операції.

Складні проведення – це ті, при яких суму записують у дебет одного рахунку та в кредит двох і більше рахунків, чи навпаки – у кредит одного та в дебет двох і більше рахунків. Такі записи роблять на підставі документів, що містять комплексну інформацію. Наприклад, виписка банку може містити інформацію за один день про зарахування коштів на розрахунковий рахунок підприємства з декількох джерел (виторгу від реалізації, що надійшов шляхом безготівкових розрахунків від покупців, виторгу, зданого з каси підприємства, і т. ін.).

Подвійний запис уможливорює спостереження за рухом майна та джерелами його утворення, показує, звідки воно надійшло та на які цілі було скеровано. Він дає змогу перевірити економічний зміст господарських операцій та правомірність їх здійснення, розпочинаючи від окремої операції й завершуючи відображенням у балансі. Подвійний запис забезпечує виявлення помилок в облікових записах.

Правила подвійного запису для зобов'язань і капіталу протилежні правилам для активів, тому що активи знаходяться в іншій частині балансу, отож підпорядковуються протилежним правилам. Метод подвійного запису – обов'язковий бухгалтерський метод ведення облікових записів, позаяк дає можливість проконтролювати повноту і правильність ведення рахунків, що забезпечується шляхом підрахунку оборотів по дебету і кредиту всіх рахунків.

3.4. Рахунки синтетичного й аналітичного обліку.

План рахунків, його будова та призначення

Групування господарських засобів і їхніх джерел здійснюється з визначеним ступенем деталізації.

Рахунки бухгалтерського обліку, що відкриваються на підставі статей балансу для обліку господарських засобів і їхніх джерел, містять узагальнені (синтетичні) показники в грошовій оцінці.

Синтетичні рахунки – це рахунки, призначені для обліку економічно однорідних груп засобів, джерел, господарських процесів у результаті господарської діяльності в грошовому вимірі. Вони є рахунками першого порядку. Облік, який здійснюють на основі синтетичних рахунків, називається **синтетичним обліком**.

Синтетичні рахунки розкривають зміст статей активу і пасиву балансу.

Для більшої деталізації слід організувати детальніший облік, із натуральними вимірниками, конкретними адресами, прізвищами і т. ін. З цією метою вдаються до **субрахунків**. Це підгрупа синтетичних рахунків. Їх застосовують для додаткового групування всередині синтетичного рахунку. Вони є рахунками другого порядку. Наприклад, синтетичний рахунок 30 «Готівка» має такі субрахунки: 301 «Готівка в національній валюті», 302 «Готівка в іноземній валюті». На цих рахунках належить вести облік руху кожного виду матеріальних цінностей по їхніх найменуваннях, сортах, вартості.

Субрахунки показують, у якій послідовності необхідно відкривати (групувати) рахунки аналітичного обліку (третього порядку), і є проміжною ланкою між аналітичними і синтетичними рахунками. Таким чином, узагальнені характеристики об'єктів бухгалтерського обліку (активів, зобов'язань, капіталу) відображаються на синтетичних рахунках, а деталізована інформація – на аналітичних.

Аналітичними називаються рахунки, призначені для обліку наявності і змін конкретних видів засобів і їхніх джерел. Ці рахунки мають вид таблиці, що складається з двох частин – прихід, витрати. Докладний (деталізований) облік операцій іменується **аналітичним обліком**. Він має важливе контрольне значення. Його показники використовують для складання калькуляцій на виготов-

лення продукції. Точність показників аналітичного обліку періодично звіряють через проведення інвентаризації. Це підвищує вірогідність облікових записів.

Аналітичні рахунки і синтетичні є взаємопов'язані, тому що аналітичні – це рахунки, що розшифровують конкретний зміст синтетичних рахунків. Цей зв'язок полягає в тому, що:

- на рахунках синтетичного й аналітичного обліку сальдо розміщується в тій самій частині рахунку;
- якщо дебетується (кредитується) синтетичний рахунок, то однаково дебетуються (кредитуються) його аналітичні рахунки;
- кожную операцію на рахунках синтетичного обліку записують загальною сумою, а на відповідних аналітичних рахунках – частковими сумами;
- сума залишків і оборотів по всіх аналітичних рахунках повинна дорівнювати залишку і оборотам відповідного синтетичного рахунку.

Законодавством встановлено, що підприємство самостійно ухвалює рішення щодо ведення аналітичного обліку на відкриття рахунків третього і нижчих порядків. Існують певні правила ведення аналітичних рахунків:

1. Кількість аналітичних рахунків визначається потребами виробництва.
2. Господарські операції у синтетичних і аналітичних рахунках записуються на однакових сторонах таблиці (тобто якщо синтетичний рахунок активний, то й аналітичні рахунки активні).
3. Записана в синтетичному рахунку господарська операція може бути деталізована в аналітичних рахунках, але загальна сума аналітичних рахунків мусить дорівнювати сумі синтетичного рахунку.
4. Матеріальні цінності в аналітичних рахунках враховуються в натурально-вартісному вираженні, тобто ведеться і кількісний, і сумовий облік.
5. Наприкінці місяця відбувається звірка аналітичних рахунків із синтетичними шляхом складання оборотної відомості. Обороти і залишки аналітичних рахунків у підсумку повинні дорівнювати оборотам і залишку синтетичного рахунку.
6. Аналітичний облік ведеться в книгах, відомостях чи картках.

7. По аналітичних рахунках складається стільки оборотних відомостей, скільки синтетичних рахунків має аналітичний облік.

Рахунки бухгалтерського обліку групують і систематизують у Плані рахунків бухгалтерського обліку.

Планом рахунків бухгалтерського обліку називають перелік рахунків, які відображають систематизоване групування інформації про господарську діяльність підприємства та дозволяють отримати інформацію для управління, щоденного контролю в інтересах власників, органів державного управління та інших зацікавлених осіб. За його допомогою ведеться бухгалтерський облік на підприємствах.

Підприємства й організації (крім банків і бюджетних установ) ведуть бухгалтерський облік відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.1999 р. До Плану рахунків додається інструкція з його застосування.

У Плані рахунків кожній назві рахунку дають умовне цифрове позначення – код (шифр). На практиці замість назви рахунків пишуть їхні коди, що зменшує обсяг облікової роботи. Планом передбачено всі належні рахунки для обліку операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємств (рис. 3.8).

Показники	План рахунків
Групування рахунків	10 класів
Нумерація синтетичних рахунків	Балансові та позабалансові рахунки – 2 цифри
Субрахунки	Більшість субрахунків до кожного рахунку законодавчо затверджені
Нумерація синтетичних субрахунків	Затверджені номери з 3 цифр
Аналітичні рахунки	Відкриваються підприємством самостійно; номери мають починатися з номера відповідного рахунку чи субрахунку

Рис. 3.8. Характеристика Плану рахунків бухгалтерського обліку

План рахунків бухгалтерського обліку складається з класів, у кожному з яких згруповано рахунки, що відповідають економічному змісту об'єктів обліку.

У Плані рахунків України передбачено близько 90 синтетичних рахунків (рахунки першого порядку). Виробничі підприємства застосовують майже 60 із них, а якщо вони, крім основної діяльності, здійснюють і капітальне будівництво або торгівлю, то 63–66 рахунків. Передбачені в Плані рахунків субрахунки (рахунки другого порядку) застосовуються підприємствами залежно від потреб – для аналізу, контролю і складання звітності.

Структурно План рахунків сформовано за десятковим принципом: усі рахунки поділені на десять класів. Синтетичні рахунки закодовано в межах 1–99, а субрахунки – у межах 0–9; рахунки, що не включаються до підсумку балансу, починаються з 0.

1–6 класи Плану рахунків пов'язані з Балансом, а 7–9 класи – зі Звітом про фінансові результати. Таку узгодженість схематично відображено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Узгодженість Плану рахунків із фінансовими звітами

План рахунків		Фінансовий звіт	
Клас	Назва класу		
1	Необоротні активи	Б А Л А Н С	Розділ 1 активу
2	Запаси		Розділ 2 активу
3	Кошти, розрахунки та інші активи		Розділи 2 і 3 активу
4	Власний капітал і забезпечення зобов'язань		Розділи 1 і 2 пасиву
5	Довгострокові зобов'язання		Розділ 3 пасиву
6	Поточні зобов'язання		Розділи 4 і 5 пасиву
7	Доходи і результати діяльності	ЗВІТ ПРО ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ	
8	Витрати за елементами		
9	Витрати діяльності		
0	Позабалансові рахунки	Примітки до фінансових звітів	

Окремі рахунки класів 3 та 6 залежно від того, яке по них сальдо – дебетове чи кредитове, можуть відображатися що в активі, що в пасиві балансу.

Клас 1. Необоротні активи

Рахунки цього класу призначені для узагальнення інформації про наявність і рух основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, довгострокових фінансових інвестицій, капітальних інвестицій, довгострокової дебіторської заборгованості та інших необоротних активів, а також зносу необоротних активів.

На рахунках цього класу з відповідним веденням аналітичного обліку узагальнюється інформація про наявність і рух необоротних активів, належних підприємству на правах власності, одержаних на правах господарського відання, на правах оперативного управління, отриманих у фінансовий лізинг, у довірче управління чи за договором оренди цілісного майнового комплексу. Господарські організації (крім державних (казенних) та комунальних підприємств) на окремих субрахунках третього порядку відповідних субрахунків із зазначенням належності до державної та/або комунальної власності відображають контрольовані ними (що перебувають у їхньому володінні та/або користуванні) необоротні активи, які є об'єктами права державної чи комунальної власності і не увійшли до статутних капіталів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації).

Клас 2. Запаси

Рахунки цього класу призначені для узагальнення інформації про наявність і рух належних підприємству готової продукції, товарів, предметів праці, що призначені для обробки, переробки, використання у виробництві і для господарських потреб, а також засобів праці, які підприємство включає до складу малоцінних і швидкозношуваних предметів.

Матеріальні цінності, прийняті підприємством на відповідальне зберігання, переробку (давальницька сировина), комісію, обліковуються на рахунках класу 0 «Позабалансові рахунки».

Готова продукція, товари, виробничі запаси, що відвантажені, до переходу покупцеві ризиків і вигод, пов'язаних із правом власності на них, відображаються на окремих субрахунках відповідних рахунків обліку запасів.

Клас 3. Кошти, розрахунки та інші активи

Рахунки цього класу призначені для узагальнення інформації про наявність і рух грошових коштів (у національній та іноземній валюті у касах, на розрахункових (поточних), валютних та інших рахунках у банках), електронних грошей, грошових документів, короткострокових векселів одержаних і фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості, резерву сумнівних боргів і витрат майбутніх періодів.

Грошові кошти в іноземній валюті, операції з ними та розрахунки іноземною валютою на рахунках цього класу та класів 4 «Власний капітал та забезпечення зобов'язань», 5 «Довгострокові зобов'язання», 6 «Поточні зобов'язання» та на рахунках 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» і 16 «Довгострокові біологічні активи» обліковуються у гривнях у сумі, що визначається шляхом перерахунку іноземної валюти за курсом Національного банку України. Водночас грошові кошти, фінансові інвестиції та розрахунки відображаються в тій валюті, в якій здійснюються розрахунки й платежі. Курсові різниці за такими операціями відносяться на рахунки 71 «Інший операційний дохід», 74 «Інші доходи», 85 «Інші затрати», 94 «Інші витрати операційної діяльності», 97 «Інші витрати».

Клас 4. Власний капітал і забезпечення зобов'язань

Рахунки цього класу призначені для узагальнення інформації про стан і рух коштів різновидів власного капіталу – статутного, пайового, у дооцінках, додаткового, резервного, вилученого, неоплаченого, а також нерозподілених прибутків (непокрытих збитків), цільових надходжень, забезпечення майбутніх витрат і платежів, страхових резервів.

Порядок узагальнення інформації про стан і рух коштів окремих складових власного капіталу підприємствами державного та комунального секторів економіки визначається Положенням про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності, затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 19.12.2006 р. № 1213.

Клас 5. Довгострокові зобов'язання

Рахунки цього класу призначені для обліку даних та узагальнення інформації про: заборгованість підприємства банкам за отриманими від них кредитами, яка не є поточним зобов'язанням (заборгованість, що не підлягає погашенню протягом операційного циклу підприємства або протягом дванадцяти місяців з дати балансу); заборгованість підприємства щодо зобов'язань із залученням позикових коштів (окрім кредитів банків), на які нараховуються відсотки; суму податку на прибуток, що підлягає сплаті в майбутніх періодах унаслідок тимчасової різниці між обліковою та податковою базами оцінки; заборгованість за виданими довгостроковими векселями й розповсюдженими облігаціями.

Довгострокові зобов'язання відображаються на рахунках бухгалтерського обліку, якщо їхня оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок їх погашення.

Клас 6. Поточні зобов'язання

Рахунки цього класу призначені для обліку даних та узагальнення інформації про зобов'язання, які будуть погашені у звичайному ході операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

На рахунках цього класу ведеться облік короткострокових позик, довгострокових зобов'язань, що стали поточною заборгованістю зі строком погашення на дату балансу не більше дванадцяти місяців, короткострокових векселів виданих, розрахунків із поставальниками та підрядниками, розрахунків із податків і платежів, розрахунків за страхуванням, розрахунків з оплати праці, розрахунків з учасниками, а також інших розрахунків та операцій, доходів майбутніх періодів.

На окремих субрахунках синтетичних рахунків 63, 64, 65, 68 сальдо на кінець місяця може бути не лише кредитовим, але й дебетовим. Такі показники не згортаються, а сальдо синтетичного рахунку визначається розгорнуто за дебетом і кредитом як сума відповідного сальдо на субрахунках.

Клас 7. Доходи і результати діяльності

Рахунки класу 7 «Доходи і результати діяльності» призначені для узагальнення інформації про доходи від операційної, інвести-

ційної і фінансової діяльності підприємства. Склад доходів та порядок їх визнання регламентуються відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

На рахунках цього класу, крім рахунку 76 «Страхові платежі», упродовж звітного року за кредитом відображається сума загального доходу разом із сумою непрямих податків, зборів (обов'язкових платежів), що включені до ціни продажу, за дебетом – щомісячне відображення належної суми непрямих податків, зборів (обов'язкових платежів), щорічне або щомісячне віднесення суми чистого доходу на рахунок 79 «Фінансові результати».

На рахунку 76 «Страхові платежі» узагальнюється інформація про надходження страхових платежів та їх повернення страхувальникам зі щомісячним віднесенням всієї різниці на субрахунок 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг».

Клас 8. Витрати за елементами

Рахунки цього класу призначені для узагальнення інформації про витрати підприємства протягом звітного періоду.

Витрати відображаються на рахунках бухгалтерського обліку, якщо їхня оцінка може бути достовірно визначена в момент вибуття активу або збільшення зобов'язання, які призводять до зменшення власного капіталу підприємства (крім зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

Основні вимоги до визнання, складу та оцінки витрат викладені в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 16 «Витрати».

На рахунках цього класу, крім рахунку 85 «Інші затрати», ведеться облік витрат операційної діяльності за такими елементами витрат: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація та інші операційні витрати. Рахунок 85 застосовується для узагальнення інформації про витрати, пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю, а також про інші витрати діяльності.

Суб'єкти малого підприємництва, а також інші організації, функціонування яких не спрямоване на ведення комерційної діяльності, для обліку витрат можуть використовувати тільки рахунки класу 8 зі списанням до дебету рахунку 23 «Виробництво» щомісячно сум у частині прямих і виробничих накладних витрат (загальновиробничих витрат) та до дебету рахунку 79 «Фінансові

результати» наприкінці року або щомісяця сум у частині адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат.

Інші підприємства рахунки цього класу можуть використовувати для узагальнення інформації про витрати за елементами зі щомісячним списанням сальдо рахунків у кореспонденції з рахунком 23 «Виробництво» і рахунками класу 9 «Витрати діяльності».

Рахунок 85 ведеться тільки тими підприємствами й організаціями, які не застосовують рахунки класу 9 «Витрати діяльності», та сальдо на ньому закривається наприкінці року або щомісяця в кореспонденції з дебетом рахунку 79 «Фінансові результати».

Клас 9. Витрати діяльності

Рахунки класу «Витрати діяльності» застосовують для узагальнення інформації про витрати операційної, інвестиційної, фінансової та іншої діяльності підприємства. Основні вимоги до визнання, складу й оцінки витрат викладені в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 16 «Витрати».

За дебетом рахунків цього класу відображаються суми витрат, за кредитом – списання суми витрат наприкінці звітного року або щомісяця на рахунок 79 «Фінансові результати».

Клас 0. Позабалансові рахунки

Позабалансові рахунки призначені для узагальнення інформації про наявність і рух:

- цінностей, що не належать підприємству, але тимчасово перебувають у його користуванні, розпорядженні або на зберіганні (об'єкти оперативної (операційної) оренди основних засобів, матеріальні цінності на відповідальному зберіганні, переробці, комісії, монтажі);
- умовних прав і зобов'язань підприємства (застави, гарантії, зобов'язання тощо);
- бланків суворого обліку;
- списаних активів (нестачі цінностей, дебіторської заборгованості) для спостереження за можливістю їх відшкодування винними особами (боржниками);
- амортизаційних відрахувань.

Бухгалтерський облік вказаних цінностей, амортизаційних відрахувань, умовних прав і зобов'язань ведеться за простою системою, за якою записи про надходження, вибуття, використання, продаж матеріальних цінностей, бланків суворого обліку, утворен-

ня умовних прав і зобов'язань, списання з балансу майна внаслідок нестачі, псування та дебіторської заборгованості, нарахування і використання амортизаційних відрахувань проводяться тільки на одному позабалансовому рахунку з наведенням змісту і кількісно-вартісних показників операції.

Товарно-матеріальні цінності відображаються за договірною вартістю або за вартістю, що вказана у приймально-передавальних актах. Орендовані основні засоби відображаються за вартістю, що вказана в договорах оперативної (операційної) оренди. Бланки суворого обліку відображаються за умовною вартістю в установленому порядку. Умовні права й зобов'язання відображаються за вартістю, вказаною в документах про гарантії й зобов'язання.

Товарно-матеріальні цінності та основні засоби, вартість яких відображена на позабалансових рахунках, підлягають інвентаризації в порядку, що діє для цінностей, відображених на балансових рахунках відповідного класу.

Кількість рахунків, що застосовується на кожному конкретному підприємстві є різною, але економічний зміст їх однаковий.

Кількість синтетичних рахунків і субрахунків обмежена Планом рахунків бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності, а кількість і найменування аналітичних рахунків підприємство встановлює самостійно. Число останніх, як правило, значне.

Кожне підприємство з огляду на свої потреби розробляє власний **робочий План рахунків**, який відображає специфіку підприємства, визначає зміст аналітичного обліку. Робочий План рахунків може містити тільки частину рахунків зі загального Плану рахунків обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, достатніх для організації поточного обліку, контролю та управління.

3.5. Оборотні відомості

Для контролю за правильністю і відповідністю записів у синтетичних і аналітичних звітах щомісяця складають **оборотні відомості**.

Оборотна відомість є одним зі способів узагальнення даних поточного бухгалтерського обліку і складається на підставі записів по синтетичних та аналітичних рахунках. Сюди заносяться дані по всіх рахунках за місяць.

Оборотна відомість за _____ місяць, грн.

Назва	Початковий залишок (сальдо) на початок місяця		Обороти за місяць		Залишок на кінець місяця (сальдо)	
	Дт	Кт	Дт	Кт	Дт	Кт
Всього						

Шляхом підрахунку всіх стовпчиків одержують три пари рівних між собою підсумків:

- початкових залишків по дебету і кредиту;
- оборотів по дебету і кредиту;
- кінцевих залишків по дебету і кредиту.

Проконтролювати правильність проведення операцій по рахунках можна за допомогою оборотної відомості:

- підсумок початкових залишків по дебету завжди дорівнює підсумку початкових залишків по кредиту;
- підсумок оборотів по дебету завжди дорівнює підсумку оборотів по кредиту;
- підсумок кінцевих залишків по дебету завжди дорівнює підсумку кінцевих залишків по кредиту.

У наявності вищевказаних *трьох пар рівностей* полягає контрольне значення оборотної відомості. Відсутність хоча б однієї рівності свідчить про помилки, допущені в обліку чи записах під час складання самої оборотної відомості.

За даними аналітичних рахунків також складають оборотні відомості. Форми їх різні і залежать від того, як ведеться облік на аналітичних рахунках (у грошовому чи натуральних вимірниках) і які це рахунки (активні чи пасивні).

В оборотних відомостях за аналітичними рахунками відображають дані про залишки й обороти за звітний період по всіх

рахунках аналітичного обліку, що належать до відповідного синтетичного рахунку.

Оборотна відомість містить усі необхідні дані для складання балансу. Її початкові залишки – це статті балансу за попередній період, а її кінцеві залишки – це статті балансу, що має бути складений за підсумками поточного місяця.

При веденні обліку виправданим є складання двох форм оборотного балансу – оборотної відомості по рахунках та шахового балансу (**шахової відомості**).

Шахова відомість застосовується для перевірки правильності кореспонденції рахунків. Таку назву цей носій інформації одержав через те, що за зовнішнім виглядом він нагадує шахову дошку. Якщо на рахунку записано декілька сум з однаковою кореспонденцією, то у відповідну клітинку шахової відомості заноситься підсумок всіх таких сум. Інакше кажучи, в кожену клітинку шахової відомості записується тільки одна сума, що становить підсумок проведень з однаковою кореспонденцією рахунків (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Шахова оборотна відомість

Дт Кт	20	22	23	28	91	92	93	Разом по кредиту
13			600					600
22	500							500
28								
30								
31				456				456
40								
63	700				1200			1900
68								
Разом по дебету	1200		600	456	1200			3456

За допомогою шахової відомості можна відокремити обороти, що повторюються. Але за умови наявності великої кількості господарських операцій вона стає громіздкою та незручною.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «бухгалтерські рахунки».
2. Охарактеризуйте структуру активного рахунку.
3. Наведіть формулу сальдо кінцевого пасивного рахунку.
4. Вкажіть, де записують збільшення по пасивному рахунку.
5. Вкажіть, де записують початкове і кінцеве сальдо на активних рахунках.
6. Назвіть активно-пасивні рахунки.
7. Опишіть класифікацію рахунків бухгалтерського обліку.
8. Сформулюйте суть і значення подвійного запису на рахунках.
9. Проаналізуйте рахунки синтетичного та аналітичного обліку.
10. Охарактеризуйте План рахунків бухгалтерського обліку.
11. Вкажіть види оборотних відомостей.
12. Сальдо активних рахунків знаходиться у
13. Сальдо пасивних рахунків знаходиться у
14. Розкрийте класифікацію рахунків бухгалтерського обліку за економічним змістом.
15. Висвітліть класифікацію рахунків бухгалтерського обліку за їхнім призначенням і структурою.

Тестові завдання

1. Поняття бухгалтерських рахунків:
 - а) це один із методів бухгалтерського обліку, який має вигляд таблиці, що складається з двох частин;
 - б) це рахунки, призначені для фіксації змін у наявності та стані майна підприємства, джерел його утворення, які виникають у процесі виробничо-господарської діяльності підприємства;
 - в) це спосіб групування, поточного обліку й контролю за наявністю і рухом майна підприємства, джерел його утворення, господарських процесів та їхніх результатів;
 - г) усі відповіді правильні.

2. На підприємстві застосовують:

- а) стільки рахунків, скільки існує об'єктів обліку;
- б) всі, що записані у Плані рахунків;
- в) 30 рахунків;
- г) 60 рахунків.

3. Період ведення (заповнення) рахунків:

- а) протягом місяця;
- б) упродовж року;
- в) протягом кварталу;
- г) усі відповіді правильні.

4. Активні рахунки – це:

а) група рахунків, що відображає майно підприємства за його складом і розміщенням, їх сальдо записують в активі бухгалтерського балансу;

б) рахунки, що характеризують джерела утворення майна;

в) рахунки, на яких сальдо може бути і в дебеті, і в кредиті.

Якщо на активно-пасивному рахунку сальдо в дебеті, то його слід розмістити в активі балансу, а якщо в кредиті – то, відповідно, він має бути розміщений у пасиві балансу;

г) усі відповіді правильні.

5. Сальдо кінцеве пасивного рахунку визначається:

а) кінцевий залишок засобів (сальдо) = залишок на початок звітного періоду + оборот по дебету – оборот по кредиту;

б) кінцевий залишок джерел засобів (сальдо) = залишку на початок звітного періоду + оборот по кредиту – оборот по дебету;

в) кінцевий залишок дебіторської заборгованості (сальдо) = залишок на початок звітного періоду + оборот по дебету – оборот по кредиту. Та кінцевий залишок кредиторської заборгованості (сальдо) = залишок на початок звітного періоду + оборот по кредиту – оборот по дебету;

г) правильної відповіді немає.

6. До балансових рахунків відносять:

- а) сальдові та безсальдові;
- б) майнові та оперативно-контрольні;
- в) майнові та контрольні;
- г) усі відповіді правильні.

7. До сальдових рахунків відносять:

- а) рахунки активів;
- б) рахунки власного капіталу;
- в) рахунки зобов'язань;
- г) усі відповіді правильні.

8. У класифікації рахунків бухгалтерського обліку за економічним змістом виокремлюють:

- а) рахунки обліку майна підприємств;
- б) рахунки обліку джерел утворення майна підприємств;
- в) рахунки обліку господарських процесів та їхніх результатів;
- г) усі відповіді правильні.

9. До рахунків обліку майна підприємств відносять:

- а) рахунки обліку основних засобів та інших необоротних активів, рахунки обліку оборотних активів;
- б) рахунки обліку власних джерел, рахунки обліку залучених джерел, рахунки обліку процесів виробництва;
- в) рахунки обліку процесів обігу (реалізації), рахунки обліку результатів;
- г) усі відповіді правильні.

10. До рахунків обліку джерел утворення майна підприємств відносять:

- а) рахунки обліку основних засобів та інших необоротних активів, рахунки обліку оборотних активів;
- б) рахунки обліку власних джерел, рахунки обліку залучених джерел, рахунки обліку процесів виробництва;
- в) рахунки обліку процесів обігу (реалізації), рахунки обліку результатів;
- г) усі відповіді правильні.

11. До рахунків обліку господарських процесів та їхніх результатів відносять:

- а) рахунки обліку основних засобів та інших необоротних активів, рахунки обліку оборотних активів;
- б) рахунки обліку процесів обігу (реалізації), рахунки обліку результатів;
- в) рахунки обліку власних джерел, рахунки обліку залучених джерел, рахунки обліку процесів виробництва;
- г) усі відповіді правильні.

12. Подвійний запис – це:

а) спосіб поточного групування й узагальнення у процесі роботи підприємства економічно однорідних об'єктів обліку, які належно оформлені;

б) запис однієї суми на двох рахунках – на одному по дебету, а на іншому по кредиту;

в) стан майна, зобов'язань, капіталу та фінансового результату діяльності підприємства в єдиному грошовому вимірнику на підставі методу подвійного запису з метою формування звітності різних видів і встановлених форм;

г) усі відповіді правильні.

13. Регулюючі рахунки призначені для:

а) обліку сум, на які необхідно зменшити або збільшити залишок по основному рахунку;

б) господарських процесів і відображення витрат, доходів і результатів діяльності;

в) відображення майна та заборгованості, які фактично не належать підприємству;

г) усі відповіді правильні.

14. Кореспонденція рахунків – це відображення:

а) взаємозв'язку між двома і більше рахунками;

б) господарських процесів і витрат, доходів і результатів діяльності;

в) майна та заборгованості, які фактично не належать підприємству;

г) усі відповіді правильні.

15. Синтетичні рахунки – це рахунки:

а) першого порядку;

б) другого порядку;

в) третього порядку;

г) усі відповіді правильні.

16. Субрахунки – це рахунки:

а) першого порядку;

б) другого порядку;

в) третього порядку;

г) усі відповіді правильні.

17. Між аналітичними рахунками і синтетичними існує взаємозв'язок:

- а) сальдо розміщується в тій самій частині рахунку;
- б) якщо дебетується (кредитується) синтетичний рахунок, то однаково дебетуються (кредитуються) його аналітичні рахунки;
- в) кожна операцію на рахунках синтетичного обліку записують загальною сумою, а на відповідних аналітичних рахунках – частковими сумами;

г) усі відповіді правильні.

18. У Плані рахунків передбачено близько:

- а) 60 синтетичних рахунків;
- б) 90 синтетичних рахунків;
- в) 100 синтетичних рахунків;
- г) усі відповіді правильні.

19. У Плані рахунків з Балансом пов'язані:

- а) 10 класів;
- б) 1–6 класів;
- в) 7–9 класів;
- г) усі відповіді правильні.

20. Оборотна відомість відображає рівність:

- а) початкових залишків по дебету і кредиту;
- б) оборотів по дебету і кредиту;
- в) кінцевих залишків по дебету і кредиту;
- г) усі відповіді правильні.

**Тема
4**

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ І ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ

Знання природи скоєння злочинів сприяє своєчасному виявленню їхніх ознак та успішному розкриттю. Все в навколишньому середовищі взаємопов'язане і так чи інакше може проявляти себе через інші об'єкти. Отже, кажучи про злочини, потрібно розуміти, що:

- по-перше, будь-який злочин має свої специфічні передумови, що дає змогу злочинцям його здійснити;
- по-друге, під час скоєння злочину залишаються «сліди».

Тому переконання злочинця, що злочин можна приховати, є хибним. У світі немає абсолютно невідомих діянь. Про будь-яке діяння можна дізнатися за прямими або опосередкованими ознаками, що залишаються чи в матеріальних предметах, чи у свідомості окремих осіб.

Розкриття злочинів, пов'язаних з економічною діяльністю підприємств, залежить від ефективного використання можливостей не тільки оперативно-розшукових заходів, але й гласних методів документування та виявлення злочинів.

4.1. Гласні методи виявлення та документування злочинів

Гласні методи виявлення та документування злочинів, спрямованих проти майна підприємств, можна об'єднати в три групи, а саме:

- спеціальні методи економічного аналізу;
- методи дослідження документів;
- методи фактичного контролю за господарськими операціями.

У спеціальній економічній та юридичній літературі виокремлюють такі види аналізу господарської діяльності, як *економічний*, *оперативно-економічний* та *економіко-правовий*.

Ці види аналізу відрізняються і за методикою, і за завданнями. Водночас вони мають спільну основу – використання економічних показників господарської діяльності підприємств.

Економічний аналіз як галузь економічної науки – це знаряддя управління підприємством і контролю за його діяльністю. За допомогою економічного аналізу оцінюються результати роботи і досягнутий рівень розвитку підприємства, викриваються резерви виробництва та визначаються шляхи їх раціонального використання тощо. Аналіз господарської діяльності здійснюється економічною службою підприємства. Його зміст обумовлюється конкретним завданням.

Джерелами економічного аналізу є:

а) планова інформація, яка міститься в різних планах, додаткових завданнях, кошторисах;

б) облікова інформація, до якої належить бухгалтерська, статистична й оперативно-технічна звітність, а також дані поточного обліку;

в) позаоблікова (періодична) інформація, яка ґрунтується на даних актів відомчих ревізій, актів та матеріалів перевірок, що здійснюються іншими органами контролю (податковими інспекціями, Міністерством фінансів, установами банків тощо);

г) нормативно-довідкова інформація, яка міститься в довідниках, інструкціях, держстандартах і т. ін.

Працівники поліції одержують відомості про оперативну обстановку на об'єктах шляхом використання оперативних і слідчих можливостей. Офіційні гласні матеріали та канали одержання інформації, як правило, ігноруються. Причина цього криється в поєднанні знанні економіки, особливостей обліку матеріальних цінностей та грошових коштів, технології виробництва, порядку зберігання й реалізації продукції. Таке становище не дозволяє правильно оцінювати стан зберігання майна підприємств, цілеспрямовано планувати і профілактичну, і оперативно-розшукову роботу.

Оперативно-економічний аналіз – це комплексне дослідження параметрів господарської діяльності підприємства, яке базується на принципі відповідності техніко-економічних показни-

ків і оцінки результатів його діяльності з урахуванням оперативної інформації.

За допомогою оперативно-економічного аналізу можуть вирішуватися різні завдання, наприклад:

а) оцінка оперативної обстановки щодо зберігання матеріальних цінностей і грошових коштів;

б) визначення об'єктів першочергового обслуговування;

в) з'ясування у діяльності підприємства криміногенних ділянок;

г) виявлення ознак можливих розкрадань та інших корисливих зловживань;

д) визначення причин та умов, що сприяють утворенню необлічених лишків матеріальних цінностей, а також безгосподарності, вчиненню розкрадань, інших корисливих правопорушень;

ж) розв'язання певних оперативно-розшукових задач, окреслення оперативно-розшукових заходів для виявлення та розкриття корисливих злочинів проти майна підприємств тощо.

Оперативно-економічний аналіз охоплює кілька прийомів (елементів), які дають змогу виявити ознаки негативних сторін діяльності підприємства. Розглянемо ці складові.

Аналіз виконання плану виробництва продукції порівняно з аналізом виконання плану її реалізації репрезентує принцип відповідності даних, що характеризують виконання плану виробництва продукції та її реалізацію (табл. 4).

Таблиця 4

Аналіз виконання плану виробництва і реалізації продукції

№	Назва підприємства	Виробництво, млн грн			Реалізація, млн грн		
		за планом	фактично	% виконання	за планом	фактично	% виконання
1	Завод «Промарматура»	150,0	150,0	100,0	150,0	150,0	100,0
2	Завод залізобетонних конструкцій	200,0	210,0	105,0	190,0	180,0	94,7
3	Цегельний завод	125,0	120,0	96,0	123,0	120,0	97,5

Іншими словами, виконання плану виробництва продукції повинно забезпечувати виконання плану її реалізації державі, виконання інших договорів та угод. Відхилення від цього принципу варто розглядати як ознаку вчинення корисливих правопорушень. Наведені дані свідчать про те, що при виконанні плану виробництва продукції заводом залізобетонних конструкцій на 105,0% він не забезпечив виконання плану реалізації продукції на 10,0 млн грн, або на 5,3%. Причини невиконання можуть бути різні: помилки в обліку, приписки у виконанні плану виробництва, реалізація продукції не державі на підставі держзамовлення, а стороннім замовникам за вищими цінами «на відповідних умовах» тощо.

Аналіз виконання плану обсягу перевезень вантажів полягає у визначенні різниці між звітним обсягом перевезень вантажів і розрахунковою потужністю вантажного парку автомобілів підприємства.

Розглянемо ймовірні результати аналізу, де:

$Q\phi$ – фактичний обсяг перевезень,

Qp – розрахункова потужність автопарку:

а) **$Q\phi < Qp$** – фактичний обсяг перевезень менший від розрахункової потужності автопарку, тож підстав для поглибленого аналізу діяльності підприємства немає;

б) **$Q\phi = Qp$** – фактичний обсяг перевезень вантажів дорівнює розрахунковому навантаженню всього парку автомобілів, отже, протиріччя між техніко-економічними показниками діяльності підприємства немає;

в) **$Q\phi > Qp$** – фактичний обсяг перевезень перевищує розрахункову потужність автопарку підприємства, значить, ситуація може вказувати на ознаку вчинення корисливих зловживань.

Фактичний показник обсягу перевезень вантажів у звітних документах підприємства – це сума обсягів вантажів, перевезених кожним водієм, що має підтвердження у шляхових листах.

Розрахункова потужність підприємства визначається як економіко-математична залежність техніко-експлуатаційних показників за звітний період, а саме:

а) загальної вантажопідйомності автопарку;

б) часу роботи автомобілів на перевезенні вантажів;

- в) середньотехнічної швидкості;
- г) кількості робочих днів;
- г) середньої відстані;
- д) часу простою автомобілів під навантаженням і розвантаженням, ін.

Усі ці показники відображені у річному звіті автотранспортного підприємства.

Доцільно звернути увагу, що чим більша різниця між фактичним обсягом перевезень і розрахунковою потужністю автопарку, тим імовірнішим є вчинення корисливих правопорушень. Ця різниця може вказувати на певну величину приписок обсягу перевезень вантажів. Як відомо, такі приписки робляться здебільшого навмисно з метою незаконного одержання заробітної плати та інших грошових виплат або для отримання наднормативних запасних частин, бензину та інших пально-мастильних матеріалів, які пізніше можуть бути незаконно привласнені.

Аналіз витрат сировини і матеріалів на виробництво продукції з урахуванням передбачених норм дає змогу виявити ознаки можливих відхилень від нормального технологічного процесу, створення необлічених лишків і сировини, і готової продукції. Технологічний процес виготовлення продукції ґрунтується на дотриманні норм витрат сировини на одиницю продукції з урахуванням нормативів витрат продукції під час виробництва та нормативів одержання відходів при виробництві.

Для виявлення ознак розкрадань, учинених шляхом виготовлення і збуту необліченої продукції, достатньо порівняти такі економічні показники, як:

- а) виконання плану виробництва продукції;
- б) витрати матеріалів, сировини та електроенергії на одиницю продукції порівняно з нормативами;
- в) собівартість виробництва продукції порівняно з плановою собівартістю.

У разі застосування працівниками поліції методу оперативно-економічного аналізу доречно зважати, що кількість економічних показників, які відображають господарську діяльність підприємства в різних формах обліку і звітності, дуже велика. Тому треба відбирати тільки ті показники, які відповідають меті аналізу.

Економіко-правовий аналіз – це комплексне дослідження господарської діяльності підприємства в розрізі чинних нормативних актів, що її регламентують, з метою виявлення причин злочинів та умов, які сприяють здійсненню злочинних намірів. Це дослідження, безумовно, містить прийоми оперативно-економічного аналізу, але арсенал його значно ширший. Економіко-правовий аналіз, як і оперативно-економічний, ґрунтується на виявленні можливих протиріч між обліковими і техніко-економічними показниками діяльності підприємства. Економіко-правовий аналіз має стати головним у діяльності підрозділів, на які покладено завдання боротьби з економічною злочинністю.

Основними напрямками економіко-правового аналізу є:

а) здійснення комплексних досліджень причин економічних злочинів та умов, які сприяють учиненню розкрадань, безгосподарності, посадових та господарських злочинів;

б) розробка пропозицій щодо збереження майна підприємств шляхом правових, організаційних і економічних заходів;

в) участь у розробці проектів законодавчих і нормативних актів, які регламентують соціально-правові відносини в галузі зберігання майна державних підприємств і підприємств недержавних форм власності;

г) прогнозування злочинних проявів в економіці держави;

ґ) здійснення координації з відомчими науковими установами, державними органами і громадськими організаціями в розробці комплексних заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинами у сфері економіки.

На основі економіко-правового аналізу повинні розроблятися рекомендації працівників поліції щодо виявлення шляхів і способів формування лишків матеріальних цінностей і способів їх розкрадання, стосовно використання доцільних методів документування, а також раціональної організації оперативного обслуговування підприємств галузі. Такі рекомендації спрямовані на надання допомоги оперативним працівникам у виявленні різних протиріч, невідповідностей у системі показників, що характеризують діяльність підприємства. З'ясування цих протиріч дозволяє висувати обґрунтовані версії про можливі ознаки розкрадань та інших корисливих зловживань. Рекомендації можуть бути використані для

збору, систематизації й оцінки доказів у кримінальній справі, для внесення пропозицій з усунення обставин, які сприяють скоєнню злочинів.

Комплексний аналіз діяльності підприємств уможливорює викриття криміногенних факторів у масштабі певної галузі народного господарства. Ба більше, економіко-правове дослідження конкретної галузі передбачає розробку спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих, насамперед, на виявлення й усунення негативних процесів у технології та організації виробництва, в обліку і реалізації продукції.

4.2. Розкриття замаскованих злочинів

Розслідування й доказування злочинних дій тих чи інших осіб, що спрямовані проти майна підприємства, пов'язані зі застосуванням спеціальних методів документальної перевірки. Використання відповідних методів дослідження облікових даних для виявлення корисливих зловживань залежить від способу маскування злочинцями цих даних під час скоєння злочину.

Розкриття замаскованих злочинів здійснюється шляхом виявлення в облікових документах таких обставин:

- а) протиріччя в змісті окремого документа;
- б) протиріччя між даними кількох взаємопов'язаних документів;
- в) відхилення облікових даних, що містяться в документах, від звичайного порядку руху майна.

Методи дослідження облікових даних поділяють на три групи:

1. Метод дослідження окремого документа.
2. Методи дослідження кількох документів, які відображають певну господарську операцію або взаємопов'язані операції.
3. Методи дослідження облікових даних, які відображають рух однорідного майна.

Документальна перевірка господарських операцій і процесів є одним із головних методів документального контролю. Вона

здійснюється на підставі аналізу первинних документів, облікових регістрів і звітності з метою встановлення законності, доцільності та достовірності господарських операцій у діяльності підприємства.

Аналіз документів може проводитися суцільним і вибірко-вим способом. При суцільному способі досліджуються дані про всі проведені за певний період господарські операції, які відображені в первинних документах, бухгалтерських регістрах і звітах. Цей спосіб перевірки господарських операцій застосовується для викриття корисливих зловживань у разі потреби встановити повну суму заподіяної шкоди.

При вибіркового способі перевіряються та аналізуються дані про окремі господарські операції за місяць, квартал, рік. У разі встановлення корисливих правопорушень необхідно здійснювати суцільну перевірку.

Метод дослідження окремого документа застосовується для виявлення протиріч у змісті документа між окремими зафіксованими у ньому даними, а також з метою визначення дійсності документа (на наявність усіх належних реквізитів).

Дослідження окремого документа здійснюється за допомогою таких прийомів, як перевірка документів по формі, норматив-на перевірка і арифметична перевірка.

При перевірці документів по формі визначається повнота і правильність заповнення реквізитів, які характеризують кількісну та якісну сторону господарської операції. Крім того, перевіряється наявність незастережених виправлень, підчисток і дописувань тексту, достовірність підписів відповідних посадових та матеріально відповідальних осіб.

Ознаками підчистки документів можуть бути порушення структури паперу, псування ліній захисної сітки або штрихів тексту, розходження чорнил у записах.

Доказами дописок тексту є відмінності шрифта, почерку, чорнил тощо.

Про підробку підписів свідчать наявність штрихів, конфігурації підпису і т. ін.

Нормативна перевірка полягає в зіставленні фактичних даних з установленими нормативами, кошторисами, тарифами, розцінками, які містяться в документі.

Під час арифметичної перевірки даних документа встановлюється правильність підсумкових показників як по горизонталі (в наряді на оплату праці перевіряється правильність множення обсягу виконаної роботи на розцінку), так і по вертикалі (правильність підрахунку по рядках у платіжно-розрахунковій відомості).

Арифметична перевірка дає можливість виявити зловживання, приховані неправильними арифметичними діями.

Застосування методу дослідження окремого документа дає можливість оперативному співробітнику чи ревізору виявити підроблені документи, які є ознакою таких злочинів, як розкрадання майна підприємства і службова підробка.

На практиці бувають випадки, коли відображені в окремому обліковому документі дані не містять у собі яких-небудь протиріч. Водночас зіставлення даних кількох документів, що відображають ті чи інші господарські операції, може призвести до виявлення невідповідностей (протиріч). Для з'ясування таких суперечностей застосовують **методи дослідження кількох документів**, що відображають взаємопов'язані господарські операції, а саме методи зустрічної перевірки і взаємного контролю.

Метод зустрічної перевірки полягає у зіставленні різних примірників документа з метою встановлення їх тотожності.

Ефективність застосування цього методу обмежена ситуаціями, коли:

- по-перше, всі примірники документа є в наявності на підприємстві (або підприємствах), але в змісті даних цих примірників встановлено певні протиріччя (відхилення);
- по-друге, на одному підприємстві або в організації примірники документа збережені, а на іншому пов'язаному з ним підприємстві відсутні з яких-небудь причин.

Отже, зустрічна перевірка може бути використана лише при визначенні достовірності тих господарських операцій, які оформлені документами, що складаються в кількох примірниках. Застосовуючи цей метод, працівники поліції або ревізори можуть виявити ознаки приписок щодо перевезення вантажів автотранспортом, ознаки розкрадання матеріальних цінностей при надходженні їх від постачальника в торговельну мережу, а також корисливих зловживань при закупівлі заготівником сільськогосподарської продукції в індивідуальних здавальників і таке інше.

Таким чином, при зіставленні різних примірників документа можна виявити протиріччя, що свідчать про скоєння злочину, розкриття якого здійснюється оперативно-слідчим шляхом.

Існує багато господарських операцій, які оформлюються документами в одному примірнику, наприклад, видача готівки з каси підприємства за розхідним касовим ордером або за розрахунково-платіжною відомістю, оформлення закупівлі сільгосппродукції закупівельною відомістю тощо. Такі операції не можуть підлягати зустрічній перевірці. Стосовно них використовується метод взаємного контролю.

Метод взаємного контролю полягає в зіставленні облікових даних, що містяться у різних взаємопов'язаних документах, де прямо або опосередковано відображається господарська операція.

Порівняно з методом зустрічної перевірки метод взаємного контролю має ширшу сферу застосування. Він може бути ефективно використаний під час викриття ознак корисливих зловживань і у випадках оформлення господарських операцій документом, складеним в одному примірнику, і в разі правильного оформлення документа. Це досягається тим, що взаємний контроль змісту різних документів здійснюється шляхом аналізу і зіставлення окремих даних, повторюваних у різних документах, які відображають взаємопов'язані господарські операції. Наприклад, сума грошей, виданих із каси підприємства за видатковим касовим ордером, зіставляється з даними журналу реєстрації касових ордерів і даними касової книги та касового звіту.

Метод взаємного контролю доречно застосовувати для зіставлення даних різних систем обліку – бухгалтерського, оперативного, статистичного. У практичній діяльності працівників поліції з виявлення і попередження корисливих злочинів можна зіставляти:

- бухгалтерські документи, які відображають надходження товарно-матеріальних цінностей, і розрахункові документи, тобто документи, які відображають оплату підприємству-постачальнику відвантажених матеріальних цінностей;
- бухгалтерські документи, які характеризують господарську операцію, і небухгалтерські документи (документи відділу кадрів, відділу з претензійної роботи, лабораторій тощо);

- бухгалтерські документи, які відображають рух матеріальних цінностей, порівняно з даними «чорнових записів» матеріально відповідальних осіб, інші документи неофіційного обліку;
- дані бухгалтерського обліку і дані оперативного та статистичного обліку;
- дані первинних і зведених документів і дані бухгалтерських облікових регістрів;
- бухгалтерські документи, які відображають видачу матеріальних цінностей та грошових коштів, і документи, які є підставою для нарахування і видачі грошових коштів або видачі матеріальних цінностей.

Вдаючись до методу взаємного контролю на практиці, слід мати на увазі, що він допомагає не тільки викрити ознаки корисливих зловживань, а й підтвердити чи спростувати ознаку скоєння злочину. Ба більше, за його допомогою можна встановити коло осіб, що брали участь у протиправних діях або причетні до цього, чи, навпаки, спростувати версію про співучасть у злочині окремих працівників.

Методи дослідження окремого документа або кількох документів, що відображають взаємопов'язані господарські операції, дають змогу викрити лише певне коло корисливих зловживань. На практиці трапляються випадки, коли протиріччя в даних документів є свідченням відхилень від звичного порядку руху товарно-матеріальних цінностей. Прикладом може бути ситуація, коли кількість залишку товару на певну дату і надходження товару протягом певного строку менша, ніж його витрата за вказаний період. Це свідчить про відображення «незвичайної» операції, тому що не можна витратити матеріальних цінностей більше, ніж їх було на складі. Причиною цього протиріччя може бути помилка в обліку або створення на складі лишків товару.

Такі *відхилення можна виявити шляхом використання методів аналізу облікових даних*, які відображають рух однорідних матеріальних цінностей, а саме:

- *методу відновлення кількісно-сумового обліку;*
- *методу контрольного зіставлення залишків;*
- *методу зворотної калькуляції;*
- *методу фактичного контролю.*

Метод відновлення кількісно-сумового обліку матеріальних цінностей застосовується у випадках, коли на підставі первинних документів по прибутку та видатку майна в картках аналітичного (складського) обліку необхідно відновити, а точніше відтворити облік майна за кількісними показниками. Цей метод використовується в разі виявлення корисливих зловживань і на підприємствах, де облік проводиться за вартістю товарів (груповий облік), в підприємствах торгівлі, і в підприємствах, де застосовується натурально-вартісний облік руху матеріальних цінностей.

На складах підприємств різних галузей народного господарства матеріально відповідальними особами здійснюється кількісний облік руху кожного виду товару окремо на картках аналітичного обліку. З метою контролю правильності відображення на картках господарських операцій бухгалтерія підприємства регулярно переріє записи в картотеці.

Застосування методу відновлення кількісно-сумового обліку передбачає складання нової картотеки по складу за період перевірки на підставі матеріалів інвентаризації та прибутково-видаткової документації. Відновленню може підлягати вся картотека або її частина, з огляду на це розрізняють суцільне та вибіркове відновлення кількісно-сумового обліку.

При *суцільному* відновленні за період перевірки відновлюються записи в картках аналітичного обліку за всіма найменуваннями матеріальних цінностей з наступним відновленням записів на синтетичних рахунках, при *вибірковому* – відновлюється облік лише окремих матеріальних цінностей.

Оскільки суцільне відновлення кількісно-сумового обліку потребує великих витрат праці і часу, до нього вдаються лише в окремих випадках, а саме:

а) у разі перекрученості аналітичного (складського) і синтетичного обліку;

б) у разі невідповідності записів на картках аналітичного обліку даним первинних документів, що призвело до приховування корисливих зловживань;

в) у разі здійснення обліку нових матеріальних цінностей і цінностей, які були в споживанні на тих самих картках аналітичного обліку, і використання цих обставин злочинцями для приховування розкрадань.

Відновлення кількісно-сумового обліку як методу документування та виявлення корисливих злочинів є актуальне під час розслідування розкрадань на торговельних та оптових базах різних галузей народного господарства, підприємствах громадського харчування, а також у торгівлі.

Шляхом використання цього методу можуть бути викриті нестачі та лишки матеріальних цінностей, які утворилися за рахунок сумових різниць внаслідок пересортування однорідних товарів, навмисне знищення реєстрів бухгалтерського обліку з метою приховування розкрадань майна та інші ознаки корисливих зловживань.

Одним із методів виявлення ознак розкрадань за документами є **метод контрольного зіставлення залишків матеріальних цінностей**. Цей метод застосовується в торговельних організаціях, де видаток (продаж) товарів не документується, що робить неможливим проведення в них повного відновлення кількісно-сумового обліку.

При контрольному зіставленні залишків порівнюються дані про рух товарів за певний інвентаризаційний період, що внесені в такі документи:

а) інвентаризаційний опис на початок періоду (встановлюються залишки товарів, які були в наявності на початок періоду);

б) документи, що відображають надходження товару за цей інвентаризаційний період (накладні, забірні листи, рахунки-фактури);

в) документи, які відображають видаток товарів за цей період (продаж товарів за безготівковим рахунком, у кредит, повернення готових страв на кухню тощо);

г) інвентаризаційний опис на кінець інвентаризаційного періоду (встановлюється фактична кількість товарів).

Під час зіставлення вказаних документів до залишків товарів, що відображені в інвентаризаційному описі на початок інвентаризаційного періоду, додається кількість товарів, які надійшли за документами протягом інвентаризаційного періоду, а кількість реалізованих (за документами) товарів віднімається від попередньої суми. Якщо на кінець інвентаризаційного періоду кількість товарів перевищує суму залишків і надходжень (протягом періоду переві-

ки), це може свідчити про приписки майна в інвентаризаційному описі на кінець періоду, про заниження залишків товарів на початок періоду або про наявність товарів, що надійшли, але не оформлені відповідними документами.

Можливості цього методу збільшуються в разі зіставлення залишків товарів за скорочені інвентаризаційні періоди, оскільки за триваліший період злочинцям легше завуалювати різні зловживання, приховати нестачу товарів, реалізувати необліковані товари тощо.

Різновидом відновлення кількісно-сумового обліку, що застосовується в підприємствах громадського харчування, є **метод зворотної калькуляції**. Його зміст полягає у визначенні повноти закладання продуктів у страви або вироби, дотримання норм закладки, передбачених збірником рецептур, які містяться в калькуляційних картках. Для цього аналізують дані меню, вимоги на видачу продуктів із комори (складу) на кухню, акту про реалізацію і відпуск виробів з кухні, дані контрольного розрахунку продуктів за нормами закладки на виготовлення страви. За допомогою контрольного розрахунку визначають потребу в сировині за нормами збірника рецептур і порівнюють дані з кількістю продуктів, фактично списаних на виробництво.

Використання цього методу передбачає виявлення ознак розкрадання продуктів або грошових коштів, що здійснюються шляхом утворення лишків продуктів або страв, з подальшою їх реалізацією. У зв'язку з цим на практиці ефективність застосування методу зворотної калькуляції досягається завдяки проведенню інвентаризації на складі, кухні, роздачі та в касі підприємства, а також контрольній закупці страв і своєчасному проведенню лабораторного аналізу. Результати цих заходів в порівнянні з іншими матеріалами, зібраними в процесі перевірки тих чи інших відомостей, надалі можуть слугувати доказами у кримінальній справі про розкрадання.

У діяльності працівників поліції трапляються замасковані розкрадання й інші корисливі злочини, які в даних бухгалтерського обліку не відображені. У таких випадках допомагають викрити протизаконні господарські операції **методи фактичного контролю**, які передбачають перевірку матеріальних цінностей у натурі.

Одним із основних методів фактичного контролю є *інвентаризація*, за допомогою якої встановлюються фактичні залишки матеріальних цінностей у місцях їхнього зберігання. Інвентаризація застосовується під час проведення багатьох профілактичних і оперативно-розшукових заходів, спрямованих на попередження та виявлення розкрадань майна підприємств незалежно від форм власності.

Важливим засобом виявлення корисливих правопорушень у галузі будівництва є такий метод фактичного контролю, як *контрольний обмір*, що полягає в зіставленні звітних даних про виконані обсяги робіт з фактичним обсягом виконаних робіт. Він часто використовується під час проведення комплексних ревізій у будівництві за участю ревізора та спеціалістів відповідної будівельної організації.

Ініціатором проведення контрольного обміру може бути банк, який фінансує будівництво. В такому разі банк надсилає письмове повідомлення замовнику і підряднику щодо місця і часу його проведення.

Перед початком контрольного обміру об'єкта аналізується первинна документація: актив прийомки в експлуатацію державними приймальними комісіями виробничих потужностей та об'єктів, бухгалтерські документи про списання будівельних матеріалів, журнали обліку виконаних робіт, наряди робітників, шляхові листи, товарно-транспортні накладні та інші документи.

Контрольний обмір дає змогу перевірити:

- а) фактично виконаний обсяг будівельно-монтажних робіт;
- б) законність і доцільність списання будівельних матеріалів та заробітної плати;
- в) правильність розрахунків зі замовником.

Окрім того, за його допомогою можна встановити факти за завищення виконаних або незапроцентованих робіт. У разі виявлення завищеної вартості виконаних робіт не допускається залік вартості виконаних, але не внесених в акти прийомки робіт.

За результатами контрольного обміру ревізор складає акт і відомість перерахунку вартості робіт. Ці документи є комісійними і підписуються ревізором, представниками замовника та підрядника.

До методу фактичного контролю належить також *метод контрольної закупки*. До нього вдаються з метою виявлення обману під час відпуску продукції, а також підтвердження або спростування відомостей про розкрадання товарів і грошових коштів у підприємствах торгівлі та громадського харчування.

Для проведення контрольної закупки ініціатор (ревізор, працівник поліції) як пересічний покупець у присутності не менше двох представників громадськості просить відпустити йому певну кількість товарів. Після того, як товар зважено або відміряно і продавець повернув покупцеві чек про оплату цього товару, працівник поліції оголошує, що ним проводиться контрольна закупка. У присутності продавця, керівника торгового підприємства та представників громадськості працівник поліції перевіряє фактичну вагу або міру відпущеного товару, про що складається акт контрольної закупки, який підписується всіма учасниками перевірки.

У підприємствах громадського харчування таким чином проводиться контрольна закупка страв. У такому разі серед представників громадськості, які беруть участь у проведенні закупки, повинен бути товаровознавець-харчовик. До участі у відборі страв на пробу з метою визначення певних відхилень у вартості, якості тощо залучаються, крім офіціанта, шеф-повар і керівник підприємства громадського харчування. За необхідності страви, які були об'єктом контрольної закупки, направляються в харчову лабораторію для дослідження.

Лабораторний аналіз також належить до методів фактичного контролю.

Для виявлення ознак розкрадання сировини, матеріалів та готової продукції, а також для документування шляхів утворення їх лишків на промислових підприємствах широко застосовується *метод контрольного запуску сировини у виробництво*.

Цим методом визначають дійсну кількість сировини, потрібної для випуску одиниці продукції, а також перевіряють правильність застосування норм витрати сировини, відходів та її втрат на різних стадіях технологічного процесу.

Задля проведення контрольного запуску сировини у виробництво створюється комісія на чолі з ревізором, до якої входять представники громадськості й технологи.

Контрольний запуск проводиться за присутності матеріально відповідальних осіб: майстра та начальника виробничого цеху. За підсумками запуску сировини у виробництво складається акт, який підписується всіма членами комісії і матеріально відповідальними особами.

Ефективність цього методу значно підвищується за умови паралельного проведення інвентаризації сировини і матеріалів на складі та інвентаризації продукції на складі готової продукції.

У практиці діяльності органів внутрішніх справ і ревізорських підрозділів зі захисту майна підприємств від злочинних посягань трапляються ситуації, коли основною причиною створення нестач та лишків матеріальних цінностей є недовоз або недовантаження товарів при їхньому надходженні від постачальників або, навпаки, при їхньому відвантаженні споживачам.

Для підтвердження таких відомостей оперативний працівник або ревізор може провести комісійну прийомку або комісійне відвантаження матеріальних цінностей, про що складається відповідний акт. Цей акт підписується всіма членами комісії та матеріально відповідальною особою.

За потреби матеріали про комісійну прийомку та відвантаження можуть бути надіслані за письмовим запитом у слідчий підрозділ органу внутрішніх справ або прокуратури, який розслідує кримінальну справу про розкрадання майна підприємства.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте гласні методи виявлення та документування злочинів.
2. Наведіть основні характеристики економічного аналізу.
3. Перелічіть види аналізу господарської діяльності.
4. Опишіть сутність оперативно-економічного аналізу.
5. З'ясуйте завдання, які дозволяє вирішити оперативно-економічного аналіз.
6. Розкрийте прийоми оперативно-економічного аналізу.
7. Розгумачте сутність економіко-правового аналізу.
8. Дайте характеристику замаскованих злочинів.

9. Визначте суть суцільного способу дослідження документів.
10. Опишіть дії працівників поліції при встановленні корисливих правопорушень у вибіркового способу дослідження документів.
11. Ідентифікуйте метод дослідження окремого документа.
12. Охарактеризуйте метод зустрічної перевірки.
13. Розкрийте сутність методу контрольного зіставлення залишків матеріальних цінностей.
14. Опишіть метод зворотної калькуляції.
15. Окресліть сутність методу контрольної закупки.

Тестові завдання

1. Гласні методи виявлення та документування злочинів:
 - а) спеціальні методи економічного аналізу;
 - б) методи дослідження документів;
 - в) методи фактичного контролю за господарськими операціями;
 - г) усі відповіді правильні.
2. Види аналізу господарської діяльності:
 - а) економічний;
 - б) оперативно-економічний;
 - в) економіко-правовий;
 - г) усі відповіді правильні.
3. Джерелами економічного аналізу є:
 - а) планова інформація та облікова інформація;
 - б) позаоблікова інформація;
 - в) нормативно-довідкова інформація;
 - г) усі відповіді правильні.
4. За допомогою оперативно-економічного аналізу вирішують такі завдання:
 - а) оцінка оперативної обстановки щодо зберігання матеріальних цінностей і грошових коштів;
 - б) визначення об'єктів першочергового обслуговування;
 - в) виявлення у діяльності підприємства криміногенних ділянок;
 - г) усі відповіді правильні.

5. До оперативно-економічного аналізу належать:

- а) аналіз виконання плану виробництва продукції порівняно з аналізом виконання плану її реалізації;
- б) аналіз виконання плану обсягу перевезень;
- в) аналіз витрат сировини і матеріалів на виробництво продукції з урахуванням передбачених норм;
- г) усі відповіді правильні.

6. Основними напрямками економіко-правового аналізу є:

- а) здійснення комплексних досліджень причин економічних злочинів, розробка пропозицій щодо збереження майна підприємств;
- б) участь у розробці проектів законодавчих і нормативних актів, які регламентують соціально-правові відносини в галузі зберігання майна;
- в) прогнозування злочинних проявів в економіці держави;
- г) усі відповіді правильні.

7. На основі економіко-правового аналізу розробляють рекомендації:

- а) щодо виявлення шляхів створення лишків матеріальних цінностей і способів їх розкрадання;
- б) щодо використання доцільних методів документування;
- в) щодо раціональної організації оперативного обслуговування підприємств;
- г) усі відповіді правильні.

8. Обставини, що виявляються внаслідок розкриття замаскованих злочинів:

- а) протиріччя в змісті окремого документа;
- б) протиріччя між даними кількох взаємопов'язаних документів;
- в) відхилення облікових даних, що містяться в документах, від звичайного порядку руху майна;
- г) усі відповіді правильні.

9. Групи методів дослідження облікових даних:

- а) метод дослідження окремого документа;
- б) методи дослідження кількох документів, які відображають певну господарську операцію або взаємопов'язані операції;
- в) методи дослідження облікових даних, які відображають рух однорідного майна;

г) усі відповіді правильні.

10. Під час документальної перевірки аналізують:

а) первинні документи, облікові регістри та звітність;

б) протиріччя в змісті окремого документа;

в) протиріччя між даними кількох взаємопов'язаних документів;

г) відхилення облікових даних, що містяться в документах, від звичайного порядку руху майна.

11. Аналіз документів може проводитися:

а) з метою установлення законності;

б) з метою установлення доцільності та достовірності господарських операцій;

в) суцільним і вибіркоким способом;

г) правильної відповіді немає.

12. Прийоми методу дослідження окремого документа:

а) перевірка документів по формі, нормативна перевірка, арифметична перевірка;

б) визначення повноти і правильності заповнення реквізитів, які характеризують кількісну та якісну сторону господарської операції;

в) установлення правильності підсумкових показників як по горизонталі, так і по вертикалі;

г) усі відповіді правильні.

13. Метод зустрічної перевірки належить до:

а) методу дослідження окремого документа;

б) методу дослідження кількох документів;

в) методу взаємного контролю;

г) усі відповіді правильні.

14. До методів дослідження кількох документів відносять:

а) метод контрольного зіставлення залишків матеріальних цінностей;

б) метод взаємного контролю;

в) метод зворотної калькуляції;

г) всі відповіді правильні.

15. До методів аналізу облікових даних відносять:

а) метод відновлення кількісно-сумового обліку;

б) метод контрольного зіставлення залишків;

- в) метод зворотної калькуляції;
- г) усі відповіді правильні.

16. При контрольному зіставленні залишків порівнюють дані в таких документах:

- а) інвентаризаційний опис на початок періоду;
- б) документи, що відображають надходження товару за цей період, та документи, які відображають видаток товарів за цей період;
- в) інвентаризаційний опис на кінець інвентаризаційного періоду;
- г) усі відповіді правильні.

17. Метод відновлення кількісно-сумового обліку застосовують для:

- а) відтворення обліку майна за кількісними показниками;
- б) відображення надходження товару за інвентаризаційний період;
- в) відображення видатку товарів за певний період;
- г) усі відповіді правильні.

18. Метод контрольної закупки використовують для:

- а) обліку продажів;
- б) виявлення обману під час відпуску продукції;
- в) проведення інвентаризації;
- г) правильної відповіді немає.

19. Для визначення повноти закладання продуктів у страви або вироби потрібно використовувати:

- а) метод зворотної калькуляції;
- б) метод контрольного запуску сировини у виробництво;
- в) метод контрольної закупки;
- г) метод відновлення кількісно-сумового обліку.

20. Ефективність застосування методу зворотної калькуляції досягається комплексним використанням таких методів:

- а) проведення інвентаризації на складі, кухні, роздачі та в касі підприємства;
- б) контрольна закупка страв;
- в) своєчасне проведення лабораторного аналізу;
- г) всі відповіді правильні.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РОЗКРАДАННЯМ ГРОШОВИХ КОШТІВ

5.1. Дослідження касових операцій

Порядок оформлення та обліку касових операцій в Україні здійснюється згідно з Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 637.

Грошові операції потребують використання грошових коштів та їхніх еквівалентів. До грошових коштів належать готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання. Еквіваленти грошових коштів – це короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, що вільно конвертуються в певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни їхньої вартості.

Негрошовими операціями називаються такі, що не потребують використання грошових коштів та їхніх еквівалентів (це бартерні операції, отримання активів унаслідок фінансової оренди, придбання активів шляхом емісії акцій тощо). Надходження і вибуття грошових коштів та їхніх еквівалентів називають рухом грошових коштів.

Дослідження операцій з коштами в касі та на рахунках у банку здійснюється окремо від інших господарських операцій, коли поставлені питання стосуються нестачі коштів, порушення нормативних документів, що регулюють облік коштів у касі підприємства та на його банківських рахунках, з метою привласнення їх окремими працівниками (касирами, бухгалтерами).

Об'єктами дослідження документів, що відображають рух грошових коштів у касі та на рахунках у банку, є:

- книги обліку розрахункових операцій та розрахункові книжки (платіжні доручення, вимоги-доручення, рахунки-фактури, документи, листування з установами тощо);

- касові книги і звіти касира з доданими до них прибутковими і видатковими касовими ордерами та іншими грошовими документами;

- чекові книжки та корінці використаних і анульованих чеків (платіжні відомості на виплату заробітної плати, акти внутрішніх ревізій каси й попередніх перевірок та інші документи).

Основними напрямками проведення дослідження операцій із грошовими коштами в касі та на рахунках у банку і джерелами цих перевірок є:

- дослідження правильності документального оформлення операцій з руху грошових коштів;

- встановлення оптимальності вибору методики проведення ревізії;

- визначення документальної обґрунтованості надлишків коштів;

- встановлення та обґрунтування причин, які сприяли навмисним зловживанням;

- обґрунтування порушень касової дисципліни;

- підтвердження розміру матеріального збитку, завданого матеріально відповідальною особою в результаті навмисних корисливих правопорушень.

Відповідно до Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, «каса – це приміщення або місце здійснення готівкових розрахунків, а також приймання, видачі, зберігання готівкових коштів, інших цінностей, касових документів»; «касові операції – це операції підприємств (підприємців) між собою та з фізичними особами, що пов'язані з прийманням і видачею готівки під час проведення розрахунків через касу з відображенням цих операцій у відповідних книгах обліку».

Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів,

іншими касовими документами, які, згідно зі законодавством України, підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) готівкових коштів.

Приймання готівки в каси проводиться за прибутковими касовими ордерами, підписаними головним бухгалтером або особою, уповноваженою керівником підприємства. Про приймання підприємствами готівки в касу за прибутковими касовими ордерами видається засвідчена відбитком печатки цього підприємства квитанція (що є відривною частиною прибуткового касового ордера) за підписами головного бухгалтера або працівника підприємства, який на це уповноважений керівником. Під час роботи з готівкою касири (особи, що виконують їхні функції) керуються правилами визначення платіжності банкнот і монет Національного банку України.

Видача готівки з кас проводиться за видатковими касовими ордерами або видатковими відомостями. Документи на видачу готівки мають підписувати керівник і головний бухгалтер або працівник підприємства, який на це уповноважений керівником. До видаткових ордерів можуть додаватися заява на видачу готівки, розрахунки тощо. Якщо на доданих до видаткових касових ордерів документах, заявах, рахунках тощо є дозвільний напис керівника підприємства, то його підпис на видаткових касових ордерах не обов'язковий.

У разі видачі окремим фізичним особам готівки (зокрема працівникам підприємства) за видатковим касовим ордером або видатковою відомістю касир вимагає надати паспорт чи документ, що його замінює, записує його найменування і номер, ким і коли він виданий. Фізична особа розписується у видатковому касовому ордері або видатковій відомості про одержання готівки із зазначенням одержаної суми (гривень – словами, копійок – цифрами), використовуючи чорнильну або кулькову ручку з чорнилом темного кольору. Якщо видаткова відомість складена на видачу готівки кільком особам, то одержувачі також пред'являють паспорти чи документи, що їх замінюють, і розписуються у відповідній графі документа.

Для виведення залишку готівки в касі не приймаються видаткові касові ордери або видаткові відомості, в яких видача готівки з каси не підтверджена підписом одержувача.

Видача готівки особам, яких немає в штатному розписі підприємства, проводиться за видатковими касовими ордерами, що виписуються окремо на кожну особу або за окремою видатковою відомістю.

Якщо підприємство (підприємець) надає держателям електронних платіжних засобів послуги з видачі готівки за допомогою платіжного термінала (імпринтера), то на підставі квитанцій платіжного термінала (сліпів) таким підприємством складається видатковий касовий ордер на загальну суму проведених операцій за день та здійснюється відповідний запис у касовій книзі.

Видачу готівки касир проводить тільки особі, зазначеній у видатковому касовому ордері або видатковій відомості. Якщо видача готівки проводиться за довіреністю, оформленою у встановленому порядку згідно зі законодавством України, зокрема особі, що не має змоги через хворобу або з інших поважних причин поставити підпис власноручно, то в тексті ордера після прізвища, імені та по батькові одержувача готівки бухгалтер зазначає прізвище, ім'я та по батькові особи, якій довірено одержати готівку. У разі видачі готівки за видатковою відомістю перед підписом про одержання грошей касир робить у ній напис «За довіреністю». Видача готівки за довіреністю проводиться згідно з відповідними вимогами. Довіреність залишається в касира і додається до видаткового касового ордера або видаткової відомості.

Приймання одержаної з банку готівки в касу та видача готівки з каси для здавання її до банку оформляються відповідними касовими ордерами (прибутковим або видатковим) з відображенням такої касової операції в касовій книзі.

Документом, що свідчить про здавання виручки до банку, є відповідна квитанція до прибуткового документа банку на внесення готівки, засвідчена підписами відповідальних осіб банку та відбитком печатки (штампа) банку. Документом, що свідчить про здавання виручки до банку через інкасаторів, є копія супровідної відомості до сумки з готівковою виручкою (готівкою), засвідчена підписом та відбитком печатки інкасатора-збирача.

Виплати, пов'язані з оплатою праці, проводяться касиром підприємства або за видатковими касовими ордерами на кожного одержувача чи за видатковими відомостями. На титульній сторінці

видаткової відомості робиться дозвільний напис про видачу готівки за підписами керівника і головного бухгалтера або осіб, уповноважених керівником, із зазначенням строків видачі готівки і суми (гривень – словами, копійок – цифрами).

У централізованих бухгалтеріях, що обслуговують бюджетні установи, на загальну суму готівки, виданої для виплат, пов'язаних з оплатою праці, складається один видатковий касовий ордер, дата і номер якого проставляються на кожній видатковій відомості. Одноразові видачі готівки на виплати, що стосуються оплати праці, окремим особам проводяться зазвичай за видатковими касовими ордерами.

Після закінчення встановлених строків виплат, пов'язаних з оплатою праці за видатковими відомостями, касир зобов'язаний:

- у видатковій відомості проти прізвища осіб, яким не здійснено виплату, поставити відбиток штампа або зробити напис «Депоновано»;

- скласти реєстр депонованих сум;

- у кінці видаткової відомості зазначити фактично виплачену суму та недоодержану суму виплат, яка підлягає депонуванню, звірити ці суми із загальним підсумком за видатковою відомістю і засвідчити напис своїм підписом. Якщо готівкові кошти видавалися не касиром, а іншою особою, то на відомості додатково робиться напис «Готівку за відомістю видав (підпис)»;

- здійснити відповідний запис у касовій книзі згідно з виписаним бухгалтерією видатковим касовим ордером на фактично видану суму за видатковою відомістю.

Бухгалтер здійснює перевірку записів, зроблених касирами у видаткових відомостях, та підраховує видані й депоновані за ними суми. Депоновані суми, що їх належить здавати в банк, оформляються шляхом складання одного загального видаткового касового ордера.

Прибуткові касові ордери і квитанції до них, а також видаткові касові ордери і видаткові відомості мають заповнюватися бухгалтером чорнилом темного кольору чорнильною або кульковою ручкою, за допомогою друкарських машинок, комп'ютерних засобів чи іншими способами, які забезпечили б належне збереження цих записів протягом встановленого для зберігання документів терміну.

У касових ордерах зазначається підстава для їх складання і перелічуються додані до них документи. Видача касових ордерів і видаткових відомостей на руки особам, що вносять або одержують готівку, забороняється.

Приймання і видача готівки за касовими ордерами може проводитися тільки в день їх складання.

Виправлення в касових ордерах і видаткових відомостях забороняються.

У касових ордерах, які оформляються на загальну суму проведених підприємством касових операцій (видачі готівки за видатковими відомостями, електронними платіжними засобами, здавання готівки до банку, отримання готівки з банку за чеком та оприбуткування її в касі тощо), реквізит «Одержав» або «Прийнято від» не заповнюється.

Прибуткові та видаткові касові ордери до передавання в касу реєструються бухгалтером у журналі реєстрації прибуткових і видаткових касових документів, який ведеться окремо за прибутковими та видатковими операціями. Видаткові касові ордери, що оформлені на підставі видаткових відомостей, реєструються в такому журналі після здійснення виплат, зазначених у видатковій відомості.

Реєстрація касових ордерів і видаткових відомостей може здійснюватися за допомогою комп'ютерних засобів, які забезпечують формування і роздрукування потрібних касових документів. Водночас у документі «Вкладний аркуш журналу реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів», який складається і роздруковується за відповідний день, забезпечується також формування даних для обліку руху коштів.

Під час одержання касових ордерів або видаткових відомостей касир зобов'язаний перевірити:

- наявність і справжність на документах відповідних підписів, а на видатковій відомості – дозвільного напису керівника підприємства або осіб, які ним уповноважені;
- правильність оформлення документів, наявність усіх реквізитів;
- наявність перелічених у документах додатків.

У разі невиконання хоча б однієї зі зазначених вимог касир повертає документи для відповідного оформлення.

Касові ордери або видаткові відомості одразу ж після одержання чи видачі за ними готівки підписуються касиром, а на доданих до них документах ставиться відбиток штампа або напис «Оплачено» зі зазначенням дати (числа, місяця, року).

Касові документи після складання касиром звіту та оброблення цього звіту комплектуються в хронологічному порядку, нумеруються, переплітаються в окремі папки та зберігаються відповідно до законодавства України відповідальною особою, на яку керівником покладено обов'язок щодо їх зберігання.

Виносити з приміщення підприємства касові документи дозволяється тільки за наявності письмового дозволу керівника або головного бухгалтера. У цьому разі до кінця робочого дня зазначені документи обов'язково мають бути повернуті до приміщення підприємства.

Усі готівкові операції реєструються касиром у пронумерованій та прошнурованій касовій книзі, яка опечатується. Кількість аркушів у касовій книзі завіряється підписами керівника підприємства та головного бухгалтера. Аркуші книги заповнюються в двох примірниках. Другий примірник є касовим звітом. Він містить дані про залишок готівки на початок робочого дня, перелік усіх прибуткових та видаткових операцій, залишок на кінець робочого дня. Звіт під розписку передається у бухгалтерію.

Найбільш характерними видами зловживань у здійсненні касових операцій є:

- оформлення видаткових операцій по касі за недоброякісними та підробленими документами;
- підроблення в касових книгах і касових звітах;
- розкрадання грошових коштів, призначених для заробітної плати, за допомогою підроблення розрахунково-платіжної відомості;
- привласнення готівкових грошей, отриманих за чековою книжкою у банку, через підроблення банківських виписок;
- незаконна видача готівкових грошей з каси після підроблення авансових звітів з відряджень;
- розкрадання грошових коштів через привласнення депонованих сум;
- розкрадання грошових коштів шляхом часткового або повного неоприбуткування сум.

5.2. Основні завдання й етапи перевірки грошових коштів

Під час проведення перевірок та дослідження касових і розрахункових операцій виконується низка *завдань*, а саме:

- контроль за наявністю, рухом і зберіганням грошових коштів та їхніх еквівалентів;
- своєчасне документальне оформлення руху грошових коштів і розрахункових операцій;
- вивчення розрахункових взаємовідносин підприємств із метою поліпшення і прискорення розрахунків;
- забезпечення зберігання грошових коштів і їх правильного використання;
- контроль за дотриманням установленого порядку використання готівки;
- контроль за дотриманням розрахункової і платіжної дисципліни;
- суворе дотримання встановлених правил ведення касових та банківських операцій;
- скорочення дебіторської і кредиторської заборгованостей та використання найраціональніших форм розрахунків.

Метою перевірки операцій грошовими коштами є встановлення об'єктивної істини щодо достовірності та об'єктивності відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності операцій з готівкою.

Відповідно до Положення про проведення касових операцій, на підприємствах усіх форм власності у строки, встановлені керівником, має проводитися раптова інвентаризація готівкових коштів, які перебувають у касі (зокрема валютних), цінних паперів, чеків, бланків суворої звітності та інших цінностей. Тому після ознайомлення з матеріалами проведених інвентаризацій перевіряючий повинен оцінити правильність оформлення актів відповідно до вимог, визначених у Положенні про проведення касових операцій. Під час дослідження касових операцій особливу увагу необхідно зосередити на повноті оприбуткування готівкових грошей та цільовому їх використанню.

Згідно з функціональними обов'язками, операції щодо приймання та видачі грошей з каси виконує матеріально відповідальна особа – бухгалтер-скарбник. Оформляючись на роботу, бухгалтер-скарбник (касир) згідно з договором бере на себе повну матеріальну відповідальність за прийняті грошові кошти та інші цінності в касі. Якщо через необережність або недбалість матеріально відповідальної особи підприємству буде заподіяно збитки, касир зобов'язаний їх відшкодувати.

Існують такі етапи перевірки грошових коштів:

- раптова перевірка каси;
- перевірка дотримання умов зберігання готівки;
- перевірка своєчасності та повноти оприбуткування;
- перевірка обґрунтування правильності касових операцій;
- перевірка використання готівки за цільовим призначенням;
- узагальнення та систематизація матеріалу, відшкодування збитків.

Послідовність контролю за операціями з грошовими коштами під час розкриття зловживань (у разі виявлення в касі нестач або надлишків готівкових грошей) передбачає:

- порівняння записів у касовій книзі з прибутковими та видатковими касовими операціями;
- перевірку арифметичної достовірності підрахунків у касовій книзі: сум операцій за кожен день і правильність перенесення сум надлишків на наступну дату;
- аналіз по суті операції у документах, які додаються до прибуткових та видаткових касових ордерів;
- встановлення тотожності записів у касовій книзі записам у звітах касира за кожен операційний день.

Трапляються такі види зловживань під час здійснення касових операцій:

- підроблення у касових книгах і касових звітах;
- незаконна видача готівкових грошей з каси після підроблення авансових звітів з відряджень;
- оформлення видаткових операцій по касі за недоброякісними та підробленими документами;
- привласнення готівкових грошей, отриманих за чековою книжкою у банку, шляхом підроблення банківських виписок, ін.

З метою забезпечення здійснення розрахунків готівкою підприємства повинні мати касу, а їхні керівники мусять забезпечити належне облаштування цієї каси та надійне зберігання готівкових коштів у ній. Якщо з вини керівників не було створено належних умов для забезпечення схоронності коштів під час їхнього зберігання і транспортування, то вони несуть за це відповідальність у встановленому законодавством України порядку.

Зберігання в касі готівки та інших цінностей, що не належать цьому підприємству, забороняється. Усі надходження і видачу готівки в національній валюті підприємства відображають у касовій книзі. Кожне підприємство (юридична особа), що має касу, веде одну касову книгу для обліку операцій з готівкою в національній валюті (без урахування кас відокремлених підрозділів). Відокремлені підрозділи підприємств, які проводять операції з приймання готівки за продану продукцію (товари, роботи, послуги) з оформленням її прибутковим касовим ордером, а також з видачі готівки на виплати, пов'язані з оплатою праці, виробничі (господарські) потреби, інші операції з оформленням їх видатковими касовими ордерами і відомостями, ведуть касову книгу. Відокремлені підрозділи підприємств, страхові агенти, брокери, розповсюджувачі лотерей, які здійснюють готівкові розрахунки із застосуванням реєстратора розрахункових операцій (РРО) або розрахункової книжки (РК) та веденням книги обліку розрахункових операцій (КОРО), але не проводять операцій з приймання (видачі) готівки за касовими ордерами, а також підприємці касової книги не ведуть.

Аркуші касової книги мають бути пронумеровані, прошнуровані та скріплені відбитком печатки підприємства (юридичної особи). Кількість аркушів у касовій книзі засвідчується підписами керівника і головного бухгалтера підприємства (юридичної особи).

Записи в касовій книзі здійснюються у двох примірниках (через копіювальний папір) чорнилом темного кольору чорнильною або кульковою ручкою. Перші примірники, що є невідривною частиною аркуша касової книги – «Вкладні аркуші касової книги», залишаються в касовій книзі. Другі примірники, що є відривною частиною аркуша касової книги – «Звіт касира», є документом, за яким касири звітують щодо руху грошей у касі. Перші і другі примірники мають однакові номери.

Виправлення в касовій книзі, як правило, не допускаються. Якщо виправлення зроблені, то вони засвідчуються підписами касира, а також головного бухгалтера або особи, що його заміщує.

Записи в касовій книзі проводяться касиром за операціями одержання або видачі готівки за кожним касовим ордером і видатковою відомістю в день її надходження або видачі. За відсутності руху готівки в касі протягом робочого дня записи в касовій книзі в цей день можуть не проводитися. Щоденно наприкінці робочого дня касир підсумовує операції за день, виводить залишок готівки в касі на початок наступного дня і передає до бухгалтерії як звіт касира другі примірники, що є відривною частиною аркуша касової книги (копію записів у касовій книзі за день), з прибутковими і видатковими касовими ордерами під підпис у касовій книзі. Готівка, яка видана за видатковими відомостями на виплати, пов'язані з оплатою праці, відображається в касовій книзі після закінчення строків цих виплат, а закриття зазначених документів та виписки відповідних видаткових касових ордерів здійснюються в порядку, визначеному в пункті 3.9 Положення ведення касових операцій.

Якщо бухгалтерія та касир підприємства (юридичної особи) не працюють у вихідні та святкові дні, а його відокремлений підрозділ, який використовує під час розрахунків РРО (РК), у ці дні працює, але не веде касової книги, то записи в касовій книзі юридичної особи здійснюються наступного робочого дня підприємства (юридичної особи).

Підприємства за умови забезпечення належного зберігання касових документів можуть вести касову книгу в електронній формі за допомогою комп'ютерних засобів. Програмне забезпечення, завдяки якому ведеться касова книга, мусить забезпечувати візуальне відображення і роздрукування кожної з двох частин аркуша касової книги («Вкладний аркуш касової книги» та «Звіт касира»), які за формою і змістом мають відповідати касовій книзі паперового зразка.

Записи в касовій книзі здійснюються на підставі відповідної інформації з касових документів. Записи в касовій книзі мають робитися до початку наступного робочого дня (тобто зі залишками на кінець попереднього дня), а також містити всі реквізити, передба-

чені формою касової книги. Сторінки касової книги мають нумеруватися автоматично в порядку зростання з початку року.

У разі роздрукування «Вкладного аркуша касової книги» наприкінці місяця має автоматично роздруковуватися загальна кількість аркушів касової книги за цей місяць, а в разі роздрукування наприкінці року – їхня загальна кількість за рік. Після роздрукування «Вкладного аркуша касової книги» і «Звіту касира» касир зобов'язаний перевірити правильність складання цих документів, підписати їх і передати «Звіт касира» разом з відповідними касовими документами до бухгалтерії під підпис у «Вкладному аркуші касової книги». «Вкладний аркуш касової книги» протягом року зберігається касиром окремо за кожен місяць. Після закінчення календарного року (або залежно від потреби) «Вкладний аркуш касової книги» формується в підшивки в хронологічному порядку. Загальна кількість аркушів за рік засвідчується підписами керівника і головного бухгалтера підприємства – юридичної особи, а підшивки формуються в книгу, яка скріплюється відбитком печатки підприємства (юридичної особи).

Після закінчення календарного року касова книга на електронних носіях має передаватися для зберігання відповідно до законодавства України. Контроль за правильним веденням касової книги покладається на головного бухгалтера або працівника підприємства, який на це уповноважений керівником.

Керівник підприємства під час зарахування на роботу касира укладає з ним договір про повну матеріальну відповідальність та ознайомлює його під підпис із вимогами Положення про ведення касових операцій. Касир, згідно зі законодавством України, несе повну матеріальну відповідальність за збереження всіх прийнятих ним цінностей. Касиру забороняється передовіряти виконання дорученої йому роботи іншим особам.

На підприємствах, які мають одного касира, за потреби тимчасової його заміни виконання обов'язків касира покладається на іншого працівника за письмовим наказом керівника. З цим працівником укладається договір про повну матеріальну відповідальність на час виконання ним обов'язків касира.

У разі відсутності касира (у зв'язку з хворобою тощо) цінності, що передані йому під відповідальність, перераховуються іншим

касиrom, якому вони передаються, у присутності керівника та головного бухгалтера або в присутності комісії, призначеної керівником підприємства. Про результати перерахування і передавання цінностей складається акт за підписами зазначених осіб.

Підприємства, штатним розписом яких не передбачено посади касира, виконання його обов'язків можуть покладати за письмовим розпорядженням керівника на бухгалтера чи іншого працівника, з яким укладається договір про повну матеріальну відповідальність.

З метою контролю за схоронністю готівкових коштів на підприємствах проводяться інвентаризації кас. Для проведення інвентаризації каси, що має здійснюватися згідно з наказом керівника, призначається комісія, яка після закінчення інвентаризації каси складає акт про результати інвентаризації наявних коштів. Комісія перевіряє наявність коштів шляхом повного перерахування всіх готівкових коштів, що є в касі, цінних паперів, чекових книжок тощо. Акт складається в двох примірниках і підписується членами інвентаризаційної комісії та матеріально відповідальною особою. Один примірник акта передається до бухгалтерії підприємства, другий залишається у матеріально відповідальній особі.

У разі зміни матеріально відповідальних осіб акт складається в трьох примірниках (для матеріально відповідальної особи, яка здала цінності, матеріально відповідальної особи, яка прийняла цінності, а також бухгалтерії). Інвентаризація кас проводиться на кожному підприємстві у строки, що встановлені керівником, з покупорним перерахуванням усіх готівкових коштів і перевіркою інших цінностей, що зберігаються в касі. Залишок готівки в касі звіряється з даними обліку за книгами обліку. Готівка, що зберігається в касі, але не підтверджена касовими документами, вважається надлишком готівки в касі.

У разі застосування підприємством у розрахунках РРО звіряється сума наявної готівки на місці проведення касиром розрахунку зі сумою, зазначеною в звіті РРО (в РК та КОРО). У разі виявлення під час інвентаризації нестачі або надлишку цінностей у касі в акті зазначається сума нестачі або надлишку і з'ясовуються обставини

їх виникнення. Сума нестачі відшкодовується за законодавством України, а надлишок оприбутковується в касі та зараховується в дохід певного підприємства.

Перевірки дотримання порядку ведення операцій з готівкою здійснюють визначені законодавством України органи контролю відповідно до їхньої компетенції.

5.3. Перевірка використання коштів поточних рахунків

Підприємства (підприємці), які відкрили поточні рахунки в банках і зберігають на цих рахунках свої кошти, здійснюють розрахунки за своїми грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здебільшого в безготівковій формі, а також у готівковій формі (з дотриманням чинних обмежень) у порядку, встановленому законодавством України. Підприємства (підприємці) здійснюють розрахунки готівкою поміж собою і з фізичними особами (громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, які не ведуть підприємницької діяльності) через касу як за рахунок готівкової виручки, так і за рахунок коштів, одержаних із банків. Зазначені розрахунки проводяться також шляхом переказу готівки для сплати відповідних платежів.

Підприємства (підприємці) мають право здійснювати розрахунки готівкою поміж собою та (або) з фізичними особами протягом одного дня за одним чи кількома платіжними документами в межах граничних сум розрахунків готівкою, регламентованих відповідною постановою Правління Національного банку України. Платежі понад визначені граничні суми проводяться через банки або небанківські фінансові інституції, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів без відкриття рахунку, шляхом перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку для подальшого їх перерахування на поточні рахунки. Кількість підприємств (підприємців) та фізичних осіб, з якими здійснюються розрахунки, протягом дня не обмежується.

Якщо підприємства (підприємці) та фізичні особи здійснюють готівкові розрахунки без відкриття поточного рахунку шляхом унесення до банків готівки для подальшого її перерахування на рахунки інших підприємств (підприємців) або фізичних осіб, то такі розрахунки для платників коштів є готівковими, а для отримувачів коштів – безготівковими.

Уся готівка, що надходить до кас, має своєчасно (у день одержання готівкових коштів) та в повній сумі оприбутковуватися.

Оприбуткуванням готівки в касах підприємств, які проводять готівкові розрахунки з оформленням їх касовими ордерами і веденням касової книги відповідно до встановлених вимог, є здійснення обліку готівки в повній сумі її фактичних надходжень у касовій книзі на підставі прибуткових касових ордерів. У разі проведення готівкових розрахунків із застосуванням РРО або використанням РК оприбуткуванням готівки є здійснення обліку зазначених готівкових коштів у повній сумі їх фактичних надходжень у книзі обліку розрахункових операцій на підставі фіскальних звітних чеків РРО (даних РК). Суми готівки, що оприбутковуються, мають відповідати сумах, визначеним у відповідних касових (розрахункових) документах.

З огляду на потребу пришвидшення обігу готівкових коштів і своєчасного їх надходження до кас банків для підприємств, що здійснюють операції з готівкою в національній валюті, установлюються ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) відповідно до Положення про ведення касових операцій. Ліміт залишку готівки в касі (далі – ліміт каси) – це граничний розмір суми готівки, що може залишатися в касі в позаробочий час.

Банкам і підприємцям ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) не встановлюються. Підприємства можуть тримати в позаробочий час у своїх касах готівкову виручку (готівку) у межах, що не перевищують установлений ліміт каси. Готівкова виручка (готівка), що перевищує встановлений ліміт каси, обов'язково здається до банків для її зарахування на банківські рахунки.

Відокремлені підрозділи підприємств – юридичних осіб можуть здавати готівкову виручку (готівку) безпосередньо до

кас таких юридичних осіб або до будь-якого банку для її переказу і зарахування на банківські рахунки зазначених юридичних осіб.

За відсутності банків готівкова виручка (готівка) для переказу на банківські рахунки підприємства (підприємця) може здаватися до операторів поштового зв'язку та небанківських фінансових установ, які у визначеному законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів без відкриття рахунку.

Здавання готівкової виручки (готівки) здійснюється самостійно (також із застосуванням платіжних пристроїв і через пункти приймання готівки) або через відповідні служби, яким законодавством надано право на перевезення валютних цінностей та інкасацію коштів. Здавання готівкової виручки (готівки) може здійснюватися для зарахування на будь-який банківський рахунок підприємства (підприємця) на його вибір. Підприємства не повинні накопичувати готівкову виручку (готівку) у своїх касах понад установлений ліміт каси для здійснення потрібних витрат до настання термінів цих виплат.

Підприємства мають право зберігати у своїй касі готівку, одержану в банку для виплат, що належать до фонду оплати праці, а також пенсій, стипендій, дивідендів (доходу), понад установлений ліміт каси протягом трьох робочих днів, включаючи день одержання готівки в банку. Для проведення цих виплат працівникам відданих відокремлених підрозділів підприємств залізничного транспорту та морських портів готівка може зберігатися в їхніх касах понад установлений ліміт каси протягом п'яти робочих днів, включаючи день одержання готівки в банку. Готівка, що одержана в банку на інші виплати, має видаватися підприємством своїм працівникам у той самий день. Суми готівки, одержані в банку і не використані за призначенням протягом установлених вище строків, повертаються підприємством до банку не пізніше наступного робочого дня банку або можуть залишатися в його касі (у межах установленого ліміту).

Підприємство має право зберігати в касі готівку для виплат, які належать до фонду оплати праці та здійснюються за рахунок виручки, понад установлений йому ліміт каси протягом трьох

робочих днів з дня настання строків цих виплат у сумі, що зазначена в переданих до каси відомостях на виплату грошей.

Можливими є такі порушення при проведенні операцій на банківських рахунках:

- розбіжності між записами по касі зданих до банку готівкових коштів та відображенням цих операцій у виписках банку;
- необґрунтованість перерахування грошей з рахунків у банку;
- безпідставні попередні оплати коштів;
- розбіжності між записами у виписках банку сум, виданих готівковими коштами, та записами тієї самої операції по касі, а також із записами на корінцях чеків;
- оплата рахунків без візи розпорядника кредитів та інші недоліки в порядку оплати.

Важливі показники з'ясовують завдяки дослідженню банківських операцій за суттю, під час якого перевіряючий зобов'язаний встановити:

- правильність використання на підприємстві отриманих позик;
- достовірність матеріалів на отримання позик банку;
- правильність відображення в обліку позик банку;
- законність використання отриманих у банку розрахункових чеків;
- наявність фактів неправильного перерахування авансів і платежів за безтоварними рахунками;
- оплата рахунків інших організацій, які не мають стосунку до підприємства, що перевіряється;
- раціональність застосування форм розрахунків на підконтрольному об'єкті господарювання, їх сприяння пришвидшенню обігу коштів.

Перевіряючий для встановлення фактів розкрадання має провести аналіз наведених документів – це:

- виписки з розрахункового рахунку в банку, що є в бухгалтерії підприємства;
- виписки з розрахункового рахунку, які є в банку;
- прибутковий касовий ордер;
- журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів;

- касова книга та касовий звіт на встановлену дату;
- корінці чекових книжок;
- платіжні вимоги;
- рахунки та накладні підприємств-постачальників.

Перелік підприємств (підприємців), що підлягають зазначеним перевіркам за конкретні періоди, визначається з урахуванням обсягів здійснюваних ними операцій з готівкою. Під час перевірок з'ясовуються структура підприємства, кількість відкритих поточних рахунків підприємства (підприємця) у банках, наявність у підприємства (підприємця) податкового боргу, результати раніше здійснених перевірок, дотримання ними порядку ведення операцій з готівкою.

Перевірка безпосередньо за місцезнаходженням підприємства (підприємця) здійснюється на підставі документів, визначених законодавством України за певний період – квартал, півріччя, рік тощо. Відповідальність за дотримання порядку ведення операцій з готівкою покладається на підприємців, керівників підприємств. Особи, які винні в порушенні порядку ведення операцій з готівкою, притягуються до відповідальності згідно зі законодавством України.

У разі виявлення порушень установленого порядку ведення операцій з готівкою органи Державної фіскальної служби України застосовують до порушників штрафні санкції на підставі подання органів контролю, що регламентовано законодавством України. Якщо перевіркою підприємства (підприємця) було виявлено порушення, то за її результатами складається акт про перевірку дотримання порядку ведення операцій з готівкою у трьох примірниках, де наводиться зміст порушення з відповідним обґрунтуванням. Акт про перевірку має містити висновки про результати перевірки, а також рекомендації керівництву підприємства (підприємцю) щодо усунення виявлених недоліків. Акт про перевірку підписують службові особи, які проводили перевірку, а також керівник та головний бухгалтер підприємства (підприємець). Перший примірник надсилається органам Державної фіскальної служби України за місцем державної реєстрації підприємства (підприємця) для вжиття заходів, що передбачені законодавством України, другий – передається безпосередньо відповідному підприємству (підприємцю),

третій примірник залишається в документах органу контролю. Якщо порушень не виявлено, то службові особи, які проводили перевірку, складають довідку за довільною формою, у якій зазначаються назва підприємства, що перевірялося, термін перевірки, посилення на законодавство України, згідно з яким проводилася перевірка, питання, що перевірялися. Цю довідку підписують службові особи, які проводили перевірку, а також керівник та головний бухгалтер підприємства (підприємець).

Керівник підприємства або особа, що його заміщує, підприємець має право під час складання акта про перевірку не погодитися з результатами перевірки і надати щодо цього відповідні обґрунтовані зауваження (пояснення) у письмовій формі, які додаються до акта про перевірку. Результати перевірки дотримання порядку ведення касових операцій розглядаються керівництвом підприємства (підприємцем), як правило, у триденний строк після її закінчення.

Під час перевірки дуже важливо перевіряти повноту оприбуткування в касі одержаних грошей, використовуючи при цьому корінці банківських чеків, банківські виписки і додані до них розрахунково-платіжні документи й дані шифрів і кодів банківських виписок. Важливо з'ясувати, чи заповнюються і підписуються під час одержання грошей у банку поряд з чеками і їхні корінці. Якщо у перевіряючого виникнуть сумніви з приводу достовірності виписок, а також правильності виправлень, необхідно: детально перевірити документи, додані до них; правильність перерахування грошей за розрахунково-платіжними дорученнями і встановити, чи немає випадків виплати коштів за фальшивими документами; встановити законність і обґрунтованість витрат і правильність віднесення їх на відповідні рахунки.

У практиці бувають випадки, коли з метою приховування зловживань у безготівкових розрахунках окремі виписки знищуються, фальсифікуються записи в них шляхом підчищень та виправлень. Для встановлення таких завуальованих фактів зловживань доцільно застосовувати метод зустрічної перевірки документів і порівняння операцій, відображених на рахунках бухгалтерського обліку і у виписках банку.

Повноту банківських виписок з'ясовують, використовуючи їх посторінкову нумерацію і перенесення підсумків. У разі вияв-

лення фактів відсутності окремих аркушів виписок банку у справах бухгалтерії треба отримати від банку засвідчені дублікати.

Для повного та об'єктивного дослідження операцій, пов'язаних із грошовими коштами, необхідно комплексно дослідити систему готівкових та безготівкових розрахунків і визначити наявність та можливість вчинення порушень на цьому сегменті діяльності підприємства.

Чітке дотримання норм ведення операцій на рахунках банків найперше залежить від фахових знань бухгалтерів, постійного нагляду з боку головного бухгалтера, налагодженої роботи внутрішньовідомчого контролю.

5.4. Перевірка документів при безготівкових розрахунках

Підприємства незалежно від форми власності згідно з чинним законодавством зобов'язані зберігати свої грошові кошти на відкритих у банку розрахункових або поточних рахунках (у різних валютах). Тому перед початком дослідження розрахункових операцій перевіряючий повинен вимагати у керівництва довідку про всі наявні у підприємства рахунки в установах банків та залишки на них на дату проведення контрольного заходу. Незважаючи на постійний банківський контроль за використанням коштів, які зберігаються на рахунках, факти фінансових порушень під час здійснення розрахункових операцій трапляються доволі часто.

Порядок здійснення розрахункових операцій на рахунках у банках та порядок оформлення відповідних банківських документів регламентуються в Україні Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженою постановою Правління НБУ від 21 січня 2004 р. № 22, та Законом України «Про банки і банківську діяльність», ухваленим Верховною Радою України 7 грудня 2000 р., та іншими нормативними актами. Існують конкретні форми розрахункових документів, за якими здійснюються безготівкові розрахунки.

Формами розрахункових документів для здійснення безготівкових розрахунків вважаються:

- чеки;
- платіжні доручення;
- векселі;
- платіжні вимоги-доручення;
- інкасові доручення;
- акредитиви.

Платіжні вимоги та інкасові доручення застосовуються у випадках, передбачених чинним законодавством та нормативними актами Національного банку України.

Основними напрямками використання грошей з рахунку, відкритого в банку, є платежі постачальникам за сировину, матеріали, готову продукцію, внески до бюджету, погашення заборгованості за позиками тощо.

Для контролю за рухом грошових коштів на рахунках у банку, а також для відображення цих операцій в обліку підприємств незалежно від форм власності установи банку періодично надсилають підприємствам виписки з поточного та інших рахунків із зазначенням сум надходжень і платежів. Якщо запис проведений не за наказом підприємства, до виписки додають усі виправдувальні документи. Виписки з рахунків – це другий примірник відповідного особистого рахунку підприємства, що ведеться в установах банку.

У бухгалтерії підприємства облік руху грошових коштів ведеться на рахунку № 31 «Рахунки в банках». За дебетом відображається надходження коштів на розрахунковий рахунок у банку. Залежно від джерел надходження грошей кореспондуючими рахунками можуть бути: рахунок «Готівка», рахунки обліку розрахунків, рахунки обліку позик банку тощо. Початковим етапом дослідження операцій щодо кожного рахунку є перевірка тотожності за надлишками грошових коштів на кінець звітного періоду: кварталу, півріччя, року – на основі:

- виписок банків;
- бухгалтерських балансів;
- облікових реєстрів підприємства.

За кожний звітний період звіряються записи у реєстрах синтетичного й аналітичного обліку, робиться підрахунок щоденних, щомісячних і квартальних підсумків та порівняння їх із виписками банку.

Важливо також установити, чи надано особі, яка здійснює контрольний захід, всі виписки банку. У разі відсутності на підприємстві окремих виписок слід отримати з банку їхні засвідчені копії. У разі розбіжностей між обліковими даними підприємства та виписками банку з'ясовують їхні причини за матеріалами установи банку.

Під час перевірки тотожності облікових даних змісту виписок з розрахункового рахунку з'ясовують:

- наявність усіх банківських виписок, наданих перевіряючому;
- достовірність банківських виписок;
- повноту банківських виписок (витягів) – шляхом їхньої посторінкової нумерації та перенесення посторінкових підсумків.

Достовірність виписок визначають за зовнішніми ознаками: наявністю реквізитів, підписів, штампів банку тощо, а за потреби – шляхом зустрічної перевірки в банку.

Питання для самоконтролю

1. З'ясуйте особливості проведення перевірки готівкових коштів та інших цінностей в касі.
2. Охарактеризуйте основні завдання перевірки касових операцій.
3. Наведіть послідовність перевірки грошових коштів у касі.
4. Окресліть основну мету перевірки операцій з грошовими коштами.
5. Роз'ясніть, як слід перевіряти дотримання ліміту залишку готівки в касі.
6. З'ясуйте, що становить основу нормативного регулювання проведення касових операцій.
7. Опишіть найхарактерніші види зловживань у здійсненні касових операцій?

8. Сформулюйте основні вимоги до оформлення та ведення касової книги.

9. Вкажіть, скільки днів підприємства мають право зберігати у своїй касі готівку, одержану в банку для виплат, що належать до фонду оплати праці, а також пенсій, стипендій, дивідендів (доходу), понад установлений ліміт каси.

10. Визначте можливі порушення при проведенні операцій на банківських рахунках.

11. Перелічіть документи, які необхідно проаналізувати для встановлення фактів розкрадання грошових коштів.

12. До яких дій вдаються органи Державної фіскальної служби України у разі виявлення порушень устаткованого порядку ведення операцій з готівкою?

13. Вкажіть документ, яким оформляють результати перевірки при виявленні порушень.

14. Назвіть документ, яким оформляють результати перевірки, якщо не виявлено порушень.

15. У скількох примірниках складається акт про перевірку дотримання порядку ведення операцій з готівкою?

Тестові завдання

1. Надходження готівки у касу підприємства оформлюється:

- а) актом прийому-передачі;
- б) прибутковим касовим ордером;
- в) накладною;
- г) видатковим касовим ордером.

2. Об'єктами дослідження документів, що відображають рух грошових коштів у касі та на рахунках у банку, є:

- а) книги обліку розрахункових операцій та розрахункові книжки;
- б) касові книги і звіти касира з доданими до них прибутковими і видатковими касовими ордерами та іншими грошовими документами;

в) чекові книжки та корінці використаних і анульованих чеків;

г) всі відповіді правильні.

3. Підприємства незалежно від форми власності, згідно з чинним законодавством, зобов'язані зберігати свої грошові кошти на:

а) відкритих у банку розрахункових рахунках;

б) відкритих у банку поточних рахунках;

в) відкритих у банку розрахункових або поточних рахунках (у різних валютах);

г) відкритих у банку розрахункових або поточних рахунках (у національній валюті).

4. Усі надходження і видачу готівки в національній валюті підприємства відображають у:

а) чековій книжці;

б) розрахунковій книжці;

в) книзі обліку розрахункових операцій;

г) касовій книзі.

5. Після закінчення календарного року касова книга на електронних носіях має передаватися для зберігання протягом:

а) 12 місяців;

б) 24 місяців;

в) 36 місяців;

г) 48 місяців.

6. Основними напрямками використання грошей з рахунку, відкритого в банку, є:

а) платежі постачальникам за сировину, матеріали, готову продукцію;

б) внески до бюджету;

в) погашення заборгованості за позиками;

г) всі відповіді правильні.

7. Найхарактернішими видами зловживань у здійсненні касових операцій є:

а) підроблення в касових книгах і касових звітах;

б) привласнення готівкових грошей, отриманих за чековою книжкою у банку, через підроблення банківських виписок;

в) розкрадання грошових коштів через привласнення депонованих сум;

г) всі відповіді правильні.

8. Термін видачі заробітної плати з каси не повинен перевищувати:

а) двох днів;

б) трьох днів;

в) чотирьох днів;

г) п'яти днів.

9. Граничний розмір суми готівки, що може залишатися в касі в позаробочий час, – це:

а) касова книга;

б) депонована заробітна плата;

в) ліміт залишку готівки в касі;

г) книга обліку.

10. Усі касові операції під час перевірки:

а) тривають;

б) частково тривають;

в) припиняються;

г) всі відповіді неправильні.

11. Видача готівки з каси підприємства оформляється:

а) прибутковим касовим ордером;

б) актом прийому-передачі;

в) видатковим касовим ордером;

г) всі відповіді правильні.

12. Метою перевірки операцій з грошовими коштами є:

а) визначення документальної обґрунтованості надлишків коштів;

б) встановлення та обґрунтування причин, які сприяли навмисним зловживанням;

в) встановлення істини щодо достовірності та об'єктивності відображення в бухгалтерському обліку й фінансовій звітності операцій з готівкою;

г) обґрунтування порушень касової дисципліни.

13. До етапів перевірки грошових коштів не належить:

а) раптова перевірка каси;

б) перевірка дотримання умов зберігання матеріальних цінностей;

в) перевірка обґрунтування правильності касових операцій;

г) узагальнення та систематизація матеріалу, відшкодування збитків.

14. Записи в касовій книзі здійснюються в:

а) одному примірнику;

б) двох примірниках;

в) трьох примірниках;

г) чотирьох примірниках.

15. До основних форм розрахункових документів, які використовуються для здійснення безготівкових розрахунків, не відносять:

а) чеки та векселі;

б) платіжні доручення;

в) готівку;

г) інкасові доручення.

16. Під час перевірки тотожності облікових даних змісту виписок з розрахункового рахунку з'ясовують:

а) наявність усіх банківських виписок, наданих перевіряючому;

б) достовірність банківських виписок;

в) повноту банківських виписок;

г) всі відповіді правильні.

17. Положення про проведення касових операцій у національній валюті в Україні прийняте:

а) 15.12.2004 р.;

б) 25.12.2004 р.;

в) 12.12.2004 р.;

г) 15.10.2004 р..

18. Ліміт залишку готівки в касі не встановлюється:

а) фермерським господарствам;

б) будівельним фірмам;

в) інвестиційним компаніям;

г) всі відповіді правильні.

19. Контроль за правильним веденням касової книги покладається на:

- а) касира;
- б) бухгалтера;
- в) головного бухгалтера;
- г) старшого касира.

20. Виносити з приміщення підприємства касові документи:

- а) дозволяється;
- б) забороняється;
- в) дозволяється тільки за наявності письмового дозволу керівника або головного бухгалтера;
- г) дозволяється тільки певні документи.

ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

6.1. Кредитно-банківська система України

Банківська система в ринковій економіці є дворівневою й охоплює центральний банк (емісійний) і комерційні (депозитні) банки різних видів. Основними функціями комерційних банків вважаються залучення внесків (депозитів) і надання кредитів. За допомогою цих операцій комерційні банки можуть створювати гроші, тобто розширювати грошову пропозицію, що відрізняє їх від інших фінансових установ. Банки займаються також купівлею і продажем цінних паперів.

Кредитно-банківська система як сукупність кредитно-фінансових інститутів акумулює вільні грошові капітали, доходи і заощадження різних прошарків населення і надає їх у позичку фірмам, уряду і приватним особам. Кредитно-банківські інститути поділяються на:

- 1) Центральний банк;
- 2) комерційні банки;
- 3) спеціалізовані кредитно-фінансові інститути.

Центральний банк (Національний банк України – НБУ) здійснює основну функцію – контроль за грошовою масою і кредитами в економіці. Він займає в кредитно-банківській системі особливе місце і є державною установою. До основних функцій центрального банку належать:

- 1) емісійна функція (випуск грошей);
- 2) функція акумулювання і збереження касових резервів для комерційних банків;

- 3) функція кредитування комерційних банків;
- 4) надання кредитів і виконання розрахункових операцій для урядових органів;
- 5) клірингова функція (функція проведення безготівкових розрахунків).

Отже, центральний банк має певну владу над контролем грошової маси і кредиту, лише він може розпочати випуск грошей чи призупинити його. Усі ці дії залежать від економічної ситуації в країні. У цьому суть центральної банківської системи.

Комерційні банки являють собою приватні і державні банки, що здійснюють універсальні операції з кредитування промислових, торгових та інших підприємств, головно за рахунок тих грошових капіталів, які вони одержують у вигляді внесків.

Функції комерційних банків передбачають:

- акумулювання безстрокових депозитів;
- ведення поточних рахунків;
- оплата чеків, виписаних на комерційні банки;
- надання кредитів підприємцям;
- здійснення розрахунків за обсягами національного господарства. На базі їхніх операцій виникають кредитні гроші (чеки, банківські векселі).

Спеціалізовані кредитно-фінансові інститути охоплюють банківські і небанківські організації, що спеціалізуються на певних видах кредитування. Скажімо, іпотечні банки і компанії спеціалізуються на наданні довгострокових позичок під заставу нерухомості (землі і будівель); зовнішньоторговельні банки – на кредитуванні експорту й імпорту товарів.

До системи кредитно-фінансових інститутів належать:

1) *інвестиційні банки* – займаються емісійно-засновницькою діяльністю; не мають права приймати депозити; залучають капітали шляхом продажу власних акцій; залучають капітали за рахунок кредиту комерційних банків; свій капітал використовують для довгострокового кредитування різних галузей економіки;

2) *ощадні установи* – залучають дрібні заощадження і доходи для функціонування як капіталу. Зважаючи на міжнародну практику, можна виокремити такі типи ощадних установ:

- ощадні банки і каси;

– взаємо-ощадні банки (різновид кооперативних банківських установ у США);

– довірчо-ощадні банки (у Великобританії);

– позичково-ощадні асоціації (в США);

– кредитні кооперативи (спілки, асоціації) тощо;

3) *страхові компанії* – використовують специфічну форму залучення засобів – продаж страхових полісів; отримані доходи зазвичай вкладають в облігації й акції інших компаній, державні цінні папери тощо;

4) *пенсійні фонди* – використовують специфічну форму залучення засобів – отримання пенсійних внесків, що розрізняються за організацією, управлінням і структурою активів. Основними видами пенсійних фондів є:

– застраховані пенсійні фонди – керовані страховими компаніями;

– незастраховані пенсійні фонди – керовані підприємствами або за їхнім дорученням, банками;

– фондовані пенсійні фонди – інвестують засоби в цінні папери;

– нефондовані пенсійні фонди – пенсії виплачуються з поточних надходжень і доходів;

5) *інвестиційні компанії* – свої зобов'язання (акції) і отримані засоби розміщують серед дрібних власників, використовують для купівлі цінних паперів. Дрібні інвестори охоче купують зобов'язання інвестиційних компаній, тому що через значну диверсифікованість (вкладення засобів у різні підприємства) досягається відоме розосередження активів, знижується небезпека втрати заощаджень через банкрутство фірми, у чій акції вкладено капітал.

6.2. Кредитування, лізинг та інші види діяльності банків

Кредитні відносини функціонують у системі економічних відносин. В їхній основі лежить рух особливого виду капіталу – позичкового. Кредитні відносини – це відособлена частина еконо-

мічних відносин, пов'язана з наданням вартості (коштів) у позику і поверненням її разом із певним відсотком.

У сучасній економіці істотно розширюються межі кредитних відносин. Кредит обслуговує все більшу частку товарних потоків, замінюючи традиційні товарно-грошові зв'язки обміну. Кредит необхідний як важливий засіб забезпечення фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів. Кредитні відносини поєднують у собі дві підсистеми:

- 1) кредитно-грошові відносини;
- 2) кредитно-товарні відносини.

У позичку може надаватися вартість і у грошовій, і в товарній формі.

Слово «**кредит**» походить від латинського «*creditum*», що означає «позика», «борг». Цей термін перекладається ще як «вірю», «довіряю». А тому категорія кредиту розглядається наукою переважно як довіра однієї особи до іншої, на підставі якої у позику надається певна вартість у грошовій чи товарній формі для тимчасового користування за відповідну плату.

Розглядаючи цю економічну категорію, слід виділити такі її основні ознаки :

- *кредит* – специфічний тип економічних відносин, що ґрунтується на взаємній довірі сторін цих відносин;

- *економічною основою кредиту* є мобілізація і нагромадження тимчасово вільних коштів і формування з них позичкового капіталу;

- *кредитування* – акт передавання кредитором певної суми капіталу в тимчасове користування позичальнику на умовах повернення та сплати.

Отже, сутність категорії кредиту можна тлумачити так: *кредит* – це економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використання їх на умовах повернення й оплати.

Економічні відносини між сторонами кредитної угоди виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення. В цих відносинах завжди беруть участь не менш ніж дві сторони: *кредитор* – сторона, яка передає вартість у грошовій чи натуральній формі в кредит, і *позичальник* – сторона, що зацікавлена

в одержанні позики для досягнення своєї певної мети. Ці сторони називаються *суб'єктами* кредитної угоди, а ті грошові чи матеріальні цінності, затрати чи проекти, стосовно яких укладається угода позики, є *об'єктом* кредиту.

Русійним мотивом кредитних відносин є отримання додаткового прибутку (доходу) кожним зі суб'єктів кредитних відносин: кредитор отримує його у формі відсотка за кошти, надані у позику, а боржник – у вигляді прибутку на запозичені кошти, використані у підприємницькій діяльності чи на розширення свого споживання. Завдяки цьому кредит чинить важливий стимулюючий вплив на поведінку економічних суб'єктів. Саме природа кредитної угоди, яка ґрунтується на тимчасовому запозиченні чужої власності, зумовлює необхідність матеріальної відповідальності її учасників за виконання взятих на себе зобов'язань. Це можливо у випадку, коли кругообіг коштів господарюючих суб'єктів відокремлений від кругообігу коштів суспільства і організації, які вступають в кредитні відносини, мають бути власниками наявного у них майна або (якщо це державні підприємства чи організації) мати право володіння в користуванні майном. Отже, учасники кредитної угоди повинні бути юридично самостійними особами і функціонувати на засадах господарського чи комерційного розрахунку. Фізичні особи можуть стати суб'єктами кредитних відносин, якщо вони дієздатні в правовому аспекті й мають гарантовані стабільні джерела доходів.

Другою обов'язковою умовою реалізації кредитних відносин є збіг економічних інтересів кредитора і позичальника. Вирішальне значення при цьому має узгодження конкретних параметрів позики: її забезпечення, строку кредитування, величини проценту тощо, а також наявність альтернативних варіантів фінансування і розширення коштів. Особливого значення ця умова набула в часі переходу до ринкових відносин.

Без кредитної підтримки неможливо забезпечити швидке та цивілізоване становлення нових підприємств малого і середнього бізнесу, запровадження нових технологій та видів підприємницької діяльності в економічному просторі. Водночас кредит необхідний для підтримки безперервного кругообігу фондів підприємств, обслуговування процесу реалізації продуктів виробництва, що є принципово важливим за ринкових умов.

Отже, за своєю суттю кредит передбачає рух вартості на засадах повернення в інтересах реалізації суспільних потреб.

Форма кредиту синтезує зміст і організацію кредитних відносин. Вона визначається за такими функціональними ознаками, як характер кредитних відносин, склад учасників (суб'єктів) кредитної операції, об'єкт і сфера кредитування.

Залежно від *об'єкта кредитних відносин* розрізняють товарну і грошову форми кредитування.

За *суб'єктами кредитних відносин* виокремлюють такі види кредиту (функціональні форми): комерційний; споживчий; державний; міжнародний; банківський. Зупинімося на них детальніше.

1. *Комерційний кредит* – товарна форма кредиту, що надається продавцями покупцям у вигляді відстрочування платежу за продані товари, надані послуги. Він призначений для прискорення реалізації товарів та послуг, одержання додаткового прибутку у вигляді позичкового відсотка, який включено в ціну проданих товарів. У цьому полягає привабливість комерційного кредиту для фірми-продавця. Фірма-покупець завдяки комерційному кредиту досягає тимчасової економії коштів, скорочує потребу в банківському кредиті.

Комерційний кредит обслуговує лише завершальний етап процесу руху товарів, тому сфера його функціонування є обмеженою. Він має короткостроковий характер. Погашення комерційного кредиту може здійснюватися:

- сплатою позичальником боргу за векселем, тобто інкасацією векселів;
- передачею векселя іншій особі за допомогою індосаменту;
- переоформленням комерційного кредиту на банківський, що означає перетворення товарної форми кредиту на грошову.

2. *Споживчий кредит* – кредит, який надається тільки в національній валюті фізичним особам – резидентам на придбання споживчих товарів та послуг і погашається поступово. Споживчий кредит характеризує відносини між кредитором і позичальником з приводу фінансування кінцевого споживання. Призначення споживчого кредиту – задоволення споживчих потреб широких верств населення. Порядок видачі та погашення кредиту вирі-

шується на підставі кредитного договору. Існують такі види кредитування:

а) *чековий кредит* – одна з форм споживчого кредиту, що надається комерційними банками своїм клієнтам за їхніми запитами і з відстрочуванням платежу. Процес кредитування пов'язаний з наявністю поточних рахунків клієнта з використанням *овердрафту* (з від'ємним сальдо на поточному рахунку) або з відкриттям спеціального чекового рахунку;

б) *кредитна картка* – одна з форм споживчого кредиту. Власника кредитної картки обслуговують банк, котрий її видав, і торговельна організація. Для останньої кредитна картка є гарантією відкриття покупцю кредиту в банку, кредитна картка видається клієнту за умови, що стан його депозитних і позичкових операцій з банком задовольняє останнього. Запровадження кредитних карток вважають найбільшою «революцією» в банківській справі;

в) *ломбарди* – кредитні установи, що позичають гроші під заставу рухомого майна, забезпечуючи водночас дбайливе збереження предметів особистого користування і домашнього вжитку, охорону їх від грабунку, пожежі.

3. *Державний кредит* – це кредит, за яким позичальником є держава, а кредиторами – юридичні та фізичні особи. У сфері міжнародного кредиту держава може бути як позичальником, так і кредитором. Призначенням державного кредиту є мобілізація грошових коштів (позичкових капіталів) для фінансування державних витрат, надто коли державний бюджет є дефіцитним.

Державний кредит реалізується розміщенням державних цінних паперів: облігацій, скарбницьких зобов'язань, ощадних сертифікатів. За наявності умов збільшення державного боргу вона може вдатись до конверсії позик – зміни раніше встановлених умов державних позик на нові з метою покриття бюджетного дефіциту.

4. *Міжнародний кредит* – надання позичкових капіталів одних країн іншим у тимчасове користування на засадах оплати і повернення у домовлені строки. Кошти для міжнародних кредитів мобілізуються на міжнародних та національних ринках позичкових капіталів.

Суб'єктами міжнародного кредиту є банки, фірми, держави, міжнародні валютно-кредитні організації. Об'єктом кредитування є передані кредитором у тимчасове розпорядження позичальника товарні і валютні ресурси. Залежно від того, хто є кредитором, розрізняють кредити фірмовий, банківський та урядовий:

а) *міжнародний банківський кредит* передбачає, що одним зі суб'єктів кредитних відносин стає банк;

б) *урядовий кредит* означає надання кредиту в товарній або грошовій формі за міжурядовою угодою однією країною іншій.

У міжнародному обороті кредит виконує функцію нагромадження і перерозподілу позичкових капіталів між країнами для забезпечення потреб розширення і відтворення з метою отримання максимальних прибутків.

Лізинг за чинним законодавством України трактується як підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає у наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем з відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів. Водночас в економічній літературі наводяться інші дефініції лізингу.

Зокрема, М. І. Крупка тлумачить *лізинг* як одну із найперспективніших форм виробничого інвестування, що здатна пожвавити процес технічного і технологічного оновлення виробництва в Україні. А.Г. Загородній вважає, що лізинг є специфічною формою фінансування капітальних вкладень, альтернативою традиційному банківському кредитуванню чи використанню для придбання основних фондів власних фінансових ресурсів. Відповідно до Закону України «Про фінансовий лізинг», *фінансовий лізинг* — це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу, за яким лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Саме фінансовий лізинг виступає одним із основних видів лізингу, зміст якого полягає в тому, що лізингодавець купує обладнання на замовлення клієнта, якому і здає його у довготривале користування, при цьому вартість обладнання й експлуатаційні витрати окупляться лізингодавцеві протягом періоду користування ним. Після закінчення терміну дії договору лізингоодержувач викуповує предмет лізингу за залишковою вартістю. Можна зробити висновок, що найбільш поширеним є підхід науковців до визначення лізингу як до альтернативи банківського кредиту загалом. Пояснюється це тим, що українські банки як учасники інвестиційного процесу пропонують клієнтам застосовувати переважно традиційні кредитні схеми їх господарської діяльності.

Згідно з чинним законодавством, банк може брати участь у лізинговому бізнесі прямо та опосередковано (шляхом фінансування лізингової компанії).

Пряма участь банку у лізингу означає, що банк є безпосередньо лізингодавцем відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність». Перевагами прямої участі у лізинговому бізнесі є такі:

- розширюється спектр банківських операцій;
- зростає клієнтська база;
- підвищується імідж банку;
- знижується ризик втрат від неплатоспроможності лізингоодержувача, бо банк залишається власником майна, переданого в лізинг;
- зростають доходи банку, адже розмір лізингових платежів вищий, ніж процентна ставка за кредит;
- здійснюється пришвидшення амортизації об'єкта лізингу.

Отже, у банків з'являється можливість здійснювати нові прогресивні форми обслуговування, що відрізняються від традиційного довготермінового кредитування наданням додаткових послуг у сфері маркетингу та організації виробництва на базі передової техніки і технології. Взаємопов'язані комерційні і фінансові переваги лізингу здатні сприяти залученню банків до фінансування науково-технічного прогресу (НТП) в усіх галузях економіки. Проте така діяльність потребує спеціалістів, які повинні мати глибокі знання у сфері організації кредитування, визначення попиту

і пропозиції на обладнання, технології виробництва і технічне обслуговування обладнання, аудиту, а також у сфері законодавства, оцінювання ризиків, страхування майна. Специфічні, відмінні від традиційних кредитних зв'язків, взаємовідносини обумовлені подвійною роллю банку: банк, купуючи машини, обладнання, транспортні засоби, є покупцем, одночасно, здаючи все це в лізинг, – лізингодавцем.

Опосередкована участь банку у лізингу має такі форми:

- створення власної дочірньої лізингової компанії;
- створення разом з іншими банками, кредитними установами, іншими суб'єктами господарювання спільних лізингових компаній;
- кредитне обслуговування лізингових компаній (зокрема факторингове).

Вказані форми назагал забезпечують вищу ефективність, ніж безпосередня участь банків у лізинговому бізнесі, що пояснюється такими перевагами спеціалізації лізингових компаній (створення дочірньої лізингової компанії для банків):

- вивчення ринку, організаційна структура, глибше вивчення специфіки лізингу;
- реклама: все підпорядковано розв'язанню одного завдання – забезпеченню успішної лізингової діяльності;
- законодавством не обмежено обсягів здійснюваних лізингових операцій та напрямів і форм такої діяльності;
- проведення операцій за посередництва лізингової компанії дає змогу банку розширити свої можливості у сфері лізингу (адже він стає не лише засновником лізингової компанії, а й її кредитором, гарантом, посередником і лізингоодержувачем);
- з'являється можливість за допомогою лізингу вирішити низку господарських проблем за рахунок залучених (а не власних) коштів;
- робота з різним складом основних фондів;
- можливість застосування лізинговою компанією процедури фінансування придбання обладнання;
- створення власної дочірньої лізингової компанії потребує від банку мінімальних капіталовкладень, бо в Україні відсутні обмеження щодо мінімального розміру статутного фонду чи

організаційно-правових форм лізингових компаній, тож порядок їхнього заснування такий самий, як і процедура створення будь-якого іншого господарського товариства;

– можливість заснувати не власну лізингову компанію, а спільну з іншими суб'єктами підприємницької діяльності:

- заснування лізингової компанії спільно з іншим банком (банкками);

- створення лізингової компанії банком спільно з виробником обладнання;

- заснування банком лізингової компанії за участі іноземного інвестора;

- створення лізингової компанії банком спільно з лізингодержувачем.

Тимчасом досвід лізингової діяльності і в Україні, і у світі доводить, що з огляду на розвиток ринку фінансових послуг банкам найкраще і найдоцільніше створювати дочірні лізингові компанії.

6.3. Способи вчинення злочинів у банківській сфері та їх документування

За умов порушених господарських зв'язків між глибоко інтегрованими підприємствами, розбалансованої фінансової системи, розпорошеності кредитних ресурсів у дрібних та середніх банках значна частина фінансів надходить не на реалізацію рентабельних виробничих програм, а на обслуговування спекулятивних товарних потоків, виплату процентів за кредит, боргів тощо. На цьому тлі відбувається стрімкий процес криміналізації банківської системи, складовими якого є шахрайство та розкрадання грошових коштів, цінних паперів і т. ін.

Аналіз наявної інформації демонструє, що за нинішніх умов однією зі стрижневих проблем боротьби з економічною злочинністю є викриття злочинів у банківській системі України, де масового характеру набули факти розкрадання грошових коштів зі застосуванням фіктивних платіжних документів і підроблених банківських гарантій, нецільове використання пільгових кредитів, легалізація

коштів, здобутих злочинним шляхом, посадові зловживання керівників і службовців банків.

Головними чинниками, що характеризують стан кредитно-банківської системи, є:

- упущення і прорахунки в соціальній та економічній політиці держави;
- відсутність контролю за зовнішньоекономічною діяльністю;
- недоліки в організації управління народним господарством;
- брак кваліфікованої ідентифікації клієнта банку (фізичної чи юридичної особи);
- недосконалість нормотворчої та правозастосовної діяльності;
- криза платежів;
- відсутність належного контролю за діяльністю комерційних банків з боку Національного банку України;
- відсутність механізму сприяння процесам кредитування виробництва;
- вилучення коштів з офіційного обігу в тіньовий обіг;
- відсутність чіткої регламентації порядку реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності.

Злочинці щоразу вдосконалюють свою протиправну діяльність, через це удосконалюються і способи розкрадання в банківській системі України. *Злочини, вчинені у банківських установах, можна розділити на три основні групи: 1) злочини, пов'язані з посяганням на грошові кошти банку, які вчиняються сторонніми стосовно банку особами; 2) злочини, що вчиняються злочинними групами, до складу яких входять як сторонні особи, так і посадові особи банку; 3) злочини, які вчиняються посадовими особами банку, зокрема їхніми керівниками.*

Найбільш поширеними та суспільно небезпечними у сфері банківської діяльності є зловживання, пов'язані з утворенням і протиправним використанням коштів, здобутих злочинним шляхом. Через банківську систему, крім товарно-фінансових коштів, проходять фіктивно утворені грошові кошти, інші кримінальні капітали, які потребують відмивання за допомогою банківських

операцій шляхом багаторазового їх перерахування з метою завуалювання джерел їхнього утворення та розміщення у легальному бізнесі. Проникнення «брудних» готівкових грошей у фінансову систему має вирішальне значення в процесі відмивання грошей. Це здійснюється завдяки перетворенню готівкових коштів у інші цінності, зокрема, вклади в банки чи нерухоме майно. Банки зацікавлені у залученні грошових коштів, тому окремі банкіри не зважають на незаконність їхнього походження, що підриває банківську та фінансову системи і дає змогу злочинцям користуватися результатами своєї незаконної діяльності. Для легалізації незаконних прибутків використовуються готівкові кошти, банківські переказні векселі, чеки, кредитні картки, поштові перекази та акредитиви.

До банківських послуг, при наданні яких найчастіше вчиняються злочини, можна віднести:

- позики юридичним і фізичним особам;
- кредитування позичальників на цільових умовах;
- незаконне переведення безготівкових коштів у готівку, а також конвертація гривень у вільно конвертовану валюту (далі – ВКВ);
- електронні перекази грошових коштів – що в національній валюті, що в іноземній;
- овердрафт – безвідсоткове кредитування в особистих цілях;
- використання кредитних коштів клієнтом-позичальником не за призначенням;
- видача кредитів юридичним, фізичним особам за меншою відсотковою ставкою, ніж передбачено законодавством.

При цьому тактика дій злочинців при розкраданні кредитних коштів може бути різноманітною, наприклад:

1) після одержання позичених коштів, їх перетворення на готівку або конвертації чи придбання товарів боржник зникає, тимчасом ініціаторами цього можуть бути посадові особи банків. Скажімо, грошові кошти під час їхньої конвертації у ВКВ розкрадаються за допомогою перерахування їх підприємствам-посередникам під укладення угод на їхню конвертацію у ВКВ. Посадові особи комерційних банків «знаходять» (створюють зі

злочинною метою) підприємства, які нібито можуть здійснювати конвертацію у ВКВ, та укладають із ними відповідні договори і перераховують певні суми підприємству-посереднику, яке за можливістю перетворює одержані кошти на готівку або скуповує товари;

2) одержані в кредит кошти клієнтом-позичальником «не приховуються», але термін повернення кредиту переноситься (відтягується) шляхом зловживання службовим становищем та підроблення документів про дебіторську заборгованість;

3) вчинення *розкрадання акцій (незаконне використання) та інших цінних паперів* передбачає часткове неоприбуткування касиром в операційному щоденнику, а також у додатку до нього суми їх вартості. Після цього неоприбутковані цінні папери продаються населенню, а гроші привласнюються.

З метою виявлення та розкриття цих злочинів оперативним працівникам насамперед необхідно порівняти поаркушні залишки цінних паперів з витратами грошей на їхнє придбання. Джерелами розкриття злочинних дій є аналіз інформації, що міститься у таких документах, як:

- інвентаризаційна відомість на початок періоду, який перевіряється;
- контрольна відомість на продаж та купівлю цінних паперів;
- операційний щоденник;
- звіт про рух грошових коштів і цінних паперів за місяць, квартал;
- інвентаризаційна відомість на кінець періоду, який підлягає перевірці. Аналіз такої інформації дає змогу особами, котрі здійснюють перевірку, дійти висновку про факт учинення злочину;

4) використання підроблених пластикових платіжних засобів (електронних грошей) та застосування комп'ютерних технологій для вчинення правопорушень у банківській сфері;

5) хабарництво та зловживання владою або службовим становищем.

Поінформованість оперативних працівників про способи вчинення економічних злочинів є вагомим чинником удосконалення

оперативної майстерності, своєчасного попередження, виявлення та розкриття злочинів.

Отже, ефективність боротьби з корисливими правопорушеннями у банківській системі, як і в інших галузях економіки, залежить передусім від професіоналізму кадрів національної поліції, від опанування ними банківської справи, бухгалтерського обліку, зокрема тактичних і методичних аспектів використання документів при виявленні та розслідуванні наведених злочинів. Розроблення нової стратегії у боротьбі зі злочинами у сфері кредитно-банківських відносин вимагає від працівників поліції глибоких професійних знань не лише щодо особливостей способів учинення злочинів, тактики їх виявлення та документування, а й постійного вивчення причин та умов, що сприяють їхньому вчиненню.

6.4. Фінансовий моніторинг та його особливості

Згідно зі Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», для регулювання відносин у сфері запобігання та протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, передбачено обов'язковий фінансовий моніторинг.

Обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України.

Внутрішній фінансовий моніторинг – це діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є: центральні органи виконавчої влади та Національний банк України,

котрі відповідно до Закону виконують функції регулювання й нагляду за діяльністю юридичних осіб, які забезпечують здійснення операцій; спеціально уповноважений орган виконавчої влади – Державна служба фінансового моніторингу.

Закон регламентує порядок діяльності та взаємодії органів, які здійснюють фінансовий моніторинг, визначає їхні права та обов’язки, а також відповідальність за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Розрізняють *два рівні системи фінансового моніторингу – первинний та державний.*

Закон передбачає заходи з відновлення прав і законних інтересів, порушених через легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або через заподіяння шкоди юридичній чи фізичній особі незаконними діями державних органів унаслідок проведення ними заходів:

- *надходження, одержані злочинним шляхом, підлягають конфіскації до доходу держави або за рішенням суду повертаються їхньому власнику, права чи законні інтереси якого були порушені, або відшкодовується їхня вартість;*

- *угоди, спрямовані на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму, визнаються недійсними в установленому законом порядку;*

- *шкода, заподіяна юридичній або фізичній особі незаконними діями державних органів унаслідок проведення ними заходів щодо протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму, відшкодовується з Державного бюджету України.*

Для регулювання відносин у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, згідно зі згаданим вище Законом, передбачено обов’язковий фінансовий моніторинг.

З цього випливає, що *під обов’язковим фінансовим моніторингом* розуміють сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу щодо аналізу інформації про фінансові операції, що надається суб’єктами первинного фінансового моніторингу, та заходів із перевірки такої інформації згідно з чинним законодавством.

Відповідно *під внутрішнім фінансовим моніторингом* розуміють діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та сумнівних фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією доходів.

Питання для самоконтролю

1. Перелічіть види кредитно-банківських інститутів.
2. Назвіть функції центрального банку.
3. Опишіть функції комерційних банків.
4. У чому полягає сутність кредитування?
5. Які види діяльності виконують банки?
6. Які є підсистеми кредитних відносин?
7. З'ясуйте суть поняття лізингу.
8. Опишіть класифікацію кредитування.
9. Назвіть чинники, що впливають на стан кредитно-банківських систем.
10. Наведіть групи злочинів, які найчастіше вчиняються у банківських установах.
11. Роз'ясніть порушення, які можливі при проведенні операцій на банківських рахунках.
12. Перелічіть форми розрахункових документів для здійснення розрахунків.
13. Сформулюйте суть фінансового моніторингу.

Тестові завдання

1. Банківська система в Україні є:
 - а) однорівневою;
 - б) дворівневою;
 - в) трьохрівневою;
 - г) чотирьохрівневою.
2. До кредитно-фінансових інститутів не відносять:
 - а) інвестиційні банки;
 - б) страхові компанії;
 - в) комерційні банки;
 - г) пенсійні фонди.

3. Кредитні відносини поєднують у собі:

- а) фінансово-грошові та товарні відносини;
- б) кредитно-грошові та економічні відносини;
- в) кредитно-грошові та товарні відносини;
- г) кредитно-грошові відносини.

4. Форма кредиту визначається за такими функціональними ознаками:

- а) характером кредитних відносин;
- б) складом учасників (суб'єктів) кредитної операції;
- в) об'єктом і сферою кредитування;
- г) всі відповіді правильні.

5. За суб'єктами кредитних відносин виокремлюють такі види кредиту:

- а) економічний, споживчий, товарний, міжнародний, банківський;
- б) комерційний, споживчий, державний, міжнародний, банківський;
- в) фінансовий, банківський, міжнародний, державний, товарний;
- г) всі відповіді неправильні.

6. Товарна форма кредиту, що надається продавцями покупцям у вигляді відстрочування платежу за продані товари, надані послуги, – це:

- а) комерційний кредит;
- б) споживчий кредит;
- в) міжнародний кредит;
- г) банківський кредит.

7. До основних форм опосередкованої участі банку у лізингу відносять:

- а) створення власної дочірньої лізингової компанії;
- б) створення разом з іншими банками, кредитними установами, іншими суб'єктами господарювання спільних лізингових компаній;
- в) кредитне обслуговування лізингових компаній;
- г) всі відповіді правильні.

8. Система фінансового моніторингу складається з таких рівнів:

- а) первинний та вторинний;
- б) первинний і державний;
- в) державний та муніципальний;
- г) державний і регіональний.

9. До можливих порушень при проведенні операцій на банківських рахунках не належать:

- а) безпідставні попередні оплати коштів;
- б) оплата рахунків розпорядника кредитів;
- в) необґрунтованість перерахування грошей з рахунків у банку;
- г) розбіжності між записами по касі зданих до банку готівкових коштів і відображенням цих операцій у виписках банку.

10. Надання позичкових капіталів одних країн іншим у тимчасове користування на засадах оплати і повернення у домовлені строки – це:

- а) державний кредит;
- б) споживчий кредит;
- в) міжнародний кредит;
- г) комерційний кредит.

11. Кредитно-банківські інститути поділяються на:

- а) НБУ та комерційні банки;
- б) НБУ та спеціалізовані кредитно-фінансові інститути;
- в) НБУ, комерційні банки та спеціалізовані кредитно-фінансові інститути;
- г) всі відповіді неправильні.

12. Частина економічних відносин, пов'язана з наданням коштів у позику і поверненням її разом із певним відсотком, – це:

- а) депозитні відносини;
- б) кредитні відносини;
- в) економічні відносини;
- г) фінансові відносини.

13. Грошові чи матеріальні цінності, затрати чи проекти, стосовно яких укладаються угоди позики, – це:

- а) об'єкт кредиту;
- б) суб'єкт кредиту;
- в) кредитор;
- г) позичальник.

14. Залежно від об'єкта кредитних відносин розрізняють такі форми кредитування:

- а) фінансову та грошову форми;
- б) товарну та грошову форми;
- в) економічну та фінансову форми;
- г) фінансову та товарну форми.

15. Кредит, який надається тільки в національній валюті фізичним особам, – це:

- а) комерційний кредит;
- б) споживчий кредит;
- в) чековий кредит;
- г) державний кредит.

16. Суб'єктами міжнародного кредиту є:

- а) банки та фірми;
- б) держави;
- в) міжнародні валютно-кредитні організації;
- г) всі відповіді правильні.

17. Система фінансового моніторингу складається з:

- а) двох рівнів;
- б) трьох рівнів;
- в) чотирьох рівнів;
- г) п'яти рівнів.

18. Суб'єктами державного фінансового моніторингу є:

- а) НБУ та ДСФМ;
- б) центральні органи виконавчої влади, НБУ та ДСФМ;
- в) ДСФМ і Міністерство економічного розвитку та торгівлі;
- г) центральні органи виконавчої влади, НБУ і Міністерство фінансів.

19. До основних злочинів, які вчинені у банківських установах, відносять:

а) злочини, пов'язані з посяганням на грошові кошти банку, які вчиняються сторонніми стосовно банку особами;

б) злочини, що вчиняються злочинними групами, до складу яких входять і сторонні особи, і посадовці банку;

в) злочини, які вчиняються посадовими особами банку, зокрема їхніми керівниками;

г) всі відповіді правильні.

20. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» прийнято:

- а) 14.01.2014 р.
- б) 28.12.2012 р.
- в) 14.10.2014 р.
- г) 26.11.2012 р.

ВИКОРИСТАННЯ ОБЛІКОВИХ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

7.1. Методи і способи дослідження облікових документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах

Корисливі злочини на підприємствах здійснюють службові особи, використовуючи можливості посади, впливу та зв'язків з метою заволодіння певними активами підприємства. Вчинення корисливого злочину на підприємстві зазвичай супроводжується первинними документами, що відображають незаконні за своїм змістом операції.

Документи, що відображають незаконні за своїм змістом операції, – це ті, в яких сфальсифікованими є їхній зміст або реквізити. До них можна віднести такі документи, що:

а) не отримали повного документального відображення по фактично виконаних господарських операціях;

б) отримали відображення фіктивних господарських операцій. Такі документи називають безтоварними або безгрошовими. Приміром, безтоварною називають накладну, яка містить усі необхідні реквізити, але по якій фактично товари відпущені не були. Такі документи оформляються особами, що вчиняють корисливі злочини з метою тимчасового приховання недостач або маскування розкрадань. Безгрошовим документом є, наприклад, витратний касовий ордер з підписом, по якому насправді гроші отримані не були;

в) отримали неправдиве відображення господарських операцій. Неправдиві відомості можуть стосуватися змісту самої

операції (відмінної від вказаної в накладній, приймальному акті тощо інформації щодо кількості і якості товарів, які поступили). Неправдивими можуть бути також документи щодо дати здійснення операції (наприклад, для приховання недостачі гроші, що поступили 1-го числа, оприбутковують по касі 10-го числа). І, нарешті, неправдивою може бути сума операції. Таким документом є платіжна відомість на видачу заробітної плати дійсно працюючим особам, у якій при підрахунку завищено загальний підсумок.

Питання про випадкове або навмисне походження недостовірних на підприємстві документів вирішується за допомогою цілого комплексу спеціальних прийомів дослідження облікової документації, які допомагають виявити доказову судово-бухгалтерську інформацію. Методи дослідження облікових документів – це різноманітні способи вивчення облікового процесу для отримання інформації про об'єкт з метою виявлення невідповідностей у документах або в русі товарно-матеріальних цінностей. У практиці виокремлено дві групи спеціальних методів дослідження, які можуть використовуватися правоохоронцями. Першу групу утворюють методи документальної перевірки (документальний аналіз) – дослідження облікових документів, що допомагає виявити ознаки корисливих злочинів шляхом вивчення документального оформлення однієї або декількох (взаємопов'язаних або однорідних) господарських операцій. Другу групу складають методи фактичної перевірки, тобто спеціально організовані контрольні дії (вибіркова інвентаризація, контрольний обмір і т. ін.), з результатами яких правоохоронці зіставляють зміст документів, що перевіряються. За допомогою фактичних перевірок знаходять вже не документальні, а фактичні невідповідності, тобто невідповідності отримання навіть правильно оформлених документів дійсному змісту реальної господарської діяльності підприємства.

За сферою застосування методи поділяються на загальні та безпосередні. Загальні методи використовуються під час аналізу різноманітних облікових документів і операцій в усіх галузях економіки і всіх сферах діяльності суб'єктів господарювання.

Методи безпосереднього впливу застосовуються для перевірки певних груп документів чи господарських операцій у процесі господарювання.

Методи безпосереднього впливу можна класифікувати за певними ознаками.

За формами виявлення корисливих злочинів в облікових даних поділяються на методи, зорієнтовані на виявлення розбіжностей:

- 1 – у змісті одного окремого документа;
- 2 – у змісті декількох взаємопов'язаних документів;
- 3 – такі, що дають змогу виявити відхилення руху первинних документів щодо певних груп матеріальних цінностей підприємства.

За способами дослідження відомостей, що містяться в первинних документах, виявлення корисливих злочинів можна поділити на: документальної і фактичної перевірки.

До методів документальної перевірки, за допомогою яких встановлюються відхилення від звичайного порядку руху цінностей і виконання господарських операцій, котрі знайшли своє відображення в даних обліку, належать: відновлення облікових записів за документами; зворотна калькуляція (контрольний перерахунок готових виробів у сировину); хронологічний і порівняльний аналізи.

7.2. Документальна перевірка первинних облікових документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах

Для спрощення виявлення та розслідування корисливих злочинів на підприємствах існують такі способи документальної перевірки:

- 1 – формальна перевірка;
- 2 – нормативна перевірка;
- 3 – арифметична перевірка;
- 4 – зустрічна перевірка;
- 5 – взаємний контроль.

Виявлення невідповідностей у змісті кількох взаємозалежних (пов'язаних) документів здійснюється за допомогою способів

документальної перевірки: зустрічної перевірки і взаємного контролю.

Формальна перевірка – передбачає зовнішній візуальний огляд документа на предмет дотримання встановлених форм та аналізу його реквізитів (рис. 7.1).

*Рис. 7.1. Елементи формальної перевірки
первинних документів підприємства*

Використання бланків належної форми є важливим елементом захисту господарської операції від протиправних дій. Скажімо, недотримання форми документа спотворює його зміст та поряд із недбалістю в обліку може свідчити про маскування вчинених корисливих злочинів на підприємстві.

Відсутність у первинних документах обов'язкових реквізитів або наявність додаткових **(зайвих)**, зокрема:

- 1 – введення додаткових реквізитів;
- 2 – записи олівцем на звороті одного з примірників;

З – *сторонні записи та позначки*, – можуть свідчити і про маскування протиправних дій, і про намагання захистити документ від можливої фальсифікації.

Формальна перевірка дає змогу лише встановити наявність додаткових чи зайвих реквізитів, проте такі первинні документи вимагають першочергового вивчення шляхом проведення додаткового дослідження (рис. 7.2).

Варто акцентувати, що наявність додаткових реквізитів не завжди вказує на вчинення корисливого злочину та може бути зумовлене позитивними причинами: прагненням захистити документ від можливої підміни тощо.

Аналіз реквізитів первинних документів здійснюється з метою виявлення сумнівних реквізитів. Для цього зіставляють різні реквізити того самого документа. Невідповідність між реквізитами дає підставу визнати його сумнівним (рис. 7.2).

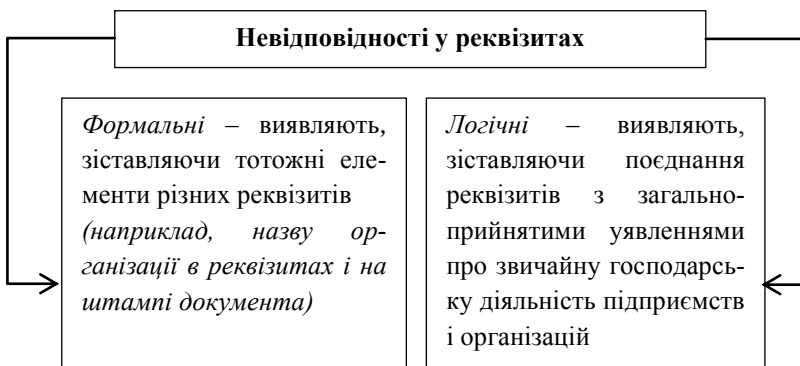

Рис. 7.2. Невідповідності у реквізитах документа

Здійснюючи перевірку первинних документів на формальні невідповідності, варто звернути увагу на правильність назви, ідентифікаційного коду підприємства з ЄДР у реквізитах і на штампі документа; звірити інформацію щодо посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції, та їхні особисті підписи із карткою зразків підписів, номери та дати довіреностей тощо.

Зазвичай, вчиняючи корисливі злочини, правопорушник не завжди бачить логічні суперечності, тому їх виявлення вимагає особливої уваги від людини, що вивчає документ.

Наприклад, у вересні 2016 року «Донецька залізниця» закупила на 9 млн грн 3600 тон сортового антрацитного вугілля марки АМ (13-25) за середньою ціною 2480 грн/т (ринкова вартість якого становила 3900 грн/т) у ТОВ «ГУД ДІЛ», яке зареєстроване в Шевченківському районі міста Києва. Увагу правоохоронців привернув той факт, що м. Київ не має на своїй території покладів вугілля та розташоване далеко від місця видобутку цієї сировини, а ціна на вугілля є нижчою за ринкову. Подальше дослідження, дозволило правоохоронцям виявити, що це підприємство пов'язане з діяльністю терористичних організацій на непідконтрольних територіях України та вивозить вугілля із зони АТО через фіктивні фірми та підробку документів.

Аналізуючи первинні документи на наявність логічних протиріч, варто звертати увагу на незвичні збіги в змісті різних реквізитів. Слідчій практиці відомі випадки певних відповідностей між прізвищами вигаданих осіб у платіжних відомостях (Іванов, Петров, Сидоров, Михайлов та ін.) і змістом виконуваних робіт таких представників професій (це слюсар, двірник, столяр, оператор котелень тощо), також неіснуючі адреси підприємств або установ масової реєстрації та інші факти, що привертають увагу до змісту аналізованого первинного документа.

Зважаючи на те, що формальна перевірка первинних документів є одним із найпростіших способів вияву корисливих злочинів, доцільно системно підходити до її проведення, оскільки саме результати формальної перевірки стають початковим етапом подальшого викриття службових правопорушень.

Нормативна перевірка передбачає ретельне вивчення змісту відображених у документі господарських операцій, ґрунтуючись на аналізі його відповідності чинним нормам, правилам та інструкціям з метою оцінки економічної доцільності відображення в документі господарської операції. Завданнями нормативної перевірки є вияв правильно оформлених, але незаконних за своїм змістом, а тому фіктивних документів.

Нормативні невідповідності, як і недотримання реквізитів первинного документа, можуть бути підставою для визнання

документа сумнівним за своїм змістом та проведення додаткового аналізу.

Нормативні невідповідності у певному первинному документі вказують на вчинення корисливого злочину. Окрім того, виявлені невідповідності у певному первинному документі є сигналом для перевірки інших взаємопов'язаних документів та проведення зустрічної перевірки з документами організації покупця.

Наприклад, у дошкільних закладах часто виявляються невідповідності у витрачанні сировини і матеріалів. Зокрема, правоохоронцям треба встановити відповідності між записами в накопичувальних (меморіальний ордер № 13), зведених відомостях витрат та надходження продуктів харчування (меморіальні ордери № 11 та № 12) зі щоденними меню-вимогами (форма № 3-4а); встановити відповідність між документами на отримання продуктів, що знаходяться на кухні (харчоблоці), та документами, що зберігаються в бухгалтерії.

Застосування нормативної перевірки як одного зі способів виявлення корисливих злочинів часто дає змогу встановити службову особу або низку осіб, причетних до правопорушення.

Арифметична перевірка є способом зіставлення кількісних характеристик взаємопов'язаних реквізитів аналізованого бухгалтерського документа.

Арифметична перевірка дає змогу виявити слід корисливого злочину, зокрема:

1 – механічне завищення або заниження підсумків при їх виконанні ручним способом, що маскують неправильні підрахунки;

2 – дописки штрихів і цифр, що здійснюються уже після підпису контрагента та формують характерні невідповідності показників за розрахунками.

Арифметично можуть бути перевірені на правильність узагальнення даних первинні документи у регістрах бухгалтерського обліку, а також правильність перенесення даних з регістрів бухгалтерського обліку в бухгалтерську звітність (рис. 7.3).

З приводу виявлення корисливих злочинів на підприємстві, зокрема коли документальний аналіз проводиться стосовно даних, отриманих поза його межами, – арифметична перевірка може використовуватися для підсилення ознак злочину. Проте особам, котрі

розслідують корисливі злочини та застосовують спосіб арифметичної перевірки, слід зважати на наявність у первинних документах бухгалтерського обліку:

- 1 – відсотків, індексів, нормативів;
- 2 – можливості застосування граничних значень, сум по наростаючому підсумку тощо.

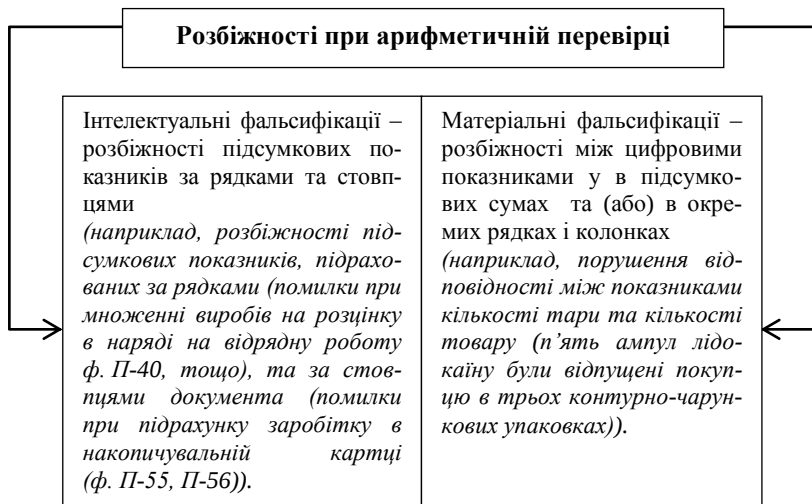

Рис. 7.3. Розбіжності при арифметичній перевірці первинних документів

Детальний аналіз трьох базових способів документальної перевірки – формального, нормативного та арифметичного – відображає простоту їх застосування, високу пошукову значущість у проведенні розслідувань корисливих злочинів і не вимагає фахових бухгалтерських знань.

Вчинення корисливих злочинів супроводиться переважно виготовленням підроблених документів. Сфабриковані документи за зовнішнім виглядом не відрізняються від справжніх і зазвичай не містять внутрішніх суперечностей. Проте відображення корисливого злочину найчастіше можна виявити в бухгалтерських даних у вигляді суперечностей між змістом кількох взаємозалеж-

них документів, застосовуючи зустрічні перевірки чи механізми взаємного контролю.

Зустрічна перевірка – це зіставлення різних примірників того самого документа.

Зважаючи на те, що більшість первинних документів складаються в двох і більше примірниках, у процесі здійснення господарських операцій вони потрапляють до різних підрозділів одного підприємства (при внутрішніх господарських операціях), або до різних організацій (при здійсненні господарських операцій із контрагентами).

Доволі поширеними є злочини, вчинені щодо неоприбуткування отриманих в інших організаціях товарних і грошових коштів, зменшення кількості отриманих матеріальних цінностей тощо.

Наприклад, під час позапланової перевірки на вимогу прокуратури району в СВК «Шанс» працівники контрольно-ревізійного відділу в Турійському районі провели перевірку записів у книзі складського обліку матеріальних цінностей і встановили, що зі складу реалізовано 450 кг цукру по 20 грн. за 1 кг. За 250 кг проданого цукру в касу надійшло у грудні 2017 року 5000 грн., а виручка за 200 кг, як письмово пояснив голова СВК Н., до каси так і не надійшла.

Застосовувати спосіб зустрічної перевірки у виявленні корисливих злочинів доцільно у таких випадках:

1 – при знищенні одного примірника документа на підприємстві (у підрозділі), де був учинений злочин, та наявності іншого примірника в підприємстві (підрозділі), який був контрагентом;

2 – при виявленні розбіжностей у примірниках сфальсифікованих первинних документів.

Проведення зустрічної перевірки передбачає для працівників правоохоронних органів знання графіка документообігу підприємства: документа, що містить перелік робіт зі складання, перевірки й обробки документів, які виконуються підрозділами і конкретними виконавцями із зазначенням термінів виконання та строків знаходження документів на робочому місці, і взаємозв'язку відповідних робіт.

Застосування зустрічної перевірки при вчиненні корисливого злочину не ефективно у разі:

1 – дослідження первинних бухгалтерських документів, що складаються лише в одному примірнику (це видатковий касовий ордер, картка складського обліку тощо);

2 – коли вчинення службовими особами корисливих злочинів супроводжувалося фальсифікацією усіх примірників того самого документа;

3 – відсутності будь-якої інформації про можливу подію корисливого злочину.

Спосіб взаємного контролю – полягає у дослідженні змісту різних первинних документів, що прямо чи побічно відображають господарську операцію, та здійснюється шляхом вивчення і зіставлення окремих реквізитів, що повторюються в різних документах. Паралельний аналіз різних бухгалтерських документів, а також документів оперативного-технічного обліку (вагового журналу, бракеражного журналу й ін.) значно підвищує ефективність цього способу виявлення корисливих злочинів.

Доречно зазначити, що головними завданнями проведення взаємного контролю первинних документів є:

1 – вияв підроблених документів;

2 – визначення кола учасників корисливого злочину;

3 – моделювання втраченого або спотвореного документа корисливих злочинів.

Спосіб взаємного контролю є чи не найефективнішим, водночас досить складним в організаційному та методичному плані. Складність його полягає в тому, що він доволі трудомісткий і вимагає зіставлення значної кількості взаємопов'язаних документів (рис. 7.4).

Отож важливість у реалізації способу виявлення корисливих злочинів підготовчого етапу полягає в тому, що працівники правоохоронного чи контролюючого органу йдуть «по сліду» руху предмета злочинного посягання, будучи озброєними знаннями про те, як насправді має протікати та чи інша господарська операція, які документи повинні при цьому оформлятися, виявляючи при цьому інтелектуальні чи матеріальні фальсифікації.

Рис. 7.4. Підготовчий етап дослідження первинних документів за способом взаємного контролю бухгалтерських документів

Основним етапом дослідження первинних документів за способом взаємного контролю є вибір інструментарію дослідження: наскрізного (прямого чи зворотного) або комбінованого (повного чи локального) аналізу.

Прямий наскрізний взаємний аналіз первинних документів полягає у дослідженні первинних документів від джерела формування активів (матеріальних цінностей і грошових коштів) до факту злочинного їх вилучення та окреслення кола службових осіб, винних у вчиненні корисливих злочинів.

Зворотний наскрізний взаємний аналіз первинних документів використовується працівниками правоохоронних органів частіше та полягає у перевірці інформації про вчинений злочин від факту вилучення матеріальних цінностей службовими особами до джерела формування активу на підприємстві.

Застосування *комбінованого повного взаємного аналізу* обумовлено можливістю першочергового ознайомлення з тією чи іншою групою документів. Повний або суцільний комбінований контроль передбачає поетапний аналіз пов'язаних первинних документів та послідовного відображення (прямого чи зворотного) руху активів на певному етапі і дає можливість установити невідповідності по всьому ланцюжку документообігу.

Комбінований локальний (вибірковий) взаємний аналіз первинних документів дає змогу виявити вчинення корисливого злочину, досліджуючи здійснення певних господарських операцій. Локальний взаємний контроль застосовується працівниками правоохоронних органів, якщо встановлено точний алгоритм невідповідностей, який викриває весь масив учинення корисливих злочинів. У інших випадках доцільно застосовувати повний комбінований взаємний контроль первинних документів. Однак слід зауважити, що спосіб повного комбінованого взаємного контролю документів за умови повної фальсифікації усього ланцюжка документів – набуття, використання та вибуття матеріальних цінностей – є неефективним. У такому разі доцільно здійснювати *локальний (вибірковий) взаємний контроль* і досліджувати коло документів, які відображають певну господарську операцію на певній виробничій ділянці, що становить частину робочого циклу, а інформацію отримувати не лише в облікових регістрах, а й документах оперативно-технологічного, управлінського обліку та «чорної» бухгалтерії.

Спосіб взаємного контролю документів є ефективним при *виявленні ознак групової, зокрема й організованої злочинності*. Скажімо, застосування неправильної кореспонденції рахунків може маскувати на підприємстві розкрадання, здійснене в змові бухгалтером і матеріально відповідальною особою.

Суперечності між взаємопов'язаними даними на різних рахунках бухгалтерського обліку можуть виникати, коли в розкраданні бере участь бухгалтер, або коли він недбало виконує свої обов'язки. Невідповідності при здійсненні господарських операцій можна виявити, не лише аналізуючи дані синтетичного обліку, але й на рівні аналітичного обліку: досліджуючи матеріальні звіти по складу і виробництву тощо.

Наприклад, коли з метою розкрадання завідувач складом робить дописки у своєму екземплярі витратного документа на відпуску матеріальних цінностей за позиціями за якими ці цінності фактично не відпускалися, то на рахунку 20 «Сировина і матеріали» витрати будуть більшими, ніж прихід цих же матеріалів на рахунку 23 «Основне виробництво». Невідповідність може вказувати на те, що бухгалтер, який відповідає за облік матеріалів, вступає в злочинний зв'язок з матеріально відповідальною особою, а бухгалтер, який відповідає за облік виробництва, до злочину не причетний.

Спосіб взаємного контролю документів вирішує ще одне досить важливе завдання, а саме моделювання втраченого або спотвореного документа. Зіставляючи різні документи, можна відобразити початкову модель документа (надто, якщо він формується в одному екземплярі), який може служити джерелом інформації щодо здійсненої господарської операції.

За допомогою створення моделі документа можна встановити:

- а) дійсний зміст документа з усіма його реквізитами;
- б) які реквізити документа спонукали злочинців його знищити або фальсифікувати;
- в) які сліди господарської операції, зазначеної у втраченому або сфальсифікованому документі, можуть мати відбиток в інших носіях інформації.

7.3. Фактична перевірка господарських операцій при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах

Окрім перевірки первинних бухгалтерських документів, правоохоронці з метою виявлення корисливих злочинів можуть здійснювати дослідження документів, що відображають однорідні господарські операції, шляхом:

- 1) відновлення облікових записів;
- 2) перерахунку готових виробів за документами у вихідній сировині (зворотна калькуляція);
- 3) хронологічного аналізу;

4) порівняльного аналізу.

Відновлення облікових записів є відновленням даних кількісного обліку через контрольну звірку залишків. Відновлення записів кількісного (кількісно-сортового) обліку може бути використано під час документальної ревізії в будь-якій галузі економіки, але найчастіше цей метод застосовується на підприємствах торгівлі та громадського харчування (складах, оптових базах, у магазинах, ресторанах, їдальнях тощо) з метою виявлення розкрадань матеріальних цінностей.

Здійснювати повне (суцільне) або вибіркове відновлення записів кількісного обліку вирішує працівник правоохоронних органів залежно від масштабів учиненого корисливого злочину. У першому випадку відновлюються всі інвентарні картки, в другому – перевіряються лише окремі записи. На практиці суцільне відновлення кількісного обліку вимагає великих затрат часу і праці, до нього вдаються лише в особливих випадках (рис. 7.5).

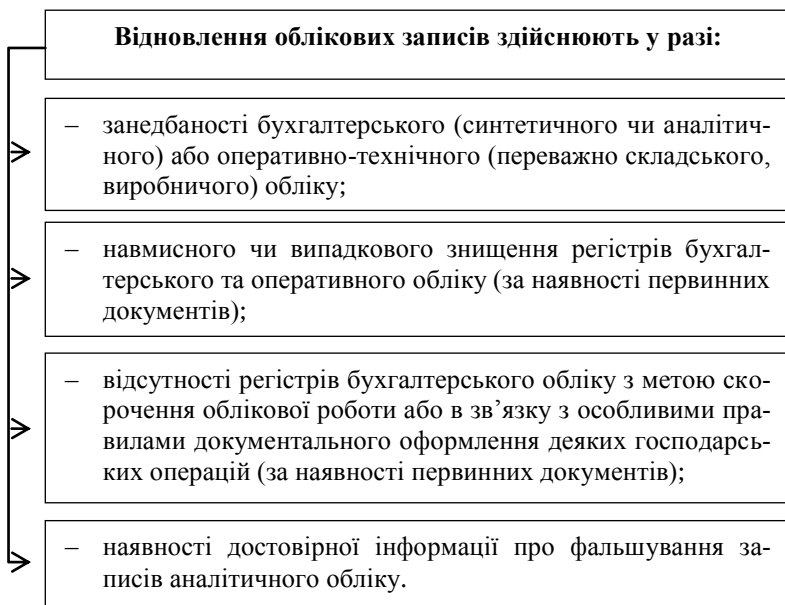

Рис. 7.5. Чинники доцільності здійснення відновлення облікових записів при виявленні корисливих злочинів

Відсутність кількісно-сумового методу бухгалтерського обліку передбачає паралельне ведення регістрів кількісно-сумової й кількісно-сорткової форм у двох структурних підрозділах – на складі та в бухгалтерії. На складі кількісно-сортковий облік ведуть матеріально відповідальні особи у книзі складського обліку запасів (Ф. № 3-9), яка до початку записів має бути відповідно оформлена, а саме: сторінки пронумеровано, їхню кількість завірено підписами керівника установи, головного бухгалтера та скріплено печаткою за найменуваннями гатунків і кількістю запасів. Кожен запис здійснюється на підставі прибутково-видаткових документів, після чого виводяться залишки відповідного виду запасів. На підставі зазначених записів правоохоронці здійснюють аналіз запасів матеріальних цінностей та в разі відхилення фактичного залишку матеріальних цінностей від установлених норм проводять подальше розслідування.

Наприклад, при веденні складських операцій може здійснюватися відпуск товарів нижчого сорту під виглядом вищого, на підприємствах громадського харчування – заміна одних продуктів іншими, більш дешевими. Сумарні надлишки реалізуються шляхом вилучення грошової виручки, привласнення цінних товарів, випуски безтоварних накладних.

Якщо на підприємстві виявлено випадки: порушення інструкції кількісного обліку; невідповідності записів у картотеці та у первинних документах щодо умови здійснення господарських операцій; ведення картотеки за середньозваженими цінами, відображення лишків та недостач не за окремим товаром, а за артикулами тощо, – доцільно здійснювати відновлення кількісно-сумових регістрів (наприклад, картки кількісно-сумового обліку матеріалів, палива тощо), оскільки вони можуть свідчити про вчинення корисливих злочинів на підприємстві.

На практиці відновлення кількісно-сумових регістрів здійснюється заведенням окремої картки на кожну одиницю найменування матеріальних цінностей із зазначенням ціни, де вказуються переміщення і залишки цих цінностей за період, шляхом перевірки на основі інвентаризаційних описів і прибутково-видаткових документів. Порівняння документарних залишків з фактичними на кінець кожного інвентаризаційного періоду дає можливість виявити надлишки чи нестачі матеріальних цінностей.

Представники правоохоронних органів повинні вимагати відновлення реєстрів кількісно-сумового обліку лише тоді, коли виникає потреба у розслідуванні вчинених корисливих злочинів. Результати відновлення реєстрів дають змогу виявити недостачі або надлишки матеріальних цінностей. Причинами ж нестач чи надлишків на підприємстві можуть бути і розкрадання товарно-матеріальних цінностей, і пересортиця або облікові помилки.

Контрольне зіставлення залишків застосовується для виявлення корисливих злочинів на підприємствах роздрібної торгівлі та громадського харчування в разі неможливості використання способу відновлення даних кількісного обліку. Суть контрольного зіставлення полягає в тому, що дані про інвентаризаційні залишки товару на кінець періоду перевіряються та зіставляються з підсумковими даними про його рух за весь досліджуваний період. Найефективнішим є застосування цього методу у випадках отримання правоохоронними органами інформації щодо:

- 1) реалізації на підприємствах торгівлі необлікованих товарів;
- 2) оформлення безтоварних і нереальних (фіктивних) операцій;
- 3) фальсифікацій у товарних звітах, пов'язаних з несвоечасним проведенням в обліку первинних прибуткових і видаткових документів з метою приховування нестач і надлишків на підприємстві;
- 4) включення до опису в момент проведення інвентаризації неіснуючих або запозичених товарів з метою приховування нестачі;
- 5) приховування сумових надлишків у період інвентаризації;
- 6) різкого спаду товарообігу, що може свідчити про реалізацію неврахованих товарів.

Часто включення до інвентаризаційного опису неіснуючих або запозичених товарів з метою приховування нестач та сумових надлишків у період інвентаризації застосовується для спотворення даних інвентаризації в період зміни цін (розцінок) на товари.

Контрольне зіставлення залишків у роздрібній торгівлі базується на відповідності фактичних залишків розрахованим за допомогою опису результатів суцільної інвентаризації, яку проводять перед складанням річної фінансової звітності, прибутковим та

видатковим документах за досліджуваний період. Результатом контрольного зіставлення залишків можуть бути встановлені протиправні дії службових осіб у веденні ними господарської діяльності.

Виявлені надлишки товару, який перевірявся за способом контрольного зіставлення залишків, свідчать про:

- 1) надходження необлікованих товарів (зокрема й заміну одних товарів іншими при їх отриманні від постачальників);
- 2) приписки в описі на кінець інвентаризаційного періоду з метою тимчасового приховування недостачі;
- 3) оформлення безтоварних видаткових документів;
- 4) вилучення з інвентаризаційного опису на початок періоду будь-яких товарів з метою приховування сумарних надлишків;
- 5) помилки матеріально відповідальних осіб та членів інвентаризаційної комісії.

Виявлення надлишків вимагає від правоохоронців установлення мети спотворення даних обліку. Адже навіть той самий факт надходження необлікованих товарів може вказувати на вчинення різних злочинів.

Підвищити ефективність застосування цього методу у виявленні корисливих злочинів можна, вдало вибравши час перевірки, своєчасно вилучивши документи і чорнові записи та знявши залишки товарних і грошових коштів.

Зворотна калькуляція (контрольний перерахунок готових виробів у сировині) є своєрідним перехідним етапом для подальшого застосування кількісного обліку; до нього вдаються правоохоронці з метою визначення задокументованих витрат сировини і матеріалів, використаних під час виготовлення певної кількості продукції одного або декількох найменувань.

Суть методу полягає в тому, що на підприємствах, де витрати формуються у натуральних одиницях, для відновлення кількісного обліку застосовується перерахунок виробів у прямі матеріальні витрати на основі документів, що містять ціни і норми витрат: калькуляційні картки, технологічні карти, рецептурні збірники тощо. Правоохоронці можуть додатково використовувати й інші первинні документи, що фіксують витрати сировини на виготовлення продукції: меню, бракеражний журнал, прибуткові накладні зі складу на виробництво та ін.

На основі наявних документів про виготовлення та реалізацію продукції того чи іншого виду визначається загальна кількість сировини і матеріалів, яка була використана на їхнє виготовлення.

Застосовувати спосіб зворотної калькуляції доцільно у разі:

а) вчинення корисливих злочинів шляхом порушення технології виробництва: вилучення або заміни одних, дорожчих, компонентів на дешевші (продукти, напівфабрикати, комплектуючі вироби), менш якісні;

б) спотворення даних про фактичний обсяг реалізації з метою розкрадання виручки.

Не ефективним є спосіб зворотної калькуляції для виявлення вчинення корисливих злочинів за умови розрахунку витрати сировини на одиницю продукції інвентарним («котельним») методом.

Відновлення облікових записів і перерахунок готових виробів за документами у вихідній сировині (т. зв. зворотна калькуляція) дає можливість правоохоронцям виявити вчинення корисливого злочину лише наприкінці інвентаризаційного періоду. Проте переважно злочини вчиняються і приховуються так, що розбіжності, які виникають упродовж інвентаризаційного періоду, до його закінчення в первинних документах усуваються.

Наприклад, доволі часто на підприємствах проведення інвентаризації здійснюється формально, із порушенням планових строків, матеріально відповідальні особи і бухгалтери протягом кількох років не використовують трудових відпусток, що може свідчити про вчинення корисливих злочинів службовими особами.

Розслідування вчинених корисливих злочинів може здійснюватися за допомогою аналізу щоденного руху товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, або *хронологічного аналізу*.

Проводячи хронологічний аналіз, правоохоронці розділяють обліковий період на короткі проміжки часу: декади, тижні, дні. Це дає змогу виявити певні закономірності у роботі підприємства, які виявляються в активізації або зупиненні певних господарських операцій.

Скажімо, можуть відбуватися: різкі зростання обсягу реалізації окремих видів продукції в період роботи конкретних мате-

ріально відповідальних осіб; відхилення від нормального обороту, що може свідчити про підробки в окремому документі; перевищення витрат над виручкою у певний проміжок часу, що може вказувати на реалізацію запасів готової продукції.

Хронологічний аналіз операцій може здійснюватися і з метою звуження кола пошуку ознак корисливих злочинів та причетних до їх вчинення службових осіб.

Порівняльний аналіз полягає у зіставленні аналогічних за своїм змістом операцій з метою виявлення відхилень. Цей спосіб застосовується переважно для пошуку первинних відомостей про факти можливих корисливих злочинів. Предметом зіставлення можуть бути різні реквізити документів: кількісні і якісні вимірники, дати складання документів тощо. Завданням порівняльного аналізу є встановлення таких відхилень змісту окремого документа від показників інших аналогічних документів, які звичним, нормальним господарським процесом не можуть бути пояснені або взагалі не мають об'єктивних (економічних) обґрунтувань.

Способи документальної перевірки у низці випадків бувають недостатньо ефективними, а причини невідповідності деяких документальних даних часто не свідчать про вчинення службовими особами корисливих злочинів. Тому водночас із прийомами дослідження документальних даних у правоохоронній практиці широко використовується комплекс способів фактичної перевірки господарських операцій.

Способи фактичної перевірки мають самостійне значення, проте, найбільш часто вони застосовуються в комплексі з методами документальної перевірки. Документальна перевірка може передувати фактичній перевірці або проводитись із нею одночасно. Метою фактичної перевірки є викриття корисливих злочинів, учинених на підприємстві, шляхом зіставлення відповідності змісту первинного документа та фактично здійсненої господарської операції.

Фактична перевірка може здійснюватися у спосіб:

1 – вибіркової інвентаризації товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів, де об'єктом дослідження виступають товарно-матеріальні цінності, що відповідають сумнівному документу;

2 – фактичної звірки наявних цінностей, які зафіксовані в прибутково-видаткових документах, інвентаризаційному описі товарно-матеріальних цінностей (Ф. № Інв-3) та акті інвентаризації матеріалів і товарів, що перебувають у дорозі (Ф. № Інв-6). Своєчасне застосування цього методу дає можливість не лише виявити усі корисливі злочини, що здійснюються на підприємстві, а й визначити коло осіб, долучених до їх скоєння. Ефективність методу залежить від своєчасності застосування. Перевіряючи прибутково-видаткові документи, доцільно вдаватися до цього способу виявлення корисливих злочинів у момент виконання господарської операції.

Наприклад, працівник правоохоронних органів може звірити фактичний обсяг партії вантажу з вмістом накладної в момент транспортування або надходження товару на склад.

Спосіб фактичної перевірки часто використовується правоохоронцями для огляду матеріалів інвентаризації, коли сумнівні позиції описів контролюються повторним зняттям залишків товарно-матеріальних цінностей чи грошових коштів.

На підприємствах торгівлі для перевірки багатьох господарських операцій вимагається проводити ретельний огляд маркувальних знаків, наявності акцизних марок та інших ознак для певної групи товарів. Отримані дані зіставляються далі зі змістом бухгалтерських документів. Коли ж для перевірки документів потрібно вивчити властивості товарів, що оглядаються, правоохоронцями може бути залучено фахівця-товарознавця.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте документи, в яких сфальсифіковано їхній зміст або реквізити.

2. Опишіть основні методи дослідження облікових документів: методи документального аналізу, методи фактичної перевірки.

3. З'ясуйте ознаки методів безпосереднього впливу.

4. Охарактеризуйте документальну перевірку: закономірності її здійснення, елементи та способи (зустрічна перевірка, взаємний контроль).

5. Охарактеризуйте формальну перевірку: способи, елементи та закономірності її здійснення.
6. Охарактеризуйте нормативну перевірку: способи, елементи та закономірності її здійснення.
7. Охарактеризуйте арифметичну перевірку: способи, елементи та закономірності її здійснення.
8. Охарактеризуйте зустрічну перевірку: способи, елементи та закономірності її здійснення.
9. Окресліть суть взаємного контролю: способи, елементи та закономірності його здійснення.
10. Наведіть особливості відновлення облікових записів при виявленні корисливих злочинів.
11. Роз'ясніть особливості здійснення контрольного зіставлення залишків при виявленні корисливих злочинів.
12. Опишіть особливості застосування зворотної калькуляції при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах.
13. Опишіть особливості застосування хронологічного аналізу при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах.
14. Опишіть особливості застосування порівняльного аналізу при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах.
15. Опишіть особливості застосування фактичної перевірки при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів на підприємствах.

Тестові завдання

1. Рахунок-фактура, за яким передача товару не здійснювалась, є документом:
 - а) безреквізитним;
 - б) безтоварним;
 - в) безгрошовим;
 - г) накопичувальним.

2. Зіставлення даних в облікових документах із вибірковою інвентаризацією відносять до методів:

- а) документальної перевірки;
- б) нормативної перевірки;
- в) фактичної перевірки;
- г) суцільної перевірки;

3. Перевірка певних груп господарських операцій застосовується у методах перевірки:

- а) безпосередніх;
- б) суцільних;
- в) загальних;
- г) нормативних.

4. Методи безпосереднього пошуку корисливих злочинів ґрунтуються на виявленні розбіжностей облікових даних:

- а) у змісті одного окремого документа;
- б) у змісті декількох взаємопов'язаних документів;
- в) які дозволяють виявити відхилення руху первинних документів щодо певних груп матеріальних цінностей підприємства;
- г) усі відповіді правильні.

5. За способами дослідження відомостей, що містяться в первинних документах, методи вияву корисливих злочинів поділяють на:

- а) методи документальної та фактичної перевірки;
- б) методи документальної та нормативної перевірки;
- в) методи суцільної та загальної перевірки;
- г) методи фактичної та нормативної перевірки.

6. Візуальний огляд документа на предмет дотримання встановлених форм і реквізитів передбачає:

- а) нормативну перевірку;
- б) формальну перевірку;
- в) зустрічну перевірку;
- г) взаємний контроль.

7. Формальна перевірка має на меті виявлення:

- а) введення додаткових реквізитів;
- б) олівцевих записів на звороті одного з примірників документа;
- в) додаткових (зайвих) реквізитів;

г) усі відповіді правильні.

8. Логічні невідповідності у реквізитах виявляють:

а) зіставляючи тотожні елементи різних реквізитів;

б) зіставляючи елементи документів із різних фірм (господарських підрозділів);

в) зіставляючи поєднання реквізитів з загальноприйнятими уявленнями про звичайну господарську діяльність підприємств і організацій;

г) за ідентифікаційним кодом підприємства з ЄДР у реквізитах та штампі документа.

9. Перевірка правильності назви підприємства, ідентифікаційного коду підприємства з ЄДР у реквізитах та штампі документа, інформації щодо посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції, та їхніх особистих підписів із картою зразків підписів здійснюється під час:

а) нормативної перевірки;

б) зустрічної перевірки;

в) формальної перевірки;

г) взаємної перевірки.

10. Вивчення змісту відображених у документі господарських операцій, на основі аналізу його відповідності чинним нормам, правилам та інструкціям здійснюється під час:

а) нормативної перевірки;

б) арифметичної перевірки;

в) формальної перевірки;

г) загальної перевірки.

11. При арифметичній перевірці первинних документів виявляють такі розбіжності:

а) невідповідність між кількістю товару та відповідною йому тарою;

б) невідповідність між реальною сумою рядків (стовпців документа) і фактичною, що є в підсумку документа;

в) невідповідність при множенні виробів на розцінку в наряді на відрядну роботу;

г) усі відповіді правильні.

12. Формальна, нормативна та арифметична перевірка є способами:

а) зустрічної перевірки;

- б) загальної перевірки;
- в) документальної перевірки;
- г) усі відповіді правильні.

13. Застосування зустрічної перевірки при вчиненні корисливого злочину обмежене за умови:

а) дослідження первинних бухгалтерських документів, що складаються лише в одному примірнику, – видаткового, касового ордера, картки складського обліку тощо;

б) якщо вчинення службовими особами корисливих злочинів супроводилося фальсифікацією всіх примірників того самого документа;

в) повної відсутності інформації про можливу подію корисливого злочину;

г) усі відповіді правильні.

14. Моделювання втраченого або спотвореного документа при корисливих злочинах можливе за допомогою:

а) нормативної перевірки;

б) взаємного контролю;

в) арифметичної перевірки;

г) формальної перевірки.

15. Дослідження первинних документів від джерела формування матеріальних цінностей і грошових коштів до факту злочинного їх вилучення здійснюється під час:

а) прямого наскрізного взаємного аналізу;

б) зворотного наскрізного взаємного аналізу;

в) вибіркового взаємного контролю;

г) комбінованого повного взаємного контролю.

16. Перевірка інформації про вчинений злочин від факту вилучення матеріальних цінностей службовими особами до джерела формування активу на підприємстві здійснюється під час:

а) прямого наскрізного взаємного аналізу;

б) зворотного наскрізного взаємного аналізу;

в) вибіркового взаємного контролю;

г) комбінованого повного взаємного контролю.

17. Поетапний аналіз пов'язаних первинних документів і послідовного відображення руху активів, що дозволяє встановити

невідповідності по всьому ланцюжку документообігу, здійснюється під час:

- а) прямого наскрізного взаємного аналізу;
- б) зворотного наскрізного взаємного аналізу;
- в) вибіркового взаємного контролю;
- г) комбінованого повного взаємного контролю.

18. Виявлення вчинення корисливого злочину під час дослідження процесу здійснення певних господарських операцій зі встановленням точного алгоритму невідповідностей, який викриває весь масив учинення корисливих злочинів, здійснюється за умови:

- а) прямого наскрізного взаємного аналізу;
- б) зворотного наскрізного взаємного аналізу;
- в) вибіркового взаємного контролю;
- г) комбінованого повного взаємного контролю.

19. Суцільне відновлення записів кількісного обліку передбачає відновлення:

- а) всіх інвентарних карток;
- б) реєстрів бухгалтерського обліку;
- в) лише окремих записів;
- г) усі відповіді правильні.

20. Для виявлення корисливих злочинів на підприємствах роздрібної торгівлі у разі неможливості використання способу відновлення даних кількісного обліку застосовують:

- а) хронологічний аналіз;
- б) контрольне зіставлення залишків;
- в) прямий наскрізний взаємний аналіз;
- г) порівняльний аналіз.

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

8.1. Сутність учинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємства

Нормативно-правовими актами України визначено, що зовнішньоекономічною є діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними і ведеться як на території України, так і за її межами.

Демонізація і лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та трансформація економічної політики України детермінувала лавиноподібне зростання злочинності в сфері зовнішньоекономічної діяльності, яка є привабливою для вчинення злочинів, зокрема, щодо виведення оборотних засобів за кордон з метою ускладнення їх пошуку і конфіскації, або їх реінвестування в легальну економіку під виглядом легальних іноземних інвестицій.

Злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності є інтелектуальною, професійною, високоорганізованою й надприбутковою протиправною діяльністю, є характерологічним явищем, що за своїм змістом не обмежується однорідними злочинами та завдає значної шкоди інтересам держави.

Злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) властива підвищена латентність. За оцінками фахівців, показники зареєстрованих злочинів, зокрема митних, відображають не стільки реальний характер злочинів, скільки рівень їхнього виявлення правоохоронними органами. Особливо низьким є виявлення цих злочинів у торговому обороті (це торгова контрабанда, не повернення

валюти та ін.), а також у разі вчинення їх організованими злочинними формуваннями.

До інструментів учинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності можна віднести:

- 1 – використання рахунків іноземної або спільної компанії;
- 2 – встановлення контролю над фінансовими установами;
- 3 – використання «колективних» і транзитних рахунків;
- 4 – смерфінг – перетворення готівки на фінансові інструменти;
- 5 – механізм гарантії позики;
- 6 – незаконне використання винятків із закону;
- 7 – злиття законних і незаконних фондів;
- 8 – придбання майна за готівку тощо.

Основним механізмом легалізації злочинних доходів за допомогою зовнішньоторговельних операцій є укладення фіктивних контрактів купівлі-продажу товарів.

До найпоширеніших механізмів легалізації злочинних доходів належать:

- 1 – надання митному органу документів, які містять неправдиві дані;
- 2 – недекларування, або декларування товару з відмінним кодом, що має менший рівень фіскального навантаження;
- 3 – невідповідність заявленої і реальної кількості товарів;
- 4 – надання неправдивих даних про одержувачів вантажу й умови ввезення (за тимчасового ввезення);
- 5 – надання недостовірних сертифікатів про походження товарів;
- 6 – переадресація вантажів і «перерваний» транзит;
- 7 – приховування товару від митного контролю і переміщення вантажів поза місцями розташування пунктів пропуску.

Суб'єктами вчинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності є:

1) суб'єкти підприємницької діяльності з ознаками фіктивності: фірми-одноденки; підставні і транзитні компанії (підприємства, що не мають видимих ознак фіктивності у своїй діяльності, через які, як правило, проводиться серія платежів для заплутування слідів кримінальних операцій; при цьому може утворюватися декілька шарів таких фірм, що акумулюють і дроблять на

своїх рівнях суми фінансових потоків); підприємства, для створення або відкриття рахунків яких використано загублені паспорти; підприємства, які зареєстровані на підставних осіб, родичів тощо, афільовані компанії. До цієї ж групи суб'єктів можна зарахувати учасників фінансових операцій, стосовно яких правоохоронними органами вже були встановлені факти їхньої участі в схемах відмивання «брудних» грошей або є інформація про вчинення злочинів у минулому.

Для вчинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності переважно використовуються підприємства, що мають в одній особі засновника, керівника і бухгалтера, а також групи компаній, об'єднаних організаційно-засновницькими зв'язками. Поширеними є зміна юридичної і фактичної адреси підприємства одразу після реєстрації, або використання адрес масової реєстрації підприємств. Через такі фірми здійснюються серії операцій впродовж нетривалого (від одного тижня до одного року) часу, або одна чи декілька операцій на досить великі суми.

Досліджуючи схеми вчинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, правоохоронцям варто звертати увагу на:

- новостворені підприємства, або підприємства, руху по рахунку яких не відбувалося впродовж тривалого часу (наприклад, упродовж шести місяців), а потім одразу здійснювалися операції на значні суми;

- нетипові для інших учасників зовнішньоторговельної діяльності операції (або серії операцій) на круглі приблизно рівні суми, зокрема декілька операцій в день;

2) **підприємства в офшорних юрисдикціях**, що мають найбільші податкові пільги. Правоохоронцям доцільно проаналізувати причини використання офшорних юрисдикцій підприємствами, серед яких, окрім приховання слідів фінансових злочинів, може бути й легальна оптимізація податкових платежів.

Найбільш поширеними у виявлених схемах легалізації злочинних доходів вважаються організаційно-правові форми підприємств в офшорних юрисдикціях:

- *LTD (Private Limited Company*, в різних країнах можуть використовуватися скорочення GmbH, Sarl, Co, Corp, Inc, PteLtd, Sdn Bhd, N.V. тощо) – це товариство з обмеженою відповідальністю,

в якому акції випускаються на номінальних акціонерів з метою забезпечення конфіденційності реального власника. Конфіденційність засновників можлива у разі передачі акцій компанії трасту або приватному фонду. Комерційну діяльність (договори, інвойси, інші документи і листування) компанія веде через представника, що діє на основі доручення;

– *LLC (Limited Liability Company)* – товариство з обмеженою відповідальністю, гібрид партнерства і корпорації, найтипівіша форма ведення бізнесу у США. У такій компанії учасники несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями фірми, дохід компанії розподіляється відповідно до частки кожного учасника. Податок на прибуток (доходи) платить не підприємство, а його учасники – фізичні особи, що отримують дохід, включаючи його у свою оподатковувану базу. У разі створення *Limited Liability Company* нерезидентами США або ведення діяльності поза межами території Америки і управління нерезидентами власники зобов'язані платити податок за місцем свого резидентства. Тому, створюючи LLC, залучають номінальних акціонерів з країн, де немає податку на доходи фізичних осіб;

– *LLP (Limited Liability Partnership)* – товариство з обмеженою відповідальністю, в якому партнери можуть бути юридичними особами. Це партнерство є типовим для ведення бізнесу у Великобританії. Відповідальність партнерства обмежена, водночас воно не є окремим суб'єктом оподаткування: податок на прибуток платить не компанія, а її учасники, включаючи цей дохід у свою оподатковувану базу, що дає змогу на законних підставах не сплачувати корпоративний податок. Якщо учасниками *Limited Liability Partnership* є особи, зареєстровані в офшорних юрисдикціях, а саме підприємство не здійснює діяльності на території Великобританії, то воно не буде суб'єктом, що сплачує корпоративний податок. І незважаючи на обов'язкову здачу бухгалтерської звітності, необхідності сплати податку з доходу, навіть якщо компанія й отримує прибуток, немає.

Для оптимізації податкових платежів застосовуються й інші структури компаній для офшорного бізнесу: компанії, обмежені гарантіями її учасників (*Company Limited by Guarantee*); компанії

з необмеженою відповідальністю (*Unlimited Company*); компанії з розділеними портфелями (*Protected Cell Company* або *Segregated Portfolio Company*);

3) **фінансово-кредитні установи та кваліфіковані фінансові фахівці** (юристи, бухгалтери, економісти тощо), які формують тіньові банківські послуги. Правоохоронцям слід зважати на те, що доволі часто до участі у схемах щодо вчинення злочинів у сфері зовнішньоторговельних операцій долучаються зацікавлені посадові особи (працівники банків). У фінансово-кредитних установах чи їхніх окремих підрозділах, залучених у процес легалізації кримінальних доходів, забезпечується створення або підбір раніше створених компаній для роботи каналу з трансформації коштів у готівку та проходження валюти по «належних» кореспондентських рахунках. Зацікавлені банківські працівники, бухгалтери та економісти розробляють нові схеми, спрямовані на безперешкодне виведення коштів за кордон або їх реінвестування у економіку країни з урахуванням установлених законодавством обмежень порядку проведення зовнішньоекономічних операцій. Окремо варто наголосити на залученні до кримінальних операцій працівників митних органів, які сприяють контрабанді товарів або (та) інших предметів через митний кордон.

Економічна і політична інтеграція країн, окрім спрощення торгових зв'язків між країнами, неминуче формує нові схеми скоєння злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Кошти, акумульовані внаслідок незаконних зовнішньоторговельних операцій, переважно спрямовуються на підтримку і розширення бізнесу, що приносить легальний дохід, а також застосовуються з метою завуальовування реальних фінансово-господарських операцій, зокрема й доходів від контрабанди.

Аналіз наукової літератури й досвід практиків із розслідувань митних та інших злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності дає підстави виокремити найвживаніші схеми вчинення злочинності в сфері зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах: злочини, які вчиняються із використанням зовнішньоекономічної діяльності через експортні операції; через імпорتنі операції, через експортно-імпорتنі та транзитні операції (рис. 8.1).

Рис. 8.1. Злочини у сфері ЗЕД

8.2. Схеми вчинення злочинів із використанням експортних операцій

Аналіз кримінальних справ, аналітичних та інших документів Держмитслужби, СБУ, МВС України дав змогу визначити і узагальнити схеми, найчастіше використовувані у злочинах, які вчиняються під час експортних операцій.

За неповного або несвоєчасного повернення валютної виручки – чинні нормативно-правові акти України (Закон України від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР «Про порядок здійснення

розрахунків в іноземній валюті» та **Постанова Правління Національного банку України від 07 червня 2016 року № 342 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України»**) вимагають виручку, одержану резидентами в іноземній валюті від експорту продукції, зараховувати на їхні валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 120 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації) такої продукції, що експортується, а в разі експорту робіт, транспортних послуг – з моменту підписання акта чи іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання транспортних послуг. Виручка резидента за експортним зовнішньоекономічним договором (контрактом) вважається перерахованою на його банківський рахунок за заявою резидента. Виявлення **неповного або несвоєчасного повернення валютної виручки** може свідчити про створення злочинної схеми, спрямованої на легалізацію злочинних доходів.

Завищення ціни на товари, що експортуються, – здійснюється через документальне завищення митної вартості або шляхом переміщення товарів під виглядом іншої продукції (за класифікацією товарів за кодом УКТЗЕД). Зазвичай експорт за завищеними цінами має на меті вчинення злочинів щодо незаконного компенсування податку на додану вартість і може слугувати частиною схеми «карусельного» торгового шахрайства.

Наприклад, у 2011 році правоохоронцями було встановлено, що підприємства трьох областей України через контрактотримача (ТОВ «Х») експортували в США нерезиденту перероблені кустарним способом масляні фільтри для автомобілів ВАЗ під виглядом систем очищення води на загальну суму 280,7 млн грн (або 36,5 млн дол.США). При цьому вартість продукції завищили в 50 разів. Вказана схема була спрямована на отримання незаконного відшкодування ПДВ з бюджету в сумі 56 млн грн (або 7,3 млн дол. США).

Доволі часто завищення ціни на товари, що експортуються, застосовується як махінація на етапі проведення державних закупівель із подальшим виведенням фінансових ресурсів за кордон. Для реалізації цієї злочинної схеми потрібно, щоб компанія-

резидент мала зареєстровану у своїх інтересах на ім'я підставних осіб в офшорних юрисдикціях фірму, завданням якої є відмивання грошових коштів. Варто наголосити, що обидві компанії легальні й офіційно зареєстровані. Реалізація злочинної схеми використання договорів зі заниженою вартістю товарів відбувається так: існує попередня домовленість між українською компанією та продавцем про ціну, яка є актуальною на ринку; фірма-посередник (офшорна «фірма-прокладка») закуповує товар у виробника за реальною ціною та перепродає її компанії-резиденту за ціну, що у декілька разів перевищує його реальну вартість; далі компанія-резидент, яка виграла тендер, реалізує цей товар, маючи мінімальну маржу та сплачуючи незначні суми податків. Доречно наголосити, що життєздатність цієї схеми значно обмежена за умов відсутності корупції під час державних закупівель.

Прикладом реалізації цієї схеми за заниженими цінами є викрита операція, яку у 2010 році здійснило ЗАТ «Ганза». За даними Держмитниці, для виконання договору з МОЗ про закупівлю ліків на суму 11,7 млн гривень у вересні 2010 року ЗАТ імпортувало лікарський засіб «Програф» у капсулах фактурною вартістю 6,4 дол. за один міліграм. Тоді ж ТОВ «Аптека Біокон» імпортувало цей самий засіб за фактурною вартістю у 40—50 разів нижчою — від 0,13 до 0,15 дол./мг. Для митного оформлення ЗАТ «Ганза» надала контракт купівлі-продажу з громадянином Панамі, а виручку було перераховано безпосередньо до Латвії.

На рисунку 8.2 відтворено злочинну схему застосування договорів зі завищеною вартістю товару: 1 – Міністерство оголошує тендер на закупівлю та виступає замовником; 2 – між підприємством-постачальником продукції та фіктивною фірмою укладається угода про необхідність фіктивною фірмою здійснити постачання продукції за ціною, яка перевищує ринкову; 3 – фіктивна фірма укладає контракт на постачання продукції за ринковою ціною з іноземною фірмою-виробником продукції та надає належні документи, авансові платежі тощо. Грошові кошти, отримані з бюджету, підприємство-постачальник перераховує фіктивній фірмі, яка під зовнішньоекономічний контракт перераховує їх іноземній фірмі через рахунки банків-нерезидентів; 4 – фірма-виробник постачає продукцію через митний кордон України, а на митниці замитнюється товар за завищеною ціною.

Псевдоекспорт – чи не найяскравіший приклад фіктивної операції. Сутність його полягає в тому, що при здійсненні контракту, який нібито передбачає експорт товару, останній не перетинає митного кордону, а реалізується всередині країни, водночас документи оформлюються як на здійснений експорт з метою незаконного повернення податку на додану вартість (ПДВ) (рис. 8.3).

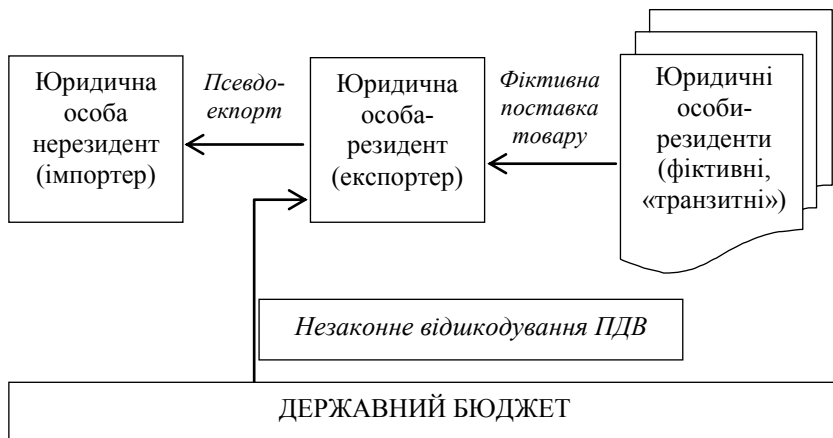

Рис. 8.3. Типова схема псевдоекспорту товару

Суб'єкт підприємництва, який реально функціонує, оформляє надходження товарів, інших цінностей (зокрема не придатних для використання) від так званих «транзитних» або фіктивних підприємств. Далі начебто отриманий товар, тобто фактично без проведення експортної операції, експортується за кордон на адресу вигаданого чи створеного спеціально для проведення цієї операції підприємства-нерезидента. Документи, які підтверджують проведення експортної операції, підроблюються. Крім того, за результатами проведення такої операції підприємство-експортер може отримати безпідставне відшкодування ПДВ з бюджету.

Скажімо, компанія Туреччини придбала цукор задля його переробки і подальшого експорту. З метою ухилення від сплати ПДВ для створення видимості виконання експортних зобов'язань оформлено підробні документи, згідно з якими укладено митний

сертифікат на вивезення товару, а також підготовлено декларації на придбання іноземної валюти та інвойси. На основі поданих фальшивих документів було здійснено повернення ПДВ. Завдяки розслідуванню встановлено, що цукор реалізовали на території Туреччини і з країни не вивозили. Дохід, отриманий у результаті ухилення від сплати ПДВ, був легалізований через фальшивий експорт.

Експорт за підробленими документами – це внесення в документи, які за законом видаються для експорту продукції, завідомо неправдивих відомостей, а також умисне подання для проведення експортної діяльності документів, які містять завідомо неправдиві відомості: підроблення з метою незаконного отримання ліцензії щодо використання квот, де застосовуються низькі процентні ставки на вивезення товарів; самовільне внесення змін термінів у фітосанітарні сертифікати без їхнього належного оформлення тощо.

Також для проведення експорту за підробленими документами можуть використовуватися підставні особи, втрачені або підроблені паспорти, інші документи, які приховують реальні джерела, власників та місця розташування незаконно отриманих доходів (наприклад, навмисне створення помилкового паперового чи аудиторського сліду). Доволі поширеним прийомом на цьому етапі є так званий «розрив ланцюга» з властивим йому переведенням кримінальних активів декількома країнами через рахунки фірм, які потім зникають («фірм-одноденки»), а також використання цінних паперів на пред'явника.

Наприклад, під час проведення митного огляду вантажу, зокрема обрізних пиломатеріалів із берези, правоохоронці встановили, що, відповідно до сертифікату про походження, наданих товарно-транспортних накладних про придбання лісоматеріалів і пиломатеріалів, купівля лісодеревини здійснювалася у державних підприємств. Але під час проведеного огляду виявлено прикріплені 85 бірок маркування деревини з інших лісомисливських господарств та встановлено, що дані на бірках електронного обліку не збігаються з їх приналежністю. За цим фактом відкрито кримінальне провадження за статтею «Службове підроблення» Кримінального кодексу України.

8.3. Злочини, які вчиняються із використанням імпорتنих операцій

Псевдоімпорт – це платежі за сфальшованими документами: авансові платежі та імпорт без увезення товару на митну територію країни. Необґрунтовані авансові перерахунки по фіктивних контрактах є одним із найпопулярніших способів незаконного переказу за кордон грошових коштів. Найчастіше для цих цілей використовують спеціально створені компанії, так звані фірми-одноденки. Найтиповішою є схема, за якою компанія укладає контракт, що передбачає авансові платежі з відстроченням поставки на максимального дозволений законодавством період, упродовж якого компанія-постачальник припиняє своє існування. Зникають засновники, розпорядники коштів, за рахунками щодо яких проведені господарські операції, а також бухгалтерська та інша документація (рис. 8.4).

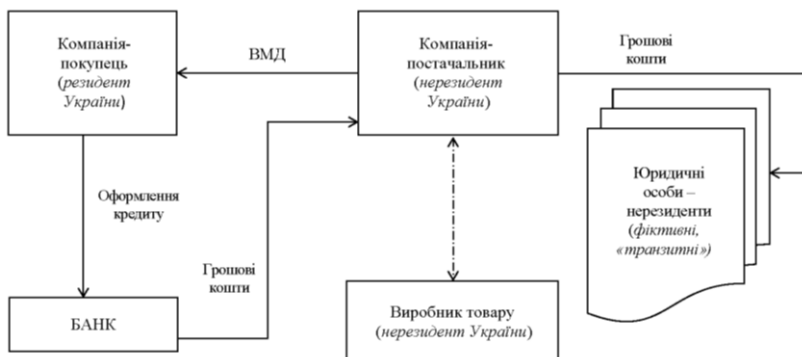

Рис. 8.4. Типова схема реалізації злочину із псевдоімпорту

Наприклад, за матеріалами кримінальної справи за фактом фіктивного підприємництва було виявлено, що українською компанією «А», відповідно до копії вантажної митної декларації (наданої українському банку), оформлено ввезення на митну територію України товару на суму 2,3 млн дол. США. Постачальником товару є компанія «Р» – фірма-резидент Сполученого Королівства

Великої Британії та Північної Ірландії. Виробником товару, згідно з Договором, є білоруська компанія «В». Було встановлено, що українською компанією «А» перераховувалися валютні кошти британській компанії «Р» на рахунок, відкритий в естонському банку. За даними підрозділу фінансової розвідки Естонії, було перераховано 14,3 млн дол. США. Вказані кошти того ж дня перераховувалися на рахунок британській компанії «S». Також було встановлено, що особи, уповноважені здійснювати операції по рахунках нерезидентів – компаній «Р» і «S», є громадянами України. За інформацією митних органів України, відомості про експортно-імпорتنі операції, здійснені українською компанією «А», взагалі відсутні, у тому числі й вантажно-митна декларація (ВМД), яка надавалася українському банку. Крім того, за даними підрозділу фінансової розвідки Республіки Білорусь, постачання товару на адресу української компанії «А» в митних органах Республіки Білорусь не декларувалися.

Суми авансових платежів при цьому, звісно ж, не повертаються. Найзручнішим у таких схемах є використання в ролі організацій-постачальників компаній, зареєстрованих в офшорних зонах. Досить часто використовується схема розірвання договору після виконання зобов'язань по попередній оплаті товару, також без повернення авансу.

Ще одним прикладом псевдоімпорту є схема, виявлена комітетом з фінансового моніторингу: на рахунки українських підприємств у вигляді плати за товар і для інвестування будівництва від підприємств-нерезидентів надходили кошти, які конвертувалися в національну валюту, далі ці кошти, сума яких загалом становила 445 млн дол. США, були отримані довіреними особами з рахунку готівкою. Згодом через рахунки двох таких підприємств, які були задіяні в конвертації безготівкових коштів в грошову готівку, почали здійснюватися операції з виведення засобів за кордон України, а саме: на рахунки українських підприємств у вигляді плати за товар і для інвестування будівництва від російських компаній надійшли кошти на загальну суму 566 млн дол. США, які були конвертовані в дол. США і перераховані нерезидентам, зареєстрованим в офшорних юрисдикціях. Тимчасом постачання самого товару на територію України навіть не передбачалося.

Окремі чинники, які опосередковано можуть бути ідентифікаторами злочинних операцій, виявляються внаслідок **проведення імпорتنих операцій за втраченими документами**, такими як: картка обліку особи, що здійснює операції з товарами (картка акредитації); зовнішньоекономічний договір (контракт) з додатками до нього, договір на перевезення та калькуляція транспортних витрат (залежно від умов поставки); товаротransпортні документи і накладні на перевезення (CMR, ТТН, Air Way Bill, Bill of Lading), навантажувальні відомості, пакувальні аркуші, специфікації й т. ін.; комерційні документи (рахунок-фактура, рахунок-проформа, інвойс), документи, що підтверджують країну походження товару (сертифікат походження, заява відправника і т. д.); документи, що використовуються для визначення митної вартості товару (банківські платіжні документи, відповідна бухгалтерська документація, каталоги, специфікації, прейскуранти, прайс-листи, калькуляція фірми-виробника, інформація зовнішньоекономічних та біржових організацій, висновки спеціалізованих експертних організацій і т. ін.); документи, які, відповідно до законодавства України, видаються державними органами для завершення митного оформлення товарів (дозволи та відмітки органів санітарно-епідеміологічного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного, екологічного контролю та ін.); документ контролю доставки вантажу (попередня декларація); документи, що дають право на отримання пільг в оподаткуванні; ідентифікаційні документи фізичних осіб тощо.

Найпоширенішими злочинами проведення імпорتنих операцій за втраченими документами є відкриття рахунків нерезидентами за втраченими паспортами.

Наприклад, за матеріалами податкової поліції ДПА у Дніпропетровській області та УБОЗ МВС України у Дніпропетровській області, протягом 2008–2009 рр. для незаконної конвертації грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, було створено (без наміру здійснення статутної діяльності) 8 фіктивних і «транзитних» суб'єктів підприємницької діяльності, зареєстрованих на підставних осіб та на втрачені паспорти громадян без їхньої згоди. Через рахунки підконтрольних організаторам підприємств незаконно переведено у готівку понад 25 млн грн. Також було встановлено, що організатори «конвертаційного центру» мали

понад 100 незаповнених бланків з відбитками печаток різних підприємств, зокрема тих, що мають ознаки «фіктивності», та нерезидентів.

Також розслідування підрозділами фінансової розвідки Литви злочину з відмивання коштів або активів, отриманих злочинним шляхом, виявило відкриття рахунків нерезидентами-громадянами України у банківських установах Литви й Естонії за втраченими паспортами, що стало передумовою блокування 2,7 млн дол. США на рахунку цієї компанії-нерезидента.

Виведення грошових коштів через імпорتنі угоди без ввезення товару на територію країни з використанням договорів позики – схема, що функціонує так: одна фіктивна компанія з рахунком у національному банку укладає договір позики з іншою фіктивною компанією; в ролі поручителя виступає фірма-одноденка (нерезидент), із якої необхідно «відмити» грошові кошти за кордон; після того як позичальник перестає платити за боргами, кредитор звертається до суду, котрий, своєю чергою, приймає рішення про стягнення заборгованості з позичальника, рахунок якого відкритий в банку, що бере участь у схемі; зрештою кошти «на законних підставах» виводяться в треті країни (рис. 8.5).

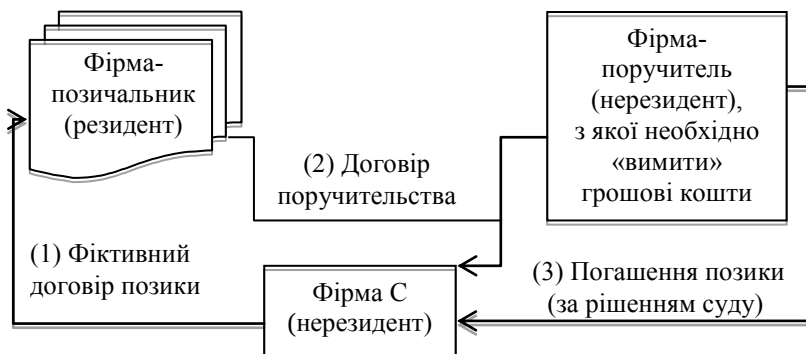

Рис. 8.5. Схема виведення грошових коштів через імпорتنі угоди з використанням договорів позики

Інформативним прикладом є вивід із Росії 20 млрд дол. США за такою схемою: дві закордонні фіктивні компанії, таємно контрольовані російськими підприємцями, укладають фіктивний

договір позики (реально ніяких грошей позичальникові не перераховується). Поручителем по боргу виступає російська компанія і обов'язково громадянин Молдови. Одна зі сторін договору не може розрахуватися по боргу, і «кредитор» виставляє вимоги до поручителя. Оскільки в угоді присутній громадянин Молдови, справа передається в молдовський суд, де корумпований суддя видає офіційний наказ, який зобов'язує російську компанію виплатити борг. Суд призначає судового виконавця, котрий теж є складовою шахрайської схеми, і той відкриває рахунок у Moldindcombank, куди російська компанія переводить гроші, погасивши неіснуючий борг.

Завищення ціни на товари, що імпортуються, так званий трансферпрайсинг, передбачає включення в схему розрахунків офшорної компанії з метою навмисного спотворення ціноутворення і приховання податків. Компанія «А» – виробник товарів задля уникнення оподаткування реалізує компанії «В» – прямому покупцеві (чи власникові роздрібної мережі) товари, вдаючись до офшорної компанії. При цьому за документами компанія «А» продає офшорній компанії «В» товари з мінімальною націнкою від собівартості, тож сплачений податок на прибуток є мінімальний. Водночас офшорна компанія «В» оформляє постачання цього ж товару компанії за реальною ринковою ціною, внаслідок чого фірма має сплатити ПДВ та інші непрямі податки (рис. 8.6).

Рис. 8.6. Типова схема завищення ціни на товари, що імпортуються

Результатом угоди із завищення ціни на товари, які імпортуються, є те, що найбільша частка податків повинна бути сплачена офшорною компанією. Але принципова особливість оподаткування офшорних територій передбачає, що бізнес, здійснюваний «транзитом» (не на території офшорної зони), не оподатковується. Значить, різниця, що склалася внаслідок спотворення ціноутворення, не підлягає оподаткуванню і розподіляється між учасниками угоди у вигляді готівки або інших фінансових активів. Фактично постачання товарів відбувається безпосередньо, оминаючи офшорну компанію.

Ухилення від сплати митних платежів через підміну коду товару з меншим рівнем навантаження і подальшу їх реалізацію без відповідних документів найчастіше використовується під час контрабандного постачання товару. За допомогою таких операцій відбувається легалізація імпортних товарів.

Наприклад, упродовж листопада 2016 року ТОВ «ЛАРВУД» здійснило митні оформлення 55 декларацій з порушеннями митних правил, а саме: заниженням рівня митної вартості понад 50% унаслідок декларування товару під невідповідним йому кодом УКТ ЗЕД (підміна коду з меншим рівнем навантаження митних платежів); невідповідністю фактичної ваги та/або кількості товару задекларований. За проведеною незалежними митними фахівцями експертизою операцій з митного оформлення імпортера ТОВ «ЛАРВУД» встановлено, що при оформленні товарів категорії «взуття» (група УКТ ЗЕД 64) митна вартість нараховувалась лише на 30–40% ваги товару. Це свідчить про суттєву невідповідність фактичної ваги товару задекларований. Слід зазначити, що середня різниця брутто-нетто в інших підприємців, які здійснили митні оформлення таких товарів (взуття), становить 8%–12%. Значить, з 10 000 кг брутто товару митна вартість нараховувалась лише з 3100 кг нетто та склала близько 170 тис. грн, хоча могла скласти 482 тис. грн.

Отже, унаслідок реалізації такої протиправної схеми досягаються конкретні цілі:

- легалізується майно, що надходить на митну територію країни контрабандою;
- мінімізуються не лише митні, а й податкові платежі.

Існує й інша схема ухилення від сплати податків, яка передбачає контрабандні поставки товарів широкого вжитку, їхню реалі-

зацію та переказ акумульованих коштів на конвертаційні центри, з поданням до банків підроблених, зокрема митних, документів, які вже від свого імені направляють грошові кошти на адресу компаній-виробників, легалізуючи таким чином злочинні доходи, отримані від реалізації контрабандного товару. Вторинними злочинами у згаданих схемах є: контрабанда, псевдопідприємництво, незаконна банківська діяльність.

8.4. Злочини з використанням експортно-імпортних операцій

«Карусельні» товарні схеми вчинення злочинів при експортно-імпортних операціях характеризуються циклічністю однотипних операцій між учасниками схеми в максимально стислі терміни проведення розрахунків (часто протягом одного дня). Економічну основу схеми становить злочинне отримання відшкодування ПДВ з бюджету за товар, що експортується, за умови одержання плати за нього готівкою. З цієї метою злочинці використовують фіктивні документи для оформлення експортних та імпортних операцій зі спотворенням їхньої ціни. Кошти для первинного фінансування схеми зазвичай залучаються через офшорні компанії або шляхом отримання банківського кредиту чи позики від юридичної особи на суму повернення ПДВ (рис. 8.7).

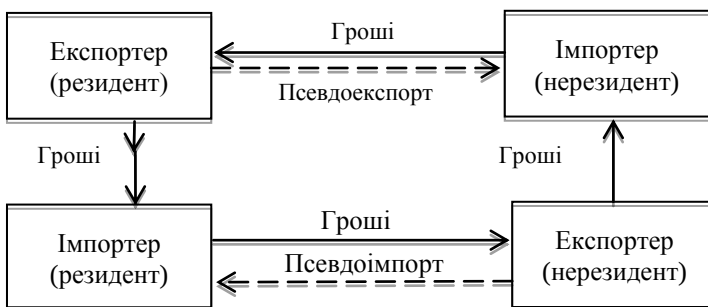

Рис. 8.7. «Карусельна» товарна схема вчинення злочинів при експортно-імпортних операціях

Карусельна схема охоплює отримання грошей експортером від імпортера-нерезидента, передачу їх імпортеріві і подальше виведення грошей нерезиденту для наступного циклу. Найважливішим елементом є маскування карусельної товарної схеми шляхом розриву ланцюжка операцій на етапі переказу коштів імпортеріві. Саме тому обов'язково залучається для її реалізації фіктивна фірма (чи група фірм, так званий конвертаційні центри), що після закінчення циклу операцій ліквідується, зникають і документи.

Транзитні платежі по фіктивному імпорту й фіктивному експорту, як одна зі схем вчинення злочинів, передбачає транзитне проходження грошових коштів через країну шляхом укладення фіктивних імпортних і експортних контрактів (рис. 8.8).

Прикладом транзитних платежів по фіктивному імпорту є схема, зреалізована українськими підприємствами-імпортерами, які перерахували оплату за товар на іноземний рахунок компанії-нерезиденту в сумі 28 млн дол.США. Імпортери надали банківській установі ВМД. Розслідування виявило, що надані ВМД в митних органах України не оформлялися, а товар на територію України не постачався. Під виглядом виконання зовнішньоторговельних експортних контрактів гроші поверталися в Україну на рахунки двох українських підприємств-експортерів. Використовуючи фіктивні контракти, підприємства відшкодовували ПДВ, наступним етапом була купівля векселів і ощадних сертифікатів. Отримані грошові кошти ці підприємства-експортери скеровували на рахунки підприємств-імпортерів.

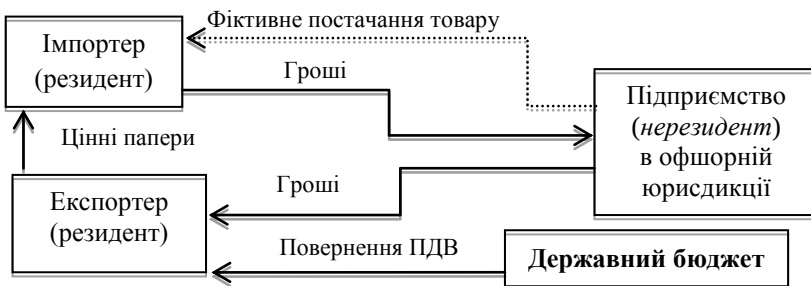

Рис. 8.8. Схема відмивання коштів транзитними платежами по фіктивному імпорту

Фіктивні схеми транзиту товарів митною територією країни здійснюються легально зареєстрованим підприємством (нерезидентом або резидентом), а після прибуття товару на територію країни попередні документи на транзит знищуються. Для легалізації товару, який має кримінальне походження або стосовно якого здійснювалися злочинні дії (наприклад, контрабандне ввезення), використовуються, як правило, фіктивно створені суб'єкти підприємницької діяльності. Документи щодо реалізації товару оформляються на фіктивну фірму, і розрахунки за товар відбуваються безпосередньо з нею. Надалі грошові кошти нелегальним способом конвертуються в іноземну валюту і перераховуються іноземному постачальникові товарів.

Документи на транзит товарів разом з імпортом за фіктивними документами найчастіше використовуються у схемі для перетину кордону контрабандними товарами, методів створення неправдивого паперового сліду і виведення злочинно отриманих коштів за кордон.

Схема *псевдотранзиту* товарів найчастіше застосовується для дороговартісних товарів або до товарів із високими ставками ввізного мита. Метою її є ухилення від сплати податків шляхом приховування імпорту у вигляді транзиту через митну територію. Типову схему псевдотранзиту можна описати так: товар відправляється за адресою підприємства-резидента його ж транспортом і ввозиться на територію України контрабандним шляхом; як правило, для цього використовується автомобільний транспорт; для приховування факту незаконного ввозу товару може оформлятися пакет фіктивних документів про перевіз товару територією України.

Одним із різновидів цього правопорушення є так званий перерваний транзит. Товар документально транспортується через територію України на адресу підприємства-нерезидента, розташованого за межами митної території України. Зловмисники надають до митних і податкових установ документи: транзитні декларації, товарно-супровідні документи з реквізитами отримувача-нерезидента зі задалегідь внесеними недостовірними даними. Фактично товар розвантажується на території України і реалізується без сплати відповідних митних платежів.

Для виявлення таких порушень фіскальні органи мають можливість перевірити дійсність вивозу таких вантажів через митний кордон України. Система контролю дозволяє це зробити, але відповідні органи не завжди цим користуються – з різних причин, зокрема з мотивів отримання неправомірної вигоди.

Скажімо, співробітники та слідчі СУ ФР ГУ ДФС Волині виявили схему псевдотранзиту, яку організатори планували зреалізувати щодо тютюнових виробів (відправник-підприємство Молдови – транзит через територію України – отримувач-суб'єкт господарювання Польщі), їх подальшу «фіктивну» доставку на митний пост «Ягодин» Волинської митниці ДФС, а згодом – реалізацію цигаркової контрабанди в Україні без сплати відповідних платежів та акцизного податку. Як з'ясувалося, наявні товарно-супровідні документи не відповідали фактичним даним. Отож за фактом незаконного транспортування з метою збуту незаконно виготовлених тютюнових виробів без марок акцизного податку встановлено зразка співробітники СУ ФР ГУ ДФС у Волинській області внесли кримінальне провадження за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК України, до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Отже, злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності – це особлива та специфічна група правопорушень, тому щодо них повинні застосовуватися також специфічні, адекватні їм заходи (засоби, методи) протидії. Водночас кримінальна політика має враховувати два фактори: по-перше, специфічність криміналістичної характеристики злочинів, тією чи іншою мірою пов'язаних із порушенням порядку переміщення товарів (предметів) через митний кордон України; по-друге, стійку тенденцію розвитку: стрімке переростання митних злочинів із національних у транснаціональні.

Питання для самоконтролю

1. З'ясуйте сутність злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.
2. Охарактеризуйте інструменти вчинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

3. Окресліть механізми легалізації злочинних доходів за допомогою зовнішньоторговельних операцій.

4. Опишіть суб'єкти вчинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

5. Наведіть схеми вчинення злочинів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюються із використанням експортних операцій.

6. Розгляньте виявлення неповного або несвочасного повернення валютної виручки.

7. Охарактеризуйте злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що вчиняються за схемою документального завищення митної вартості.

8. Опишіть схеми вчинення злочинів зовнішньоекономічної діяльності за допомогою переміщення товарів під виглядом іншої продукції.

9. Розкрийте злочинні схеми у сфері зовнішньоекономічної діяльності зі заниженням ціни експортного контракту.

10. Окресліть схеми вчинення злочинів зовнішньоекономічної діяльності за допомогою псевдоекспорту товару.

11. Охарактеризуйте схеми вчинення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що пов'язані зі псевдоімпортом.

12. Розтлумачте суть проведення імпортних операцій за втраченими документами.

13. Роз'ясніть виведення грошових коштів через імпортні угоди без ввезення товару на територію країни з використанням договорів позики.

14. Наведіть типові схеми завищення цін на товари, що імпортуються.

15. Опишіть схеми вчинення злочинів зовнішньоекономічної діяльності за допомогою «карусельних» товарних схем.

16. З'ясуйте особливості вчинення злочинів зовнішньоекономічної діяльності через імпортні операції.

17. Розкрийте схеми вчинення злочинів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюються з використанням експортно-імпортних операцій.

18. Розгляньте відмивання коштів транзитними платежами з використанням фіктивного імпорту.

19. Охарактеризуйте особливості вчинення злочинів зовнішньоекономічної діяльності через транзитні (псевдотранзитні) операції.

Тестові завдання

1. До злочинів, які вчиняються з використанням експортних операцій у зовнішньоекономічній діяльності, слід віднести:

- а) неповернення валютної виручки;
- б) завищення цін на товари, що імпортуються;
- в) псевдотранзит товарів через митну територію країни;
- г) усі відповіді правильні.

2. До злочинів, які вчиняються з використанням експортних операцій у зовнішньоекономічній діяльності, належать:

- а) «карусельні» торгові схеми;
- б) експорт за підробленими документами;
- в) псевдотранзит товарів через митну територію країни;
- г) імпорт за підробленими документами;

3. До злочинів, які вчиняються з використанням експортних операцій у зовнішньоекономічній діяльності, відносять:

- а) неповернення експортної валютної виручки;
- б) заниження/завищення ціни на товари, що експортуються;
- в) псевдоекспорт;
- г) усі відповіді правильні.

4. До злочинів, які вчиняються з використанням експортних операцій у зовнішньоекономічній діяльності, не належать:

- а) неповернення експортної валютної виручки;
- б) завищення ціни на товари, що експортуються;
- в) імпорт без ввезення товару на територію країни;
- г) псевдоекспорт.

5. До злочинів, які вчиняються з використанням імпортних операцій у зовнішньоекономічній діяльності, слід віднести:

- а) псевдоімпорт;
- б) заниження ціни на товари, що експортуються;
- в)) псевдоекспорт;
- г) усі відповіді правильні.

6. «Карусельні» торгові схеми, що використовуються у зовнішньоекономічній діяльності, стосуються:

- а) імпортних операцій;
- б) транзитних операцій;
- в) експортних операцій;

г) експортно-імпортних операцій.

7. Виручка, одержана резидентами в іноземній валюті від експорту продукції, має бути зарахована на їхні валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше:

- а) 30 календарних днів з дати митного оформлення;
- б) 120 календарних днів з дати митного оформлення;
- в) 180 календарних днів з дати митного оформлення;
- г) 365 календарних днів з дати митного оформлення.

8. Основною метою злочинів по експорту за завищеними цінами є:

- а) забезпечення безперешкодного транзиту товарів митною територією іншої країни;
- б) контрабандне постачання товарів;
- в) незаконна компенсація податку на додану вартість;
- г) легалізація незаконних доходів за кордон.

9. Основною метою злочинів по експорту за заниженими цінами є:

- а) забезпечення безперешкодного транзиту товарів митною територією іншої країни;
- б) заниження оподатковуваної бази під час розрахунку податкових і митних платежів;
- в) незаконна компенсація податку на додану вартість;
- г) легалізація незаконних доходів за кордон.

10. Здійснення контракту, який нібито передбачає експорт товару, що не перетинає митного кордону, а реалізується всередині країни, – це:

- а) неповернення валютної виручки;
- б) завищення ціни на товари, що імпортуються;
- в) псевдотранзит товарів митною територією країни;
- г) псевдоекспорт.

11. Основною метою злочинів по псевдоімпорту є:

- а) забезпечення безперешкодного транзиту товарів через митну територію іншої країни;
- б) заниження оподатковуваної бази під час розрахунку податкових і митних платежів;
- в) незаконна компенсація податку на додану вартість;

г) незаконний переказ за кордон грошових коштів.

12. Злочинні схеми у зовнішньоекономічній діяльності, що пов'язані з трансферпрайсингом, мають на меті:

- а) неповернення валютної виручки;
- б) спотворення ціноутворення і приховання податків;
- в) псевдотранзит товарів через митну територію країни;
- г) псевдоекспорт.

13. Механізмом легалізації злочинних доходів за допомогою зовнішньоторговельних операцій є:

- а) надання недостовірних сертифікатів про походження товарів;
- б) надання неправдивих даних щодо одержувачів вантажу і умов увезення (при тимчасовому ввезенні);
- в) декларування товару із відмінним кодом;
- г) усі відповіді правильні.

14. Основним механізмом легалізації злочинних доходів за допомогою зовнішньоторговельних операцій є:

- а) надання недостовірних сертифікатів про походження товарів;
- б) надання неправдивих даних стосовно одержувачів вантажу і умов увезення (при тимчасовому ввезенні);
- в) укладення фіктивних контрактів купівлі-продажу товарів;
- г) декларування товару із відмінним кодом.

15. До механізмів легалізації злочинних доходів за допомогою зовнішньоторговельних операцій не відносять:

- а) зарахування валютної виручки на рахунок у термін до ста днів;
- б) надання неправдивих даних про одержувачів вантажу й умови ввезення (при тимчасовому ввезенні);
- в) укладення фіктивних контрактів купівлі-продажу товарів;
- г) надання недостовірних сертифікатів щодо походження товарів.

16. Товариство з обмеженою відповідальністю, в якому учасники несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями фірми, а дохід компанії розподіляється відповідно до частки кожного учасника, – це:

- а) Limited Liability Company;

- б) *Limited Liability Partnership*;
- в) *Company Limited by Guarantee*;
- г) *Unlimited Company*.

17. Партнерство з обмеженою відповідальністю, в якому партнери можуть бути юридичними особами, а саме партнерство не є окремим суб'єктом оподаткування, тобто податок на прибуток платить не компанія, а її учасники, – це:

- а) *Limited Liability Company*;
- б) *Limited Liability Partnership*;
- в) *Company Limited by Guarantee*;
- г) *Unlimited Company*.

18. Якщо товар документально транспортується територією України на адресу підприємства-нерезидента, розташованого за межами митної території України, а фактично розвантажується на території України і реалізується без сплати відповідних митних платежів, то це буде:

- а) фіктивний імпорт;
- б) псевдотранзит;
- в) псевдоекспорт;
- г) усі відповіді правильні.

19. «Карусельна» товарна схема вчинення злочинів під час експортно-імпортних операцій обов'язково охоплює:

- а) конвертаційні центри;
- б) контрабанду;
- в) псевдоімпорт;
- г) усі відповіді правильні.

20. Незаконне повернення податку на додану вартість можливе при:

- а) псевдоекспорті;
- б) псевдотранзиті;
- в) псевдоімпорті;
- г) усі відповіді правильні.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБЛІКОВИХ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У БАЗОВИХ ГАЛУЗЯХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9.1. Особливості дослідження облікових документів для виявлення та розслідування злочинів у будівництві

Будівництво – одна з ключових галузей економіки кожної держави, зокрема й України. Це галузь матеріального виробництва, завданням якої є створення нових підприємств, розширення, реконструкція і технічне переобладнання діючих підприємств та інших об'єктів виробничої сфери, а також об'єктів невиробничої сфери, зокрема житлової та комерційної нерухомості.

В обліку необоротних активів розглядається порядок будівництва і оприбуткування основних засобів та інших необоротних активів у замовника (забудовника) за підрядного та господарського способів будівництва. Зокрема висвітлюється порядок первинного, аналітичного та синтетичного обліку витрат забудовника на придбання і створення основних засобів, які характеризуються як капітальні інвестиції та відображаються за дебетом рахунку 151 «Капітальне будівництво».

До капітальних інвестицій назагал відносять витрати на виробництво, будівництво, реконструкцію, модернізацію, капітальний ремонт і придбання основних засобів та інших необоротних активів. Капітальне будівництво як механізм проведення капітальних інвестицій є однією з провідних галузей економіки України. Капітальне будівництво може бути державним і приватним.

Підприємство-забудовник створює директорію будівництва, а діючі підприємства можуть за потреби відкривати відділи капітального будівництва (ВКБ). Будівництво забудовник може вести власними силами (господарським способом), або за допомогою спеціальних будівельно-монтажних організацій (СБМО) – підрядним способом. В такому разі ВКБ стає замовником, а СБМО – підрядником. СБМО ще називають генеральним підрядником, тому що між ним та замовником укладається договір підряду на весь цикл будівельно-монтажних робіт. Генеральний підрядник має право укладати угоди з іншими організаціями на виконання спеціальних робіт (електромонтажних, сантехнічних та інших комунікаційних робіт, монтажу обладнання тощо). Ці організації стосовно генерального підрядника називаються субпідрядними організаціями.

До початку будівництва об'єкта необхідно завершити розробку проектно-кошторисної документації та вирішити питання щодо організації робіт.

Складовими проектно-кошторисної документації вважають такі документи:

- а) проектне завдання;
- б) зведений кошторисно-фінансовий рахунок;
- в) кошторис будівництва.

Проектне завдання включає технічні характеристики об'єктів, джерела та способи забезпечення об'єктів водою, паливом, електроенергією тощо.

Кошторис будівництва – це документ, на підставі якого встановлюють суму коштів, необхідних для виконання робіт на окремому об'єкті; таким чином формують кошторис на його вартість.

Кошторисна вартість об'єктів капітального будівництва визначається на підставі кошторисних норм на будівельно-монтажні роботи, цін і тарифів на матеріали, воду, енергію, витрат на оплату праці та інших витрат будівельного виробництва.

Організація бухгалтерського обліку в підрядних будівельних організаціях має певні особливості, обумовлені специфікою будівництва, структурою та технологією діяльності виробничих підрозділів. Виробничий процес у будівництві проводиться на

нерухомих об'єктах при рухомому характері роботи будівельних машин, механізмів і робітників. Процес будівництва є довготривалим, що в обліку відображається поступовим нагромадженням витрат за об'єктами, через незавершене виробництво до здачі об'єкта замовнику.

Зважаючи на організаційно-технологічні особливості, притаманні будівництву, воно вважається однією з найбільш криміналізованих галузей економіки. З-поміж корисливих злочинів, що вчиняються у цій галузі національної економіки, ідентифікують такі основні групи:

- 1 – шахрайство;
- 2 – розкрадання;
- 3 – незаконне підприємництво.

Шахрайство. Типовим прикладом шахрайських дій є ситуація, коли забудовник в корисливих цілях привласнює отримані від фізичних осіб-пайовиків грошові суми, а своїх зобов'язань не виконує, до того ж гроші витрачаються на задоволення власних потреб. Окрім того, підрядник може розтратити у своїх інтересах гроші пайовиків, пославшись на непередбачені витрати у зв'язку з підвищенням цін на матеріали.

Розкрадання. Під час виявлення та розслідування розкрадань матеріальних цінностей і грошових коштів у підрядних організаціях найчастіше вивчення й аналізу потребують господарські операції, пов'язані з: надходженням і витратами будівельних матеріалів; розрахунками між підрядником та замовником за фактично виконані роботи; а також із нарахуванням і видачею заробітної плати робітникам. Протиправні дії працівників будівельних організацій, спрямовані на привласнення матеріальних і грошових коштів, можуть відбуватися на будь-яких етапах будівельного виробництва (рис. 9.1).

Ознаками розкрадання будівельних матеріалів при надходженні від постачальників шляхом часткового їх оприбуткування є наявність у підрядній організації незадоволених претензій чи рекламцій постачальникам з приводу недовантаження матеріалів, а також факти підписування комерційних актів та актів прийомки матеріалів одними особами протягом доволі тривалого часу.

Рис. 9.1. Способи розкрадання майна у будівельній галузі

Окрім аналізу зазначених документів (рис. 9.2), необхідно організувати і провести інвентаризацію будівельних матеріалів, а також прийому та відвантаження будівельних матеріалів при комісії. Правоохоронці повинні відібрати пояснення від осіб, причетних до вчинення протиправних дій, зокрема від тих, хто підписав комерційний акт або акт прийому-передачі будівельних матеріалів, та здійснити документальну ревізію об'єкта будівництва. З метою відтворення схеми незаконного збуту будівельних матеріалів доцільно провести оперативно-розшукові заходи (починаючи з документування протиправного їх вивозу до відпрацювання каналів збування).

Рис. 9.2. Перелік документів з метою виявлення розкрадання будівельних матеріалів шляхом часткового їх оприбуткування

Реалізація схеми розкрадання матеріальних цінностей і грошових коштів через завищення фактичних обсягів виконаних робіт у актах приймання виконаних підрядних робіт (ф. КБ-2в) об'єктів

будівництва, а також у Довідці про вартість виконаних будівельних робіт (ф. КБ-3) передбачає підроблення найменувань виконаних робіт та їхніх обсягів.

Працівникам органів внутрішніх справ варто звертати увагу на можливість підробки записів у нарядах на відрядну роботу, рапортах, розрахунково-платіжних відомостях. Такі підроблення дають можливість створювати лишки будівельних матеріалів з метою їх подальшого розкрадання. Завищення суми в актах прийому-передачі матеріалів та в довідці ф. КБ-3 може досягатися застосуванням підрядною організацією завищених коефіцієнтів для обчислення кошторисних витрат, що дає можливість збільшувати суми грошових коштів, які забудовники сплачують підрядній організації за виконані роботи.

Під час перевірки документів (рис. 9.3) обов'язково зіставляються:

- 1 – записи по кредиту рахунку 70 «Доходи від реалізації» і дані довідки про вартість виконаних будівельних робіт (ф. КБ-3);
- 2 – записи по дебету рахунку 70 «Доходи від реалізації» і по кредиту рахунку 23 «Виробництво»;
- 3 – записи по дебету рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» і по кредиту рахунку 23 «Виробництво».

Для визначення фактичного обсягу робіт належить організувати і провести інвентаризацію виконаних робіт з метою виявлення лишків або недостач будівельних матеріалів. Потрібно відібрати пояснення від осіб, причетних до вчинення протиправних господарських операцій. Якщо наявні підстави то за ініціативою органів внутрішніх справ призначається ревізія. Документування збуту будівельних матеріалів здійснюється шляхом проведення оперативно-розшукових заходів.

Ознакою розкрадання грошових коштів, фіктивних або виконаних у меншому обсязі робіт є невідповідності записів у журналах обліку виконаних робіт (ф. КБ-6) і записів щодо видів та обсягів робіт, відображених у нарядах на виконання робіт. Підтвердження чи спростування відомостей про внесення в кошторис фактично не виконаних робіт здійснюється за допомогою аналізу відповідних документів (рис. 9.4).

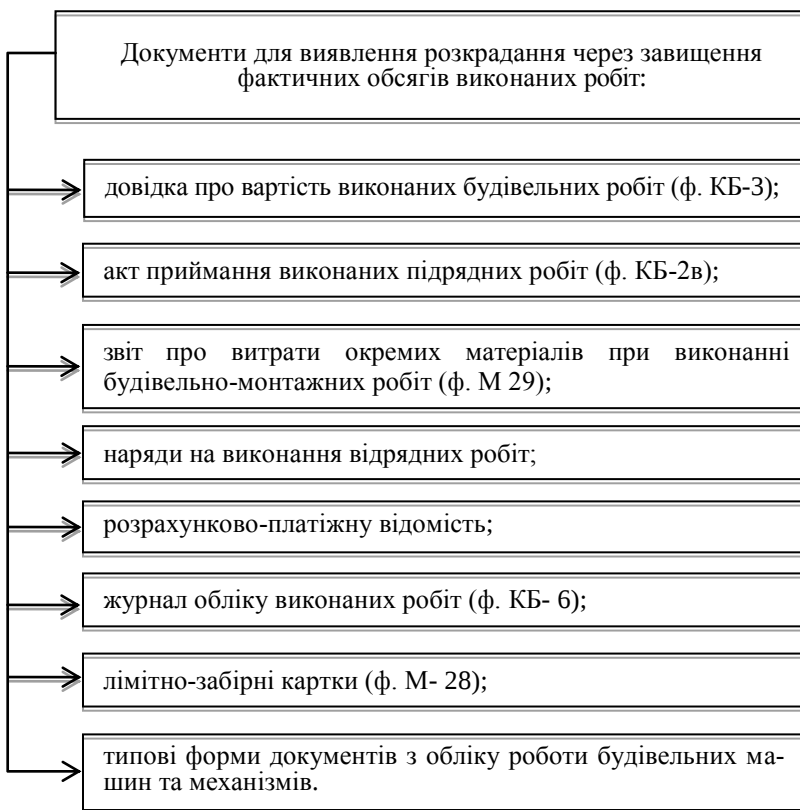

Рис. 9.3. Перелік документів для виявлення розкрадань унаслідок завищення фактичних обсягів виконаних робіт

За потреби працівники органів внутрішніх справ повинні організувати і провести інвентаризацію виконаних робіт, відібрати пояснення від працівників, прізвища яких зазначені в договорах підряду, а також від майстрів, виконавців робіт, інших робітників будівельної бригади та обліково-бухгалтерських працівників. За ініціативою представників органів внутрішніх справ призначається документальна ревізія. Різниця полягає лише в тому, що, окрім дослідження зазначених вище документів, дані, які містяться в договорах на виконання робіт, зіставляються з кошторисною вартістю

робіт, єдиними нормами витрачання матеріалів та нормативними розцінками.

Розкраданню матеріальних цінностей і грошових коштів сприяє завищення витрат будівельних матеріалів.

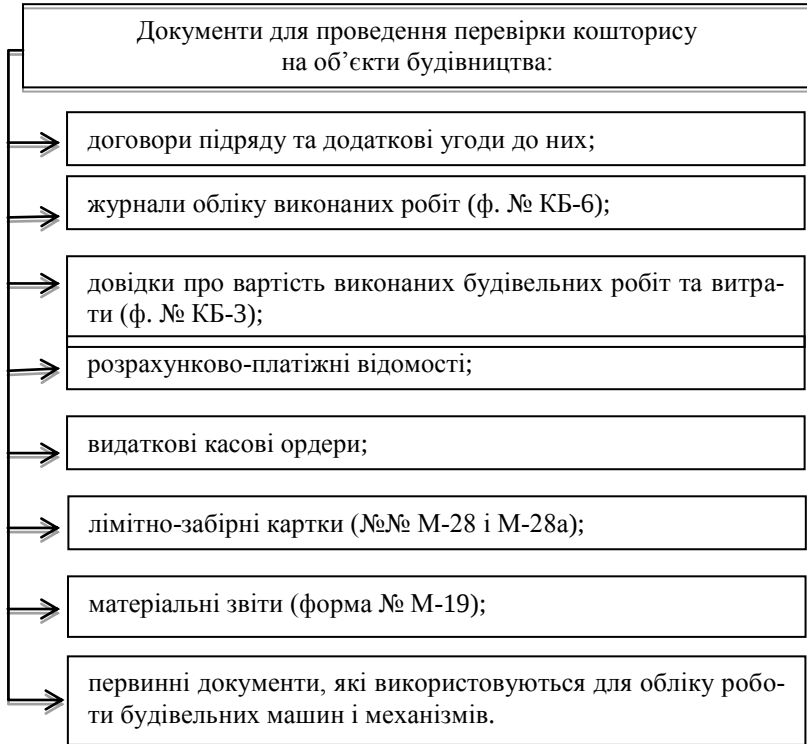

Рис. 9.4. Перелік документів для проведення перевірки кошторису на об'єкти будівництва

Зважаючи на те, що норми витрат матеріалів на одиницю виконаних робіт обчислюються за кошторисними нормами, у виробництві існує створення необлікованих лишків будівельних матеріалів. Документування та виявлення розкрадань, що здійснюються таким способом, передбачає аналіз відповідних документів (рис. 9.5).

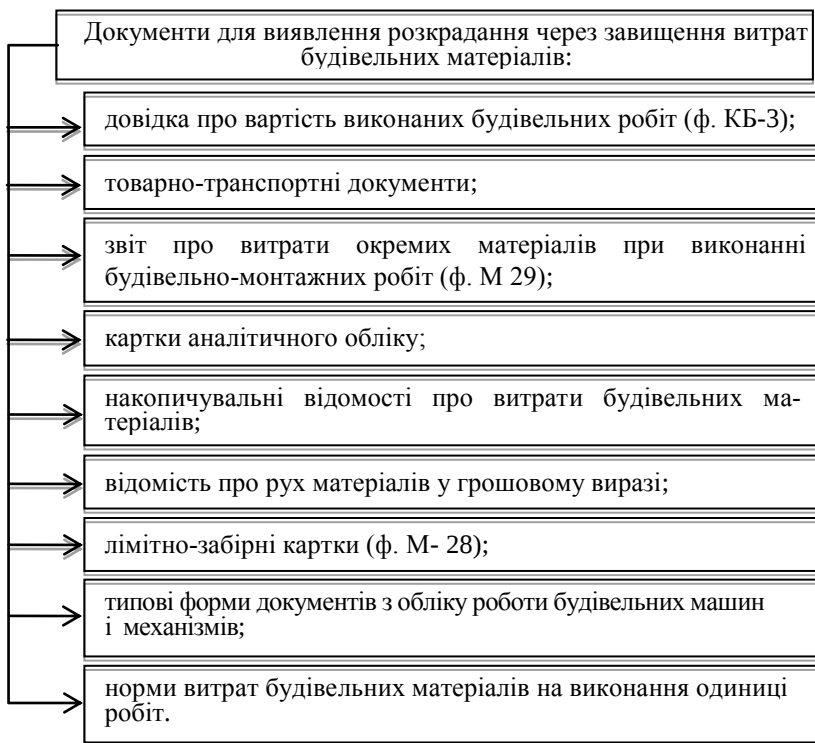

Рис. 9.5. Перелік документів для виявлення розкрадань унаслідок завищення витрат будівельних матеріалів

9.2. Особливості дослідження облікових документів для виявлення та розслідування злочинів у сільському господарстві

Сільське господарство – одна з провідних галузей економіки України, це чи не найважливіша галузь народного господарства, скерована на забезпечення населення продовольством і отримання сировини для промисловості.

Організаційно сільськогосподарські підприємства поділяються на:

- а) колективні селянські підприємства;
- б) сільськогосподарські кооперативи;
- в) товариства та їхні об'єднання;
- г) державні сільськогосподарські підприємства.

Сільськогосподарському виробництву притаманна низка особливостей, які мають значний вплив на організацію обліку в ньому, а саме:

- багатогалузевий характер сільськогосподарської діяльності, наявність різноманітної продукції та продуктів власної переробки, системи допоміжних виробництв зумовлюють таку побудову обліку, щоби він враховував витрати за галузями виробництва та всередині них за культурами, групами культур і видами тварин, промисловими переробними та іншими видами продукції;

- сільське господарство характеризується сезонною діяльністю. Сезонність передбачає нерівномірне використання техніки та робочої сили впродовж календарного року. З огляду на це фактичну собівартість випущеної сільськогосподарської продукції можливо визначити наприкінці календарного чи звітного періоду. Це вимагає нагромадження витрат на рахунках обліку протягом періодів та їхнього розподілу чи списання наприкінці календарного року;

- на формування собівартості сільськогосподарської продукції (насамперед рослинництва) мають вплив суб'єктивні природні фактори. Саме тому за однакових витрат вихід продукції буває різним унаслідок впливу природного чинника, а це, своєю чергою, змінює собівартість продукції;

- значна частина сільськогосподарської продукції споживається у власному господарстві, що зумовлює створення страхових фондів (резервів);

- окрім основної продукції, в процесі господарської діяльності можуть створюватися побічні продукти, що, звісно, зумовлює потребу вибору об'єктивних методів калькулювання їхньої собівартості.

Дослідження практики діяльності правоохоронних органів із попередження та виявлення злочинів у сільському господарстві

дає змогу виокремити групи злочинів відповідно до об'єкта їх учинення:

- 1) злочини, об'єктом яких є земля як природний об'єкт;
- 2) злочини, об'єктом яких є право власності на землю.

Практика підтверджує, що найпоширенішими видами злочинів у сільському господарстві є:

- 1) злочини у сфері земельних правовідносин (рис. 9.6);
- 2) шахрайство;
- 3) ухилення від сплати податків.

Рис. 9.6. Види злочинів у сфері земельних правовідносин

Стосовно злочинів знищення або пошкодження територій чи безгосподарного їх використання правоохоронці оцінюють суспільно небезпечні наслідки, які виявлені в результаті експертизи: екологічної чи агротехнічної. Ухвалення незаконних рішень посадовими особами органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо надання земельної ділянки в постійну або тимчасову власність з порушенням спричиняють відповідні способи вчинення злочинів (рис. 9.7).

Способи вчинення злочинів щодо надання земельної ділянки в постійну або тимчасову власність	
→	оформлення земельної ділянки, видача землі підставним особам (підприємствам), заниження орендної плати, виділення земельних ділянок природно-заповідного та історико-культурного призначення (в приватну власність або оренду) за матеріальну винагороду ;
→	фальсифікація висновків експертизи землевпорядної документації із землеустрою, оцінки земель та документації і матеріалів державного земельного кадастру;
→	визначення невірної оціночної вартості землі, складання технічної документації та проведення земельних аукціонів з порушеннями: враховуючи суб'єктивну оцінку в процесі оцінювання вартості землі і можливість застосування коефіцієнтів на розсуд експерта, що значно розширює нижню та верхню межі вартості землі;
→	ухвалення незаконних рішень посадовими особами органів земельних ресурсів, природоохоронних і санітарно-епідеміологічних органів, органів містобудування та архітектури, органів охорони культурної спадщини тощо, які наділені повноваженнями щодо погодження виділення земельної ділянки: підробка документів, які погоджують виділення землі (надання дозволу, що суперечить чинному законодавству), та отримання хабарів за надання відповідного погодження ;
→	ухвалення незаконних рішень посадовими особами органів державного земельного кадастру: видача держакту на землю без відповідних документів; зазначення розмірів ділянки та оціночної вартості землі з порушеннями; підробка держакту та картки реєстрації земельної ділянки ;
→	ухвалення незаконних рішень посадовими особами ДП «Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою»: підготовка документів щодо виділення земельної ділянки в приватну власність (оренду) із зазначенням недостовірної інформації як підстави отримання землі, встановлення її заниженої (завищеної) оціночної вартості, неправильне визначення меж земельних ділянок ;
→	підробка документів фізичними або службовими особами, які займаються складанням документації на оформлення земельної ділянки в постійну чи тимчасову власність , у результаті чого незаконно приватизується або надається в оренду земельна ділянка.

Рис. 9.7. Види злочинів у сфері земельних відносин

Зміна цільового призначення земельної ділянки може проводитися сукупно з прийняттям незаконних рішень посадовими особами, а також у ситуації, коли земля перебуває у користуванні. В процесі виконання зазначеної процедури вчиняються певні злочинні дії (рис. 9.8).

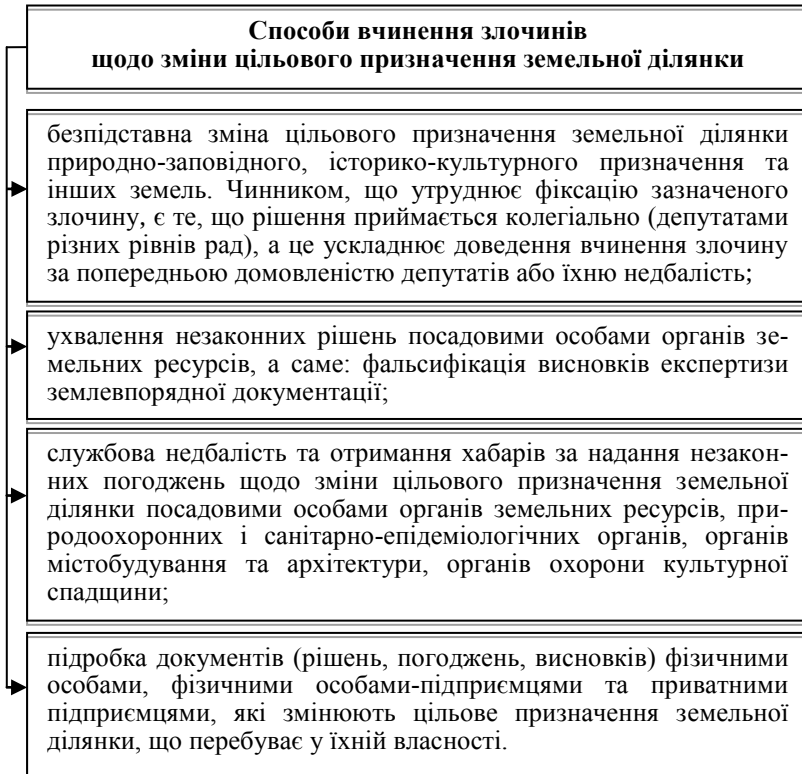

Рис. 9.8. Способи вчинення злочинів з метою зміни цільового призначення земельної ділянки

Виявлення злочинів самовільного заволодіння земельною ділянкою чи неправомірного укладення договору оренди на земельну ділянку передбачають дослідження правоохоронцями основних документів:

- 1 – протоколів засідань сесій відповідних місцевих чи сільських рад, у яких зафіксовано рішення про передачу певній особі земельної ділянки в приватну власність чи тимчасове користування;
- 2 – грошової чи експертної оцінки землі;
- 3 – договорів купівлі-продажу земельних ділянок та внесення зміни до цих документів;
- 4 – договорів оренди тощо.

Шахрайство, як один із видів корисливих злочинів на сільськогосподарських підприємствах, може вчинятися:

– посадовими особами сільськогосподарських підприємств при отриманні страхових відшкодувань за знищені посіви та врожай.

Наприклад, з матеріалів кримінальної справи про страхування врожаїв зернових у НАСК «Оранта» було виявлено неправдиву інформацію щодо стану земельних ділянок та посівів в областях України, власниками яких є сільськогосподарські підприємства. Далі до зазначеної страхової компанії злочинці додали фіктивну інформацію про знищення посівів зернових культур унаслідок стихійного лиха та заявили відшкодування збитків на суму 9,5 млн грн, яку було виплачено в повному обсязі;

– способом підміни ідентифікації підприємства: економічні злочини вчинені проти аграрних підприємств за участі банків шляхом підробки фінансових документів та рахунків компанії.

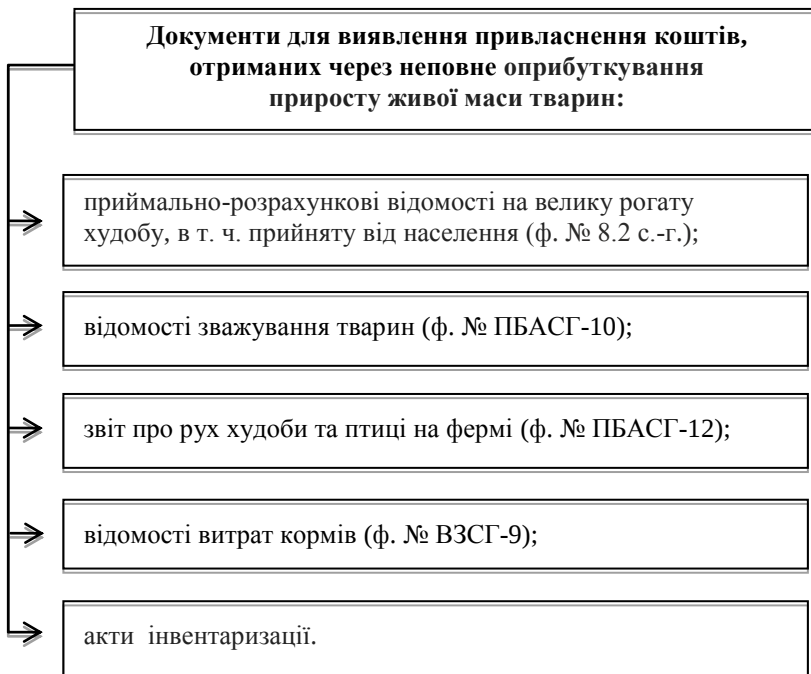
Прикладом є злочин учинений проти ТОВ «Терезине». У вересні 2016 р. компанія розпочала роботу над контрактом з поставки двох тисяч тонн пшениці для відомої французької компанії «Луї Дрейфус». 8 вересня українською компанією було передано представникам компанії «Луї Дрейфус» відповідний контракт і пакет документів, проте контракт, підписаний другою стороною, не був отриманий. Згідно з попередньою домовленістю, гроші на рахунок ТОВ «Терезине» за поставлений товар мали надійти 6 вересня 2016 р. Зранку, 9 вересня, бухгалтери українського підприємства виявили появу нового, підставного, рахунку у Запорізькому відділенні «Укрсиббанку», на який надійшли гроші від компанії «Луї Дрейфус». З цього рахунку, за підробними документами через різні банки по всій території України – у Києві, Полтаві, Дніпропетровську та через конвертаційні центри було виведено понад 8 млн грн;

– як *корпоративне шахрайство* – напоширеніший злочин на українських сільськогосподарських підприємствах. Ці злочини здійснюються службовими особами шляхом завищення закупівельних цін на сировину та паливно-мастильні матеріали, маніпуляцій з якістю аграрної продукції, фальсифікації результатів лабораторних тестувань. Доволі звичним явищем для агровиробників вважаються махінації зі зерном на елеваторах, коли в лабораторії завищують вологість зернових чи відсоток сміттєвих домішок (так звана пересортиця).

Доречно виокремити основні способи вчинення корпоративного шахрайства у сільськогосподарських підприємствах: 1 – корисливі злочини щодо продукції тваринництва; 2 – корисливі злочини щодо продукції рослинництва.

Корисливі злочини щодо продукції *тваринництва* передбачають неповне оприбуткування приросту живої маси тварин з метою приховання випадків неоформленого падежу, загибелі молодняку, нестач, крадіжок тварин і створення неврахованих надлишків для наступного оформлення безтоварних актів на купівлю тварин від населення і привласнення коштів.

Повноту оприбуткування приплоду визначають за даними зоотехнічного й оперативного обліку на фермах та бухгалтерського обліку сільськогосподарського підприємства. Перевірку повноти оприбуткування правоохоронці можуть здійснити, порівнявши дані актів на оприбуткування приплоду (ф. № ПБАСГ – 3) зі записами у книгах обліку руху тварин і птиці на фермі (ф. № ПБАСГ – 14), журналом-ордером № 8 с.-г., відомістю № 8.1 с.-г., 8.2 с.г. та іншими регістрами аналітичного обліку, а також даними бухгалтерського та зоотехнічного обліку про оприбуткування приплоду. Неповне оприбуткування приплоду та аналіз його руху за інвентарними номерами, зустрічні перевірки документів, регістрів і звітності бухгалтерського, зоотехнічного й оперативно-статистичного обліку дають змогу виявити факти неопробутованого молодняку з метою приховування його загибелі або привласнення. Перевірку правильності та повноти оприбуткування тварин, закуплених у населення, здійснюють на основі первинних документів, аналітичних відомостей та інших регістрів бухгалтерського обліку (рис. 9.9).

*Рис. 9.9. Види документів для виявлення привласнення коштів,
отриманих через неповне оприбуткування
приросту живої маси тварин*

Найчастіше факти шахрайства з метою привласнення коштів трапляються під час господарських операцій, пов'язаних з вибуттям тварин: їх реалізацією, забоєм у господарстві, обміном, безоплатною передачею, падежем, загибеллю і крадіжками. Задля виявлення вчинення корисливих злочинів на підприємстві правоохоронці повинні проаналізувати такі документи:

- акти на вибуття поточних біологічних активів тваринництва (ф. № ПБАСГ-6);
- відомість зважування тварин (ф. № ПЕАСГ-10);
- норми виходу м'яса і субпродуктів залежно від виду і груп тварин;
- відомість аналітичного обліку (ф. № 5.4 с.-г.);
- журнал-ордер (ф. № 5-Б с.-г.).

Окремим напрямом дослідження облікових документів є факти перевірки падежу та вимушеного забою тварин. З цією метою вивчають акти на вибуття тварин (ф. № ПБАСГ-6), **обліковий лист забою та падежу худоби** (ф. № ПБАСГ-8); **акт на вибуття поточних біологічних активів рибництва** (загибель риби) (ф. № А-16). Після затвердження вказаних документів керівником підприємства записи про вибуття поголів'я роблять у **книзі обліку руху тварин і птиці на фермі** (ф. № ПБАСГ-12); **звіт про рух тварин і птиці на фермі** (ф. № ПБАСГ-13) передається до бухгалтерії.

Головним методом є зустрічна перевірка, за допомогою якої звіряють дані актів на вибуття тварин з даними **книги обліку руху тварин і птиці на фермі** (ф. № ПБАСГ-12), **Звіту про рух тварин і птиці на фермі** (ф. № ПБАСГ-13), а також із журналами для реєстрації хворих тварин (ф. № 1-вет.), ветеринарною звітністю, протоколами або актами розтину трупів, з відомістю останнього зважування (ф. № ПЕАСГ-10), що дає змогу встановити факти заниження падежу, особливо коли він стався з вини матеріально відповідальної особи, котра повинна відшкодувати матеріальний збиток.

Поширеними зловживаннями у сфері сільськогосподарського виробництва є:

- 1 – розкрадання насіннєвого зерна та грошових коштів шляхом приписки посівних площ;
- 2 – неповне оприбуткування зерна та врожаю;
- 3 – перевищення нормативів витрат пального, насіння, добрив;
- 4 – реалізація продукції за цінами, нижчими договірних;
- 5 – фальсифікація обсягів реалізації при готівкових розрахунках;
- 6 – заниження обсягів валових доходів щодо реалізації продукції;
- 7 – порушення методики бухгалтерського та податкового обліку реалізації продукції, валових доходів, особливо під час бартерних операцій, що зумовлює заниження обсягу оподаткування податком на прибуток і податком на додану вартість.

Виявлення корисливих злочинів щодо продукції *рослинництва* передбачає аналіз відповідностей між первинними документами, журналами-ордерами, аналітичними відомостями та ін-

шими регістрами обліку. Експертному дослідженню підлягають лімітно-забірні картки, внутрішньогосподарські накладні, акти витрат насіння на сівбу, в яких міститься інформація про кількість витраченого насіння та розмір посівної площі, облікові листи тракториста-машиніста тощо. За потреби може бути призначена агрономічна експертиза (до якої здебільшого вдаються в разі проведення судово-бухгалтерської експертизи документів). На підставі вказаних документів (рис. 9.10) шляхом розрахунково-аналітичних методичних прийомів експертного дослідження можна встановити факти створення лишків насіння і приписок посівних площ:

Документи для виявлення фактів створення лишків насіння і приписок посівних площ:	
товарно-транспортні накладні (ф. № 1 СТ);	
приймальні квитанції (ф. № ПК-9, № ПК-10);	
прибуткові накладні (ф. № 13);	
Для насінневих сортів	атестат на насіння (ф. № ПР-14);
	свідоцтво на насіння (ф. № ПР-16);
	сортове посвідчення (ф. № ПР-13);
акт на оприбуткування поточних біологічних активів рослинництва (ф. № ПБАСГ-1);	
акт на приймання довгострокових біологічних активів рослинництва (ф. № ДБАСГ-1);	
акт на списання довгострокових біологічних активів рослинництва (ф. № ДБАСГ-3);	
акт на списання поточних біологічних активів рослинництва (ф. № ПБАСГ-2);	
журнал-ордер 5В с.-г.;	
відомості 5.5 с.-г., 5.6 с.-г., 5.7 с.-г.	

Рис. 9.10. Перелік документів для встановлення фактів створення лишків насіння і приписок посівних площ

– у виді махінацій зі сплатою податків – це один із видів злочинів, який вчиняють підприємства у галузі сільського господарства. Загальна схема реалізації цього злочину полягає в тому,

що зловмисники купують сільгосппродукцію з метою її подальшого експорту на адресу підконтрольних підприємств-нерезидентів, тимчасом повернення валютної виручки на адресу продавця не здійснюється. Після цього підприємство перереєструється на підставну особу і переводиться на податковий облік в іншу область, де й припиняє свою діяльність. Зазначена схема дає можливість отримувати неврахований прибуток за рахунок різниці між курсом Національного банку при продажу валюти підприємства на валютному аукціоні і фактичним курсом долара США на «чорному» валютному ринку України.

Ще одним способом учинення злочину, що дозволяє ухилятися від сплати податків, є зняття готівки під виглядом закупівлі сільськогосподарської продукції уповноваженою особою за довіреністю.

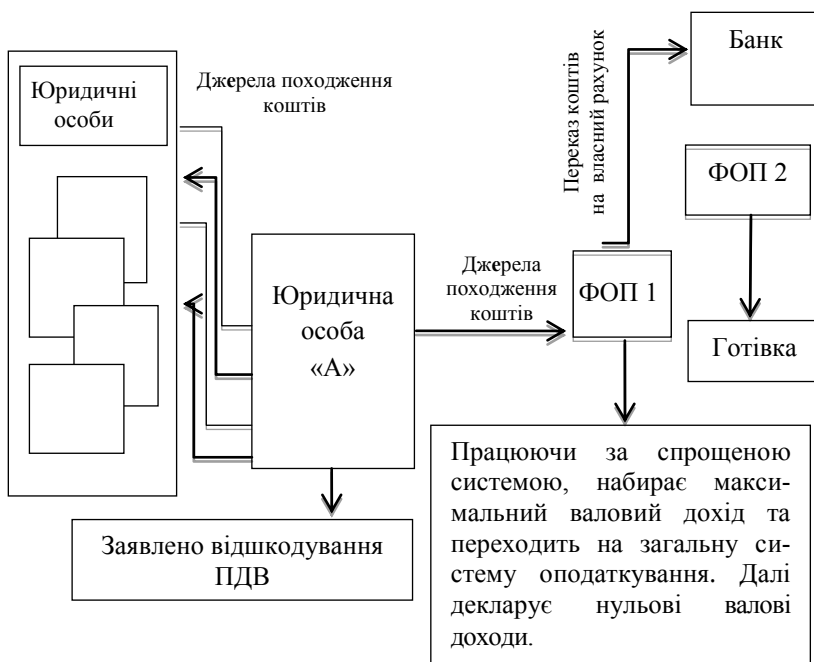

Рис. 9.11. Переведення безготівкових коштів у готівку під виглядом закупівлі сільськогосподарської продукції

Як бачимо з рис. 9.11, на рахунку юридичної особи «А» акумулювались безготівкові кошти від низки підприємств з різним призначенням платежів. В подальшому частина цих коштів перераховувалась на рахунок фізичної особи – підприємця «1». Кошти, що надійшли, зняті готівкою на закупівлю сільськогосподарської продукції особою, яка діяла за дорученням фізичної особи – підприємця «1», фізичною особою – підприємцем «2». При цьому фізична особа – підприємець «1», працюючи за спрощеною системою оподаткування, набирав максимальний валовий дохід, переходив на загальну систему оподаткування і далі декларував нульові валові доходи. До речі, юридична особа «А» раніше була об'єктом спостереження та інформація про неї передавалась у складі узагальнених матеріалів до правоохоронних органів.

9.3. Особливості дослідження облікових документів для виявлення та розслідування злочинів у торгівлі

Торговельна діяльність – це ініціативна, самостійна діяльність юридичних осіб та громадян, спрямована на здійснення операцій купівлі-продажу товарів споживчого призначення з метою отримання прибутку. Чинне законодавство України вирізняє торговельну діяльність у сфері гуртової торгівлі, роздрібною торгівлі та громадське харчування.

Гуртова торгівля – це діяльність, спрямована на придбання і відповідне перетворення товарів для наступної реалізації їх підприємствам роздрібною торгівлі, іншим суб'єктам підприємницької діяльності. Роздрібна торгівля – це діяльність з продажу товарів безпосередньо кінцевим споживачам для їхнього особистого некомерційного використання незалежно від форм розрахунків. Громадське харчування – особливий вид торговельної діяльності, спрямований на забезпечення населення харчуванням.

Бухгалтерський облік у торгівлі має низку особливостей:

- облік роздрібного товарообігу ведеться, як правило, у вартісному виразі за первісною вартістю. Це зумовлено широкою номенклатурою товарів. Винятком є продаж окремих цінних товарів, наприклад, ювелірних виробів, автомобілів та ін.;

- витрати торговельних підприємств – витрати обігу – не включаються до собівартості реалізованих товарів, а відносяться на фінансовий результат;

- торговельна надбавка у роздрібній торгівлі вміщує податок на додану вартість, сплачений постачальникові, та торговельну націнку підприємства;

- специфіку торговельної діяльності відображає рахунок 28 «Товари», на якому ведеться облік руху товарно-матеріальних цінностей, що надійшли на підприємство з метою продажу;

- у процесі роботи з готівкою або в безготівковій формі (зі застосуванням платіжних карток, платіжних чеків, жетонів тощо) під час продажу товарів (надання послуг) мають використовуватись реєстратори розрахункових операцій – пристрої, або програмно-цільові комплекси, в яких реалізовано фіскальні функції, призначені для реєстрації розрахункових операцій при продажі товарів (наданні послуг).

На підставі результатів аналізу оперативної інформації про боротьбу зі злочинами в сфері торгівлі можна ідентифікувати основні їхні види:

- корпоративні злочини, які вчиняються службовими особами з метою отримання матеріальної вигоди;

- легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом (ухилення від сплати податків; відмивання грошей як процес приховування доходів, одержаних злочинним шляхом, і їхнє переміщення за допомогою торгових операцій для узаконення злочинного походження тощо).

Метою вчинення *корпоративних злочинів* службовими особами – бухгалтерами, директорами, менеджерами з продажу є привласнення грошових коштів і шахрайство (рис. 9.12). Отримання корисливої вигоди стає можливим завдяки підrobці первинних бухгалтерських документів: прибуткових та видаткових касових ордерів, грошово-платіжних відомостей, касових книг, товарно-транспортних накладних, рахунків-фактури, довіреностей на отримання товарно-матеріальних цінностей та інших фінансових документів, які містять підписи, друковану чи рукописну інформацію. Окрім зазначених первинних документів, для встановлення фактичних даних учинення корпоративних злочинів на підприємстві правоохоронцям доцільно проводити документальну перевірку (рис. 9.13).

Рис. 9.12. Способи вчинення корпоративних злочинів у торгівлі

Документи для встановлення фактичних даних вчинення корпоративних злочинів на підприємстві:
довідка про витрати від здавання тари;
акт приймання продукції (товарів) за якістю;
акт приймання продукції (товарів) за кількістю (або пересортицею);
акт про зняття комісійних товарів з продажу;
акт переоцінки (комісійна торгівля) (ф. № 7-ВТ);
оборотна відомість (уцінка комісійних товарів) (ф. № 6-ВТ);
акт на уцінку комісійних товарів (ф. № 5-ВТ);
оціночно-здавальна відомість (комісійна торгівля);
прибуткова відомість (комісійна торгівля) (ф. № 8-ВТ);
товарний ярлик (комісійна торгівля) (ф. № 3-ВТ);
квитанція (другий примірник - комітентська картка) (ф. № 2-ВТ);
квитанція (перший примірник) (комісійна торгівля) (ф. № 1-ВТ)

Рис 9.13. Перелік документів для встановлення фактичних даних учинення корпоративних злочинів на торговельному підприємстві

Аби здійснити аналіз балансових зв'язків щодо руху товарно-матеріальних цінностей, тобто дослідити надходження окремих видів цінностей за міжінвентаризаційний період (також їхні залишки, зазначені у попередній інвентаризації), їх зіставляють із витратами за цей період і залишком інвентаризаційної відомості на день виявлення розбіжностей.

Найчастіше корпоративні злочини вчиняються бухгалтерами, які, маючи право підпису на фінансових документах, підробляють платіжні доручення (зокрема через систему «клієнт-банк»), відправляють гроші компанії фірмам за фіктивними договорами, а потім знімають готівку або переказують кошти для оплати потрібних послуг чи товарів. Виявлення оперативними працівниками поліції підробних документів розцінюється як ознака скоєння корисливих правопорушень. Як правило, документи з ознаками підробки працівниками правоохоронних органів вилучаються.

Важливим під час розслідування корпоративних злочинів на підприємствах торгівлі є суворе хронологічне відслідковування прихідних документів, супровідних товарних документів (товарних накладних, товарно-транспортних накладних тощо) та їх зіставлення з товарними звітами матеріально відповідальних осіб, зустрічними документами, що додаються до виписок банку або авізо, записами в облікових регістрах за відповідними рахунками синтетичного обліку та записами про залишки товарів на кінець дня попереднього звіту і на початок дня наступного.

Аналіз виторгу торговельного підприємства правоохоронці проводять, використовуючи спосіб зіставлення даних каси і товарних звітів зі записами в книгах касирів-операціоністів і облікових регістрах за відповідними рахунками. При цьому особливої уваги потребує хронологічна послідовність документів, правильність підрахунку підсумку в них. Користуючись способом зустрічної перевірки, правоохоронці з'ясовують достовірність відображення операцій, здійснених з надходженням виторгу в касу і задачею її в банк.

Підсумками розслідування є факти зайвого списання з підзвіту матеріально-відповідальними особами цінностей, що не відображені у первинних документах. Якщо недостача приховується матеріально відповідальними особами несвоєчасною задачею ви-

ручки, то слідчі можуть обчислити мінімальний розмір виручки (кількість товарів, що надійшли в торговельну організацію за останні дні перед інвентаризацією, і його зіставлення зі залишком товарів на дату інвентаризації та зданою виручкою) й виявити факт учинення корпоративного злочину. Одним із використовуваних правоохоронцями способів аналізу виторгу є дослідження рівномірності здачі виручки, що дозволяє з'ясувати факти різкого збільшення виручки перед інвентаризацією і незначної її здачі після інвентаризації; це також уможлиблює встановлення ймовірних дат учинення злочинів.

На підприємствах у сфері торгівлі часто відбуваються зловживання в разі оформлення операцій з продажу товарів у кредит. Вони здійснюються службовими особами при: оформленні доручень-зобов'язань на вигаданих осіб з метою вилучення виручки або приховування недостачі за рахунок необґрунтованого списання з підзвіту матеріально відповідальних осіб товарів або (та) відсотків за користування кредитом; неоприбуткування готівки, що вноситься покупцями під час оформлення кредиту тощо.

Об'єктами розслідування в цьому випадку є: довідки організацій на надання кредиту; доручення-зобов'язання; чеки на оплату готівкою частини вартості товару та внесення відсотків за кредит; описи доручень-зобов'язань; звіти матеріально відповідальних осіб; книги аналітичного обліку надходження платежів; виписки банку, платіжні доручення на перерахування сум кредиту; реєстр аналітичного обліку з відображення операцій по товарах, що продані в кредит.

Переоцінка є одним зі способів укріття корпоративних злочинів. Правоохоронці, проводячи розслідування на підприємствах торгівлі, досліджують акти переоцінки товарів, з метою перевірки правильності обчислення і відображення в обліку підсумку від зміни цін і повноти переадресування уцінених товарів до відповідних підрозділів.

Іншою значною групою злочинів у сфері торгівлі є легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, серед яких: ухилення від сплати податків; відтік капіталу; відмивання грошей тощо.

Ухилення від сплати податків є одним зі способів учинення корисливих злочинів за схемою переведення оподаткованого

доходу з юрисдикцій з відносно високими податковими ставками в країні з відносно низькими податковими ставками. Приміром, вітчизняна материнська компанія зі штаб-квартирою в юрисдикції з низькими податковими ставками (закордонна філія якої здійснює діяльність у країні з високими податковими ставками) використовує завищення або зниження вартості в рахунках-фактурах при здійсненні імпортно-експортних операцій. Зарубіжна материнська компанія може задіювати свої «внутрішньофірмові трансфертні ціни» для завищення вартості товарів і послуг, що надаються закордонній філії, з метою перенесення оподаткованого доходу з юрисдикції з високими податковими ставками в юрисдикцію з низькими. Аналогічно закордонна філія може знизити вартість товарів і послуг, що надаються вітчизняній материнській компанії, з метою перенесення оподаткованого доходу з юрисдикції з високими податковими ставками в юрисдикцію з низькими, де здійснюється діяльність. Зниження ціни в рахунках-фактурах при імпортних операціях застосовується для зменшення суми імпортних мит, а завищення ціни в рахунках-фактурах на експортні товари – для отримання вищих експортних субсидій.

Відтік капіталу, або переміщення грошових коштів з однієї країни в іншу, є одним зі способів уникнення валютних обмежень шляхом завищення вартості в рахунках-фактурах при імпорті та зниження вартості при експорті.

Відмивання грошей у сфері торгівлі передбачає переміщення незаконно зароблених коштів та капіталу через кордони задля відмивання грошей у сфері торгівлі.

Основними способами, використовуваними для відтоку капіталу, є:

1) фальсифікація даних у рахунках-фактурах при експортно-імпортних операціях, яка виявляється у відмінності вартості товарів при експорті і вартості товарів при імпорті, задекларованій головними торговими партнерами;

2) багаторазове виставлення рахунків-фактур на товари і послуги;

3) недопоставка або поставка надлишкового обсягу товарів чи послуг;

4) невідповідність опису товару або здійснюваної послуги.

Відмивання грошей шляхом завищення і заниження вартості товарів і послуг у рахунках-фактурах – один із найстаріших способів незаконного переміщення цінностей через кордони. Ключовим його елементом є спотворення ціни товарів і послуг з метою перенесення додаткової вартості товару від імпортера до експортера і навпаки. Вказуючи в рахунках-фактурах вартість товарів або послуг нижче «справедливої ринкової» ціни, експортер має можливість передати кошти імпортеру, оскільки сума платежу виявляється меншою від суми, яку імпортер отримає на відкритому ринку. І навпаки, вказуючи в рахунку-фактурі вартість товарів або послуг вище «справедливої ринкової» ціни, експортер має можливість отримувати кошти від імпортера, оскільки сума платежу буде вищою від суми, яку імпортер одержить на відкритому ринку.

Ще одним прийомом відмивання грошей є виставлення кількох рахунків-фактур на одну торгову угоду. Виставляючи рахунки кілька разів, особи, котрі займаються відмиванням грошей, отримують можливість виправдати багаторазові платежі за ту саму партію товару або ту саму послугу. Залучення кількох кредитно-фінансових установ до цієї схеми значно підвищує рівень виявлення таких транзакцій.

Невідвантаження товару експортером або домовленості з імпортером щодо стандартного оформлення товарно-транспортних і митних документів пов'язані з фіктивним постачанням.

Окрім практики маніпулювання експортними та імпортними цінами, особи, що відмивають кошти, у документах наводять відмінні від фактичного товар чи послугу. Наприклад, експортер може відвантажити доволі недорогий товар і внести його в рахунок-фактуру під виглядом дорожчого або зовсім іншого за характеристиками. Як наслідок, формуються розбіжності між відвантаженим товаром і митними документами.

Інформація про вчинені злочини із відмивання грошей у сфері торгівлі правоохоронцями отримується завдяки дослідженню діяльності підприємств. Проте здебільшого відомості надходять від груп фінансової розвідки, митних служб і кредитно-фінансових установ, органів банківського нагляду та фіскальної служби.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть будівництво як галузь матеріального виробництва і її особливості.
2. Охарактеризуйте основні групи корисливих злочинів, що вчиняються у сфері будівництва.
3. З'ясуйте типові схеми шахрайських дій під час будівництва.
4. Роз'ясніть типові схеми розкрадання під час будівництва.
5. Вкажіть документи для виявлення розкрадання будівельних матеріалів шляхом часткового їх оприбуткування.
6. Назвіть типові схеми незаконного підприємництва у будівництві.
7. Перелічіть документи для виявлення розкрадання через завищення фактичних обсягів виконаних робіт під час будівництва.
8. Вкажіть документи для проведення перевірки кошторису на об'єкти будівництва.
9. З'ясуйте особливості виявлення розкрадання через завищення витрат будівельних матеріалів.
10. Опишіть сільське господарство як галузь матеріального виробництва та її особливості.
11. Охарактеризуйте основні групи корисливих злочинів, що вчиняються у сфері сільського господарства.
12. Розкрийте основні види злочинів, що вчиняються у сфері земельних відносин.
13. Розтлумачте способи вчинення злочинів щодо надання земельної ділянки в постійну або тимчасову власність.
14. Наведіть типові схеми шахрайських дій у сільськогосподарській галузі.
15. Перелічіть документи для виявлення привласнення коштів, отриманих через неповне оприбуткування приросту живої маси тварин.
16. Сформулюйте особливості виявлення та розслідування злочинів у торгівлі.
17. Розкрийте суть ухилення від сплати податків на підприємствах сфери торгівлі.
18. Перелічіть документи для виявлення та розслідування злочинів у торгівлі.
19. Охарактеризуйте типові схеми злочинів у сфері торгівлі.

Тестові завдання

1. Якщо забудовник у корисливих цілях привласнює отримані від фізичних осіб-пайовиків грошові суми, а своїх зобов'язань не виконує, то це є:

- а) шахрайство;
- б) незаконне підприємництво;
- в) розкрадання;
- г) легалізація незаконних доходів.

2. Протиправні дії працівників будівельних організацій, спрямовані на привласнення матеріальних і грошових коштів, – це:

- а) шахрайство;
- б) незаконне підприємництво;
- в) розкрадання;
- г) легалізація незаконних доходів.

3. При виявленні розкрадання будівельних матеріалів ключовим субрахунком для дослідження є:

- а) 205 «Матеріали, передані в переробку»;
- б) 205 «Будівельні матеріали»;
- в) 281 «Товари на складі»;
- г) 341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті».

4. Документом, за яким можна виявити розкрадання через завищення обсягів виконаних робіт у будівництві, є:

- а) розрахунково-платіжна відомість;
- б) акт приймання виконаних підрядних робіт;
- в) лімітно-забірна картка;
- г) усі відповіді правильні.

5. Злочином у сфері земельних відносин вважають:

- а) безгосподарне використання земель;
- б) порушення правил екологічної безпеки;
- в) самовільне будівництво;
- г) усі відповіді правильні.

6. Зміна цільового призначення земельної ділянки природно-заповідного, історико-культурного призначення здійснюється:

а) посадовими особами органів державного земельного кадастру;

- б) депутатами різних рівнів рад;
- в) посадовими особами природоохоронних і санітарно-епідеміологічних органів;
- г) усі відповіді правильні.

7. Виявлення злочинів неправомірного укладення договору оренди на земельну ділянку передбачає дослідження правоохоронцями таких документів:

- а) протоколів засідань сесій відповідних місцевих чи сільських рад;
- б) експертної оцінки землі;
- в) договорів купівлі-продажу земельних ділянок;
- г) усі відповіді правильні.

8. Неповне оприбуткування приросту живої маси тварин стосується:

- а) незаконного підприємництва;
- б) підміни ідентифікації підприємства;
- в) корпоративного шахрайства;
- г) усі відповіді правильні.

9. Витрати на виробництво, будівництво, реконструкцію, модернізацію, капітальний ремонт і придбання основних засобів та інших необоротних активів відображаються у:

- а) капітальному будівництві;
- б) придбанні (виготовленні) основних засобів;
- в) інвестиціях непов'язаним сторонам;
- г) правах на об'єкти промислової власності.

10. Здійснення будівництва за допомогою спеціальних будівельно-монтажних організацій називається:

- а) субпідрядним;
- б) підрядним;
- в) власними силами;
- г) проектно-кошторисним.

11. До складу проектно-кошторисної документації входять такі документи:

- а) проектне завдання;
- б) зведений кошторисно-фінансовий рахунок;
- в) кошторис будівництва;
- г) усі відповіді правильні.

12. Документація будівництва, яка містить технічні характеристики об'єктів, джерела та способи забезпечення об'єктів водою, паливом, електроенергією, – це:

- а) проектне завдання;
- б) зведений кошторисно-фінансовий рахунок;
- в) кошторис будівництва;
- г) усі відповіді правильні.

13. Особливістю процесу будівництва є:

а) наявність накопиченої амортизації нематеріальних активів;
б) наявність доходу від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю;

- в) нагромадження витрат за об'єктами;
- г) усі відповіді правильні.

14. Сільськогосподарські підприємства поділяються на:

- а) сільськогосподарські кооперативи;
- б) товариства та їхні об'єднання;
- в) державні сільськогосподарські підприємства;
- г) усі відповіді правильні.

15. Наявність у процесі господарської діяльності побічних продуктів, що, своєю чергою, зумовлює потребу вибору об'єктивних методів калькулювання їхньої собівартості, характерна для:

- а) будівництва;
- б) сільського господарства;
- в) торгівлі;
- г) громадського харчування.

16. Споживання значної частини продукції у власному господарстві, що зумовлює створення страхових фондів (резервів), властиве:

- а) будівництву;
- б) сільському господарству;
- в) торгівлі;
- г) громадському харчуванню.

17. Торговельна діяльність – це:

- а) громадське харчування;
- б) оптова торгівля;
- в) роздрібна торгівля;
- г) усі відповіді правильні.

18. Використання реєстраторів розрахункових операцій (РРО) характерне для:

- а) будівництва;
- б) сільського господарства;
- в) торгівлі;
- г) усі відповіді правильні.

19. Ведення обліку роздрібного товарообігу у вартісному виразі за первісною вартістю характерне для:

- а) будівництва;
- б) сільського господарства;
- в) торгівлі;
- г) усі відповіді правильні.

20. Діяльність із продажу товарів безпосередньо кінцевим споживачам для їхнього особистого некомерційного використання – це:

- а) роздрібна торгівля;
- б) гуртова торгівля;
- в) виробництво;
- г) усі відповіді правильні.

10.1. Сутність і види страхового шахрайства

Із набуттям Україною незалежності економічні й соціальні перетворення, що відбуваються нині, зумовили необхідність побудови адекватної системи страхування, яка би стала надійним захистом для юридичних і фізичних осіб від матеріальних втрат, спричинених стихійним лихом, нещасним випадком чи іншими ризиковими обставинами.

Страхування має важливе економічне і соціальне значення. В часі переходу до ринкової економіки, що об'єктивно руйнує монопольне державне страхування, яке було складовою частиною системи державних відшкодувань, у разі спрямування цих засобів у найбільш перспективні і стабільні галузі економіки з метою їхнього примноження, для максимального захисту інтересу страхових послуг та посилення страхового захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб вирішальне значення має формування відповідних страхових фондів.

Злочини у сфері страхування належать до злочинів з підвищеною суспільною небезпекою, оскільки ускладнюють або блокують виконання його основних завдань, пов'язаних із формуванням за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, вирівнювання втрат у родинних доходах у зв'язку з наслідками страхових випадків, що сталися. Криміналізація страхового ринку перешкоджає також виконанню страхуванням таких важливих функцій, як підвищення стабільності діяльності суб'єктів господарювання, обмеження економічних ризиків, стимулювання підприємницької ініціативи тощо.

Сьогодні у сфері страхування, як і в багатьох інших, здійснюється величезна кількість не лише правопорушень, зловживань, але й інсценувань страхових подій.

Абсолютна більшість страхових компаній безпосередньо мають справу з таким кримінальним явищем, як страхове шахрайство. Матеріали практики свідчать, що шахрайство у сфері страхування здійснюються і працівниками страхових компаній, і їхніми клієнтами.

Спершу доцільно окреслити саме поняття шахрайства у сфері страхування. Страхове шахрайство можна тлумачити як протиправну поведінку суб'єктів договору страхування, внаслідок чого суб'єкти договору страхування отримують можливість незаконно і безоплатно обертати капітал на свою користь. З одного боку, вона спрямована на здобуття страхувальником страхового відшкодування шляхом обману чи зловживання довірою, або внесення меншої від необхідної, при нормальній оцінці ризиків, страхової премії, а також на приховування важливої інформації при висновку або в період дії договору страхування. З іншого боку, це відмова страховика від виплати страхового відшкодування без належних, зазначених у законодавстві правил страхування, причин.

Вчиняючи шахрайство, страхувальник (вигодонабувач) може діяти активно (повідомляти неправдиві відомості, провокувати або імітувати настання страхового випадку тощо), а може вчиняти цей злочин і бездіяльністю (не повідомляти страховику про фактори підвищеного ризику), не перешкоджати, так би мовити, поширенню вогню під час пожежі.

Протиправні наслідки такого проступку – це заподіяння шкоди юридичній особі (страховій організації), а також її акціонерам, власникам або учасникам й опосередковано – іншим клієнтам, з внесків яких фактично оплачується незаконне збагачення шахраїв.

Злочини у сфері страхування зазіхають на власність як економіко-правову категорію. Якщо уявити власність структурно, то побачимо, що вона в цивільно-правовому розумінні охоплює собою економічний зміст – майно та його привласнення власником (власність віднесена цивільним законодавцем до речових, майнових прав) і правовий зміст – правомочності власника, а саме права на володіння, користування і розпорядження цим майном, а також

виключне, належне тільки власнику, право передавати названі правомочності іншим особам (юридичним і фізичним).

Страхове шахрайство полягає в розкраданні чужого майна чи придбанні права на нього у сфері укладання, коли дії або виконання договору про обов'язкове чи добровільне страхування, скоєні способами обману або зловживання довірою, заподіяли майнову шкоду власнику чи законному власнику. Страховому шахрайству притаманні всі ознаки розкрадання: воно є протиправним, безплатно вчиненим із корисливою метою і заподіює збитки власнику чи законному власникові майна вилученням і (або) зверненням чужого майна на свою користь чи на користь інших осіб.

Здійснюючи шахрайство у сфері страхування, особа, не маючи прав на конкретне майно в певній ситуації (страхові внески, страхові виплати), застосовуючи способи обману або зловживання довірою, незаконно, безпідставно, без внесення відповідного грошового чи іншого еквівалента, заволодіває вказаним майном, для того щоб отримати знову-таки незаконну матеріальну вигоду. Обман при цьому передбачає спотворення інформації або замовчування про неї (інформаційний вплив на потерпілого), при якому останній вводиться в оману з метою змусити його передати винному чуже не належне йому майно чи право на нього. За формою вираження обман може бути усним, письмовим, зокрема з використанням підроблених документів; вирізняють також конклюдентну форму обману.

Предметом злочинів у сфері страхування є безпосередньо грошові кошти, а саме сума страхового відшкодування. Добровільність відшкодування з боку страхової компанії є обов'язковою ознакою страхових злочинів. Ця добровільність, по суті, є фіктивною, тому що страховик діє під впливом обману або через зловживання довірою.

Шахрайство у сфері страхування є різновидом економічної злочинності, що найчастіше проявляється у фінансово-грошових відносинах між суб'єктами господарювання. Таке шахрайство (у фінансово-грошових відносинах) є найдинамічнішим видом тіньової діяльності, оскільки темпи його поширення і охоплення ним різноманітних сфер життєдіяльності значно випереджають темпи формування законодавчої бази, що повинна регулювати і контролювати, а також стимулювати його розвиток.

Визначальну роль у протидії шахрайству у сфері страхування виконують правоохоронні органи, які відповідно до поставлених завдань повинні здійснювати пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. Водночас значення відповідних служб, підрозділів і співробітників страхових організацій є не менш важливим у запобіганні й виявленні таких злочинів. Зазвичай вони першими вступають у контакт зі злочинцями і різними кримінальними схемами їхньої діяльності.

Залежно від суб'єктів, на користь яких здійснюються злочинні діяння, розрізняють злочини, що вчиняються на користь страховальників, страховиків, службовців страхових компаній.

Випадки страхового шахрайства можна кваліфікувати за такими напрямками:

1. *Шахрайські дії, які здійснюються на різних етапах підготовки і дії Договору страхування:*

- шахрайські дії на момент укладення договору страхування;
- шахрайські дії під час дії договору страхування;
- шахрайські дії, які здійснюються шляхом укладення договору страхування, після настання страхового випадку.

2. *Шахрайські дії залежно від участі в злочині інших осіб:*

- шахрайські дії, організовані групою, до складу якої не входять співробітники страхової компанії;
- шахрайські дії, здійснені спільно зі співробітниками страхової компанії.

3. *Шахрайські дії з різних видів страхування:*

- шахрайство, яке здійснюється при страхуванні відповідальності автоперевізників;
- шахрайство, яке здійснюється при страхуванні авто-транспорту;
- шахрайство, пов'язане з укладенням договору страхування на неіснуючий об'єкт;
- шахрайські дії, пов'язані зі страхуванням життя і здоров'я;
- шахрайські дії, пов'язані зі страхуванням майна або товарів у звороті, від збитку, який нібито спричинений природними явищами.

На практиці страхове шахрайство вчиняють усі суб'єкти страхових відносин, з-поміж яких виокремлюють: страховиків

і страхувальників, страхових агентів і страхових брокерів, актуаріїв і аварійних комісарів тощо.

Усі економічні злочини в страхуванні можна умовно розділити на так звані злочини, організовані як бізнес (*«професійне шахрайство»*), які заздалегідь ретельно обмірковуються і вчиняються організованими угрупованнями, і злочини «з нагоди» (*«аматорське» шахрайство*), під час яких клієнт намагається віднайти незаконну вигоду з реального страхового випадку. Шахраї, котрі діють у групах, що складаються з юристів, лікарів, а іноді й самих співробітників компаній, використовують різні схеми для обману. А шахраї-одинаки можуть лише спотворювати інформацію про те, що трапилося під час страхового випадку (перебільшувати реальний збиток або не повідомляти страховика про ті істотні ризики, які здатні вплинути на настання страхового випадку).

Також варто акцентувати, що в Україні особлива небезпека виникнення шахрайства, яке буквально пронизує всі види страхування, відбувається переважно в майновому страхуванні, а саме у страхуванні автотранспортних засобів і автоцивільної відповідальності. Дещо менше випадків шахрайства – у сфері страхування за ризиками «пожежа», «крадіжка», «нещасний випадок», але способи та умови прояву в низці випадків є аналогічні – це змова, участь працівників страхових компаній і посадових осіб, наймані «свої» і лжесвідки.

До причин такого шахрайства належать: доступність автотранспортних засобів, загальна криміналізація вітчизняного страхового ринку, недбалість, прихована зацікавленість деяких страхових компаній.

10.2. Класифікація страхових злочинів

Дослідження страхових злочинів на розвинених ринках страхування дозволяє їх класифікувати за такими двома ознаками: **типом злочинців і способом здійснення.**

І. За **типом злочинців** розрізняють 4 категорії шахраїв із виразним психологічним характером.

Перша, найчисленніша, група – це шахраї-дилетанти, які здійснюють обман страхової компанії вперше через ситуацію, що склалася. Як правило, страховий випадок дійсно мав місце, і шахраї намагаються отримати з нього максимальну вигоду, «підправивши» обставини події, збільшивши суму компенсації. Серед осіб, що представляють цю категорію, багато молоді, студентів, дрібних комерсантів, підприємців, а також громадян, що мають невеликий заробіток або не мають постійного заробітку. Такі особи погано орієнтуються в страхуванні і правових питаннях.

Їм властиві певні психологічні риси – нереалізовані можливості, схильність до спотворення інформації для власної вигоди, моральне самовиправдання, синдром утримання, бажання вирішити проблеми за чужий рахунок, страх перед відповідальністю.

Друга група – це особи, які здійснюють страхове шахрайство для компенсації витрат на бізнес і комерційну діяльність. Як правило, вони неодноразово були жертвами як реальних, так і вигаданих страхових випадків, що ставалися через специфіку їхньої діяльності. Ці особи непогано обізнані в питаннях страхування, володіють зв'язками в страхових компаніях, медичних установах, комерційних структурах.

Їм притаманні такі психологічні риси – упевненість у собі, комунікабельність, нахабство, жадібність, кримінальна мораль, упевненість у власній безкарності.

Третя група – особи, які через свої посадові обов'язки реєструють або розслідують обставини страхової події, а також видають документи, що підтверджують розмір шкоди і збитку від страхового випадку. До цієї категорії належать співробітники прокуратури, судді, медичні працівники, нотаріуси, адвокати, керівники комерційних і державних організацій, нечесні працівники страхових компаній. За винагороду вони забезпечують документальне оформлення страхової події в потрібному для шахраїв вигляді. Як правило, ці особи перебувають у родинних чи дружніх стосунках з потерпілими або з їхніми родичами, знайомими і товаришами по службі. Вони чудово орієнтуються в професійних питаннях, знають специфіку документообігу, мають стійкі зв'язки в правоохоронних органах, органах влади й управління.

Для них характерні такі психологічні риси – незадоволення матеріальним заохоченням на робочому місці, самовиправдання, упевненість у власній безкарності, жадібність.

Четверта група – професійні шахраї. Особи цієї категорії професійно і систематично займаються реалізацією шахрайських схем. Як правило, це злочинні групи з осіб, об'єднаних загальними кримінально-професійними інтересами, що живуть поруч, проводять разом достатньо часу. На рахунку таких груп – десятки успішно завершених шахрайських комбінацій, і вони, окрилені успіхом, безкарністю, а найголовніше – реальними грошима, не мають наміру зупинятися.

Для цих угруповань страхове шахрайство – бізнес, зі своїми бізнес-планами, визначенням функцій і повноважень, інвестиціями, контролем, плануванням, залученням фахівців і розподілом прибутку.

Цим угрупованням притаманні конкретні риси – залучення фахівців зі сфери медицини, страхування і юриспруденції; забезпечення високотехнологічного процесу виготовлення документів; матеріальна стимуляція всіх учасників групи; конспірація і використання методів оперативно-розшукової діяльності; розробка нових сценаріїв шахрайства; систематичність здійснення шахрайства; розширення географії діяльності групи; вчинення шахрайства в різних видах страхування.

Серед найпопулярніших мотивів здійснення страхового шахрайства вирізняються такі:

- бажання скористатися випадком для здобуття максимуму компенсації;
- бажання повернути гроші, витрачені на страхові внески;
- жаль до себе, коли здобуття відшкодування є своєрідною формою моральної компенсації за життєві невдачі;
- користь, коли отримання відшкодування є єдиним джерелом заробітку;
- можливість не здійснювати страхових виплат і перекласти відповідальність на страхувальника;
- повне або часткове привласнення страхових внесків страхувальників з метою додаткової наживи (з боку працівників страхової компанії).

Залежно від суб'єктів, на користь яких здійснюються злочинні діяння, розрізняють:

- злочини на користь страхувальників і застрахованих осіб;
- злочини на користь страховиків і окремих службовців страхових компаній.

Злочини на користь страхувальників і застрахованих осіб вчиняються самими страхувальниками або в змові з найманими робітниками страхових компаній. Метою їхньої шахрайської діяльності є незаконне отримання страхувальниками страхового відшкодування чи забезпечення. Найчастіше зловживання страхувальників виявляють у сфері добровільного страхування. В період становлення страхового ринку в Україні найпоширенішим було шахрайство під час страхування відповідальності, ризику неповернення кредиту. Віднедавна переважає шахрайство у сфері особового і майнового страхування.

Злочини на користь страховиків поділяються на *внутрішньофірмові злочини*, суб'єктами яких є співробітники страхової компанії, і *зовнішні злочини*, їхніми суб'єктами бувають страхові посередники і страхувальники (вигодонабувачі).

Страхові злочини можуть здійснюватись що *окремими особами*, що групами осіб (групові злочини). Особливо небезпечними є *групові злочини*, які, своєю чергою, поділяються на:

- злочини, що здійснюються групою осіб за попередньою домовленістю;
- злочини, що здійснюються організованою групою осіб.

Відповідно до цього, в страхуванні виокремлюють такі *види групових злочинів*:

- злочини, що здійснюються групою осіб за попередньою домовленістю або організованою групою, складу якої входять пожежники, медичні працівники тощо, проте без співробітників страхових компаній;
- злочини, що здійснюються групою осіб за попередньою домовленістю або організованою групою за участю працівників страхових компаній.

II. За **способом здійснення** злочини поділяються на:

- вбивства;
- шахрайства щодо матеріальних об'єктів страхування;

– злочини, які є супутніми стосовно основних, наприклад, подання неправдивих свідчень тощо.

Виділення вказаних груп зумовлено відмінностями у їхній криміналістичній характеристиці, особливостях способів здійснення та програмах попередження й розслідування.

Вбивства, у свою чергу, поділяються на такі види:

1) вбивство застрахованої особи з інсценуванням окремих обставин страхового випадку (наприклад, особу було вбито, а потім здійснено підпал будинку);

2) вбивство застрахованої особи з інсценуванням нещасного випадку (скажімо, особа застрахувалася в декількох страхових компаніях, придбала квиток на літак, але, зареєструвавши багаж, у якому було закладено вибухівку, у літак не сіла. Внаслідок вибуху всі пасажери та члени екіпажу загинули);

3) вбивство подібної за антропологічними ознаками особи (приміром, через оголошення знаходиться особа, схожа на «знайомого» застрахованого за віком, тілобудовою тощо. Після вбивства у цій особі «родичі» впізнають застрахованого).

Шахрайства стосовно *матеріальних об'єктів страхування* класифікуються залежно від:

1) етапів укладення та ведення договорів страхування, а саме: шахрайства при укладенні договору, в період дії договору та укладення договору страхування після настання страхового випадку;

2) участі у шахрайстві безпосередньо шахраїв, шахраїв з працівниками страхових компаній, шахраїв та інших осіб;

3) видів страхування (найчастіше шахрайства здійснюються в автотранспортному страхуванні (понад 60%) – використовується підпал і фіктивне викрадення, на другому місці – страхування майна (для покращення матеріального становища) та вантажів (фальсифікуються документи про їхню втрату), найменша частка припадає на особове страхування).

Найпоширенішими шахрайствами є групові, які плануються ще до укладення договору страхування і характеризуються такими основними ознаками: детальною підготовкою; розподілом ролей; інсценуванням страхового випадку; приховуванням факту інсценування; серійністю здійснення; спричиненням значних збитків і збитків в особливо великих розмірах.

10.3. Страхові злочини в особовому страхуванні

У страхуванні життя вирізняють дві групи злочинів: убивства та інсценування смерті застрахованої особи. Вбивства є складним видом злочинів і у їхньому розкритті, і у їхньому розслідуванні.

Способи здійснення вбивств класифікують залежно від:

- особи, яка є винною у скоєнні злочину;
- характеру дій щодо здійснення та приховування злочину;
- жертви вбивства;
- місця вбивства та місця знайдення трупа.

Залежно від характеру дій щодо здійснення та приховування злочину виділяють різні види вбивств.

1. Вбивство застрахованої особи з інсценуванням окремих обставин страхового випадку здійснюється найрізноманітнішими методами, причому злочинець не намагається заховати труп або інсценувати якусь подію, оскільки це може «затягнути» слідство. Приховування злочину виявляється у знищенні слідів злочину та зміні обстановки. Особливістю підготовки таких вбивств є вибір жертви та підготовка алібі.

2. Вбивство застрахованої особи з інсценуванням нещасного випадку передбачає певну підготовку: укладення договору страхування, вибір способу вбивства та виду інсценувальної події, тобто нещасного випадку (несправна проводка, залишені нагрівальні прилади, неякісні харчові продукти тощо). Переважно злочинці самі заявляють про «нешасний випадок» і мають алібі.

Інсценування смерті застрахованої особи здійснюється різними методами.

Через фальсифікацію документів – найбільш поширений спосіб.

Злочинці фальсифікують документи, які засвідчують факт смерті застрахованої особи, зокрема:

- 1) свідоцтво про смерть;
- 2) судове рішення про визнання громадянина померлим;
- 3) постанову про відкриття кримінальної справи за фактом вбивства;

- 4) протокол впізнання трупа;
- 5) акт судово-медичної експертизи трупа та ін.

Часто договір страхування укладається на користь померлих людей або тих, які загинули. Приміром, у США, Англії, Франції та інших державах шахрайство в страхуванні життя різко зростає, а в США ця проблема уже стала національним лихом: іноземці (зазвичай представники третього світу та Східної Європи), приїхавши до США, отримують громадянство та укладають договори страхування життя; потім вони їдуть на батьківщину, де «відбувається» страховий випадок; страховики США, отримавши документи, що підтверджують факт настання страхового випадку, проводять виплату родичам застрахованого; повний пакет таких документів на «чорному ринку» коштує від застрахованої особи до 50% виплати.

З використанням трупа іншої особи –доволі складний спосіб.

Після укладення договору страхування злочинці підшукують труп, який видають за труп застрахованої особи. Перевага надається трупам з «втраченим» обличчям, яких переодягають в одягу застрахованої особи з її документами. Неодмінним елементом злочину є подання заяви родичами застрахованої особи про те, що вона зникла.

Інсценування пропажі безвісти застрахованої особи внаслідок нещасного випадку використовується найрідше.

Для вчинення злочину вдаються до реальних подій, таких як схід снігових лавин, землетрус, великомасштабна аварія. За заявою рідних застрахована особа вважається зниклою безвісти. Під час проведення рятувальних робіт тіла не знаходять, але знаходяться документи та інші речі застрахованої особи, які залишені на місці стихійного лиха для переконання слідчих у смерті застрахованої особи.

Підготовка до злочинів при страхуванні здоров'я охоплює такі етапи:

- 1) укладення договору страхування на користь певної особи;
- 2) консультації з медичних, юридичних і страхових питань;
- 3) домовленість з працівниками медичних та інших закладів;

4) домовленість з особами, які будуть «свідками» страхового випадку;

5) вибір предметів, інструментів, медичних препаратів для реалізації злочину.

Вирізняють декілька способів страхового шахрайства:

– **Фальсифікація документів** (за домовленістю з працівниками медичних закладів), а саме: лікарняного листа, рентгенівського знімка, історії хвороби, амбулаторної картки.

– **Інценування страхового випадку через обман страхової компанії при укладенні договору страхування** – здійснюється двома способами:

– поданням неправдивих відомостей про стан здоров'я;

– приховуванням інформації про наявність певного захворювання.

– **Інценування страхового випадку через обман працівників медичних закладів**, а саме – через симуляцію певних захворювань для того, щоб було «встановлено» потрібний діагноз. Враховуючи некомпетентність і професійну неграмотність деяких медичних працівників, злочинцям вдається реалізувати свій задум. Для цього злочинці мусять володіти не тільки акторськими здібностями, а й мати глибокі знання з медицини.

– **Навмисне заподіяння шкоди здоров'ю** – доволі поширений спосіб, вчиняється трьома способами:

– власноручне заподіяння собі тілесних ушкоджень (практиці відомі випадки, коли злочинці «спеціалізуються» на тому чи іншому варіанті спричинення собі тілесних ушкоджень, наприклад, одна жінка «спеціалізувалася» на отриманні переломів: вона дуже «кваліфіковано» падала і завжди був «очевидець» нещасного випадку);

– заподіяння шкоди іншими особами (співучасниками);

– заподіяння шкоди здоров'ю внаслідок нещасного випадку (наприклад, провокується ДТП і застрахована особа одержує травми, причому намагаючись уникнути тяжких ушкоджень).

– **Укладення договору страхування після того, як було завдано шкоди здоров'ю**. В такому разі застосовують два варіанти: домовленість зі страховим агентом або обман страхового агента про стан здоров'я.

10.4. Шахрайство в майновому страхуванні

У майновому страхуванні найчастіше здійснюються злочини щодо таких об'єктів, як:

- автотранспортні засоби;
- теле-, відео-, радіоапаратура;
- вироби з коштовного каміння та металів;
- хутряні вироби;
- нерухоме майно.

Найпоширенішими страховими випадками, які інсценуються злочинцями, є:

- крадіжки та пограбування;
- протиправні дії третіх осіб;
- пожежа;
- стихійне лихо.

У майновому страхуванні розрізняють кілька видів шахрайських дій.

1. У разі шахрайства при страхуванні одного майна з інсценуванням страхового випадку з іншим використовується страховий випадок «пожежа» для унеможливлення виявлення відмінностей між «застрахованим» та «знищеним» об'єктом страхування.

Особливостями цього виду шахрайства є підбір предметів-двійників і наявність після настання «страхового випадку» хоча б частини реально застрахованого майна.

2. Укладення договору страхування щодо неіснуючого майна охоплює певні етапи:

- домовленість зі страховим агентом;
- фальсифікацію документів на об'єкт страхування;
- включення до списку майна, яке не належить страховальнику.

Страховими випадками є здебільшого викрадення майна та пожежа (підпал).

Завищення величини збитку, що його було завдано страховим випадком, інсценується один із елементів страхового випадку – збиток. Оскільки страховий випадок реально відбувся, то довести неправдивість страховальника є доволі проблематично.

Шахрайство при страхуванні майна від пожежі передбачає, як правило, навмисний підпал застрахованого майна з інсценуванням пожежі, яка виникла самовільно, та з інсценуванням підпалу третіми особами.

Особливостями шахрайства при *страхуванні майна від стихійного лиха* є те, що:

1) інсценування страхового випадку не відбувається, тобто страховий випадок є реальністю;

2) тільки після настання страхового випадку у страхувальника виникає думка про можливість скористатися цією подією для незаконного одержання страхової виплати.

Такий вид шахрайства найчастіше практикують у сільськогосподарському страхуванні (страхуванні врожаю): шахраї штучно перетворюють «незастраховані» збитки в «застраховані». Виявлення цього виду шахрайства є досить складним, оскільки майну реально завдано збитків, а встановити, внаслідок якого випадку (страхового чи ні) – практично неможливо.

У *страхуванні вантажів* також використовують різні способи здійснення страхового шахрайства.

Під час інсценування страхового випадку при перевезенні вантажу найчастіше інсценують такі страхові випадки:

- спричинення шкоди вантажу внаслідок протиправних дій третіх осіб та дії вогню;

- спричинення шкоди транспорту, що здійснює перевезення вантажу;

- аварія наземного транспортного засобу;

- затоплення та посадка на міліну морських і річкових суден;

- навмисне створення умов, наслідком яких може бути страховий випадок.

Тут особливістю є те, що вантаж, зазвичай, є уціненим і не має реальної споживчої вартості, а тому знищується для поліпшення матеріального становища. Під час інсценування страхового випадку використовуються старі або ушкоджені транспортні засоби, які часто є застрахованими за завищеною страховою вартістю.

3. У разі фальсифікації документів, що підтверджують факт завдання збитків застрахованому вантажу, шахраї домовляються

з третіми особами (залежно від виду документів, які треба фальсифікувати) – МНС, пожежною охороною і одержують фіктивне підтвердження отримання збитків.

4. Часто практикується укладення договору страхування після реального страхового випадку із вантажем.

5. Нерідко шахраї вдаються до інсценування страхового випадку з вантажем, якого не існує, що характеризується певними особливостями:

1) укладення договору страхування здійснюється через домовленість зі страховим агентом та фальсифікацію документів;

2) страховий випадок вибирається так, щоб унеможливити віднайдення вантажу (крадіжка, пожежа, затоплення).

6. Також доволі поширеним шахраюванням є завищення величини збитку завдяки пред'явленню фіктивних документів.

10.5. Шахрайські дії в автотранспортному страхуванні

У шахрайстві з автотранспортом найчастіше використовуються:

1. Інсценування крадіжки транспортного засобу (фіктивне викрадення), на яке припадає близько 65% усіх шахрайств.

Наприклад, автомобіль страхується, а потім власник заявляє, що транспорт викрали, і отримує від страхової компанії компенсацію. Насправді ж автомобіль або продається на запчастини, або на ньому перебувають номери. Причому, за даними правоохоронних органів, трапляються випадки, коли автомобілі з перебитими номерами знову страхували і знову викрадали – і так кілька разів.

За кордоном набули поширення випадки домовленості власників дорогих, але застарілих авто з професійними викрадачами. Власник авто погоджується на крадіжку, бо за отриману від страхової компанії виплату та компенсацію від злочинців може придбати собі інший, новіший транспорт. Викрадачі ж одержували автомобіль без будь-якого ризику бути спійманими.

2. Інценування пошкодження транспортного засобу внаслідок ДТП чи іншої події, що є досить ефективним способом шахрайства.

Скажімо, транспортному засобу завдається шкода, а потім інценується страховий випадок (наїзд на рухомі чи нерухомі предмети, ДТП).

Порівняно з викраденням, виплати страхових компаній є незначними, а тому ймовірність виникнення підозри у шахрайстві є мінімальною.

3. Навмисне створення ДТП зі застрахованим транспортним засобом.

Злочинці спеціально підставляють свій автомобіль під удар, звинувачуючи у цьому іншу особу-водія. Часто «очевидцями» такої події, що готові підтвердити провину водія, є співучасники шахраїв.

Місце для створення ДТП злочинці обирають за такими критеріями:

1) зручністю – використовується складна частина дороги; дорога, на якій існують протиріччя між знаками та розміткою; час поганої видимості, наприклад, ранній туман;

2) безпекою для шахраїв – використовується частина дороги, де автомобільний рух відбувається з найменшою швидкістю, а також дороги з найменшими потоками машин.

4. Навмисний підпал транспортного засобу (на нього припадає близько 10% усіх шахрайств).

Приміром, гр. К. в нетверезому стані поверталась додому з друзями. Не впоравшись із керуванням, що призвело до перевертання машини та її пошкодження, вона зрозуміла, що виплати від страховика не одержить. Гр. К. підпалила машину, покинула місце пригоди і заявила про її викрадення.

5. Укладення договору страхування після заподіяння шкоди транспортному засобу (на нього припадає близько 25% усіх шахрайств).

6. Одержання відшкодування за ушкодження, яке вчасно не оформлено.

7. Інценування страхового випадку з незастрахованим транспортним засобом – характеризується тим, що страхуванню підля-

гає одне авто, а страховий випадок стається з іншим, причому вибираються такі страхові випадки, внаслідок яких транспортний засіб суттєво нищиться (пожежа, вибух і ін.).

У страхуванні обов'язкової цивільно-правової відповідальності (ОЦВ) власників наземних транспортних засобів найчастіше практикують такі два види шахрайства:

– Інсценування страхового випадку.

Страхувальники (зі старими або такими, що були в аварії, автомобілями), скажімо, підшукують транспортні засоби, які побували в аварії, та інсценують ДТП.

Наприклад, у 2012 р. між ВАЗом, застрахованим відразу в кількох компаніях, і Мерседесом за один день було зареєстровано три аварії, причому завжди винуватцем були «Жигулі». Усі ДТП оформлялися в зонах відповідальності різних відділів ДАІ, щоб не «зустріти» того самого інспектора. Зрештою на «Мерседес» було оформлено виплату в розмірі 35 тис. дол.

– Провокування ДТП.

На дорозі підшукуюється необхідне авто і провокується ДТП, причому застосовуються дві класичні схеми:

1 – у першій беруть участь три машини. Вистеживши водія, застрахованого за ОЦВ, за стікером на лобовому склі або рекламній наклейці ззаду, шахраї беруть його машину в «коробочку». Той, що ліворуч (чи праворуч), раптово «підрізає» жертві дорогу, а той, що рухається позаду, не дає водію різко загальмувати. Жертва виляє кермом убік і зіштовхується з третьою машиною. Як правило, це дорога іномарка з уже битими чи легко змінюваними крилами, дверима, бамперами, фарами і т. ін.;

2 – за другою схемою «підставники» вибирають зі застрахованих тих, хто швидко їздить: виривається від світлофора вперед чи проїжджає перехрестя на жовтий сигнал світлофора. На одному з перехресть шахраї зупиняються перед таким водієм, а коли вмикається зелене світло, різко стартують і відразу гальмують. Або, підловивши жовтий сигнал, перебудовуються перед жертвою і теж раптово зупиняються. Водій, природно, врізається в них зізаду. Особливо багато описаних подій трапляється на трасах міст, де найчастіше і «працюють» бригади «підставників».

У зазначених випадках страховим компаніям навіть при підозрі на шахрайство часто буває важко довести неправомірність дій учасників події, тож факт шахрайства здебільшого залишається недоведеним. І навіть якщо страховик стовідсотково впевнений, що має справу зі шахраями, відмовити у виплаті за умисно скоєним страховим випадком він дуже часто не може.

10.6. Боротьба зі злочинами та методи їх попередження у страховій діяльності

Сьогодні в Україні одним із головних чинників існування страхового шахрайства є відсутність кваліфікованих фахівців, які здатні ефективно боротися з наслідками шахрайських дій, і незнання зарубіжного досвіду прикладів протистояння з ними. Наприклад, якщо розглядати страхове шахрайство за кордоном, то воно має певні індивідуальні особливості: у США та Канаді шахрайство переважає у сфері медичного страхування та страхування життя, водночас у країнах Західної Європи протиправні дії частіше спостерігаються у майновому страхуванні, зокрема, найбільше в автострахуванні.

На відміну від законодавства України, кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері страхування в законодавстві інших держав передбачено окремими нормами. Приміром, за Кримінальним кодексом Федеративної Республіки Німеччини кваліфікованим випадком шахрайства вважається фальсифікація винуватцем обставин настання страхового випадку шляхом заподіяння шкоди об'єкту страхування. У Кримінальному кодексі Австрії зловживання, пов'язані зі страхуванням, виокремлено в самостійний розділ. Страхове шахрайство за Кримінальним кодексом Латвії може бути двох видів: навмисне знищення, пошкодження чи приховування майна з метою одержання страхової суми, а також дії, пов'язані з підбурюванням чи примушуванням до відповідних дій іншої особи. Тимчасом українська практика свідчить про відсутність дієвих заходів, які б давали можливість уникати випадків

страхового шахрайства, що обумовлено слабким розвитком самого ринку, недостатністю інформації з боку самих страховиків, невідповідність органів правопорядку до розгляду таких справ.

Отже, для ефективної боротьби зі страховою злочинністю потрібні добра воля, бажання страхових компаній обмінюватися інформацією і формування масивів даних про об'єкти і суб'єктів підвищеного ризику. Також неможливо не зважити на роль держави в цьому процесі. Адже страхування – це одна з найважливіших складових ринку фінансових послуг країни. Стан розвитку інституту страхування поряд із розвитком банківської системи і фондового ринку обумовлює розвиток фінансової системи країни загалом. І держава зобов'язана охороняти один із важелів, який формує економіку країни, а саме: вдосконалювати законодавство в аспектах боротьби зі шахрайством у страхуванні. Тому лише на засадах консолідації зусиль правоохоронних органів, страхових компаній та підвищення поінформованості страхувальників можна якщо не подолати проблему шахрайства в страховому бізнесі, то принаймні зменшити його рівень до середньоєвропейського і таким чином підняти імідж України на міжнародних ринках.

У більшості держав світу проблеми боротьби зі страховим шахрайством вирішуються страховиками самотужки або шляхом об'єднання зусиль усіх страхових компаній. Ці зусилля, зокрема, виявляються у виділенні коштів на створення коаліції для боротьби зі страховим шахрайством і централізованої бази даних про шахраїв та їхні злочинні дії.

У Канаді, наприклад, боротьба зі страховим шахрайством ведеться під егідою Страхового бюро Канади (IBC), до якого входить більшість страховиків, що займаються майновим страхуванням, а також асоціація страхових брокерів. Окрім того, там створено коаліцію для боротьби зі шахрайством на страховому ринку, до якої належать страхові компанії, що займаються страхуванням майна, життя та від нещасних випадків, а також страхуванням від пожежі.

У протистоянні зі страховим шахрайством закордонні страхові компанії дотримуються таких основних засад своєї діяльності:

- створюють бази даних про шахраїв і їхні злочинні дії;
- здійснюють постійний обмін досвідом щодо попередження та боротьби зі страховим шахрайством;

- формують підрозділи боротьби зі шахрайством (як правило, у відділах врегулювання збитків);
- проводять навчання своїх працівників з приводу можливостей виявлення та попередження страхових злочинів;
- тісно співпрацюють із дорожньою поліцією, прикордонними та митними службами;
- повідомляють громадськість про всі факти шахрайств і їхніх учасників.

У масштабах внутрішнього страхового ринку закордонні страховики об'єднують свої зусилля для боротьби зі страховими злочинами, здійснюючи значне фінансування заходів щодо їх попередження та якнайшвидшого виявлення. В середньому витрати іноземної страхової компанії на здійснення пасивного чи активного контролю за проведенням страхових виплат становлять 1–3% розміру самих виплат, що є значно меншим за можливі втрати внаслідок шахрайських дій недобросовісних страхувальників.

На міжнародному рівні активно протидіє страховому шахрайству Міжнародна асоціація страхових наглядів, у структурі якої функціонує спеціальний підкомітет IAIS (Insurance Fraud Subcommittee), що надає за потреби відповідні консультації, готує доповіді та огляди з метою попередження й виявлення шахрайства у страхуванні.

Основними чинниками, які сприяють страховому шахрайству, IAIS вважає такі: неадекватне управління ризиками, зокрема прогалини з боку органів управління страховою компанією; недооцінювання внутрішнього контролю та аудиту; недосконалість у законодавстві; невиконання або неналежне виконання чинних законодавчих актів; комерційні інтереси, зумовлені бажанням залучити якомога більше клієнтів і в такий спосіб збільшити обсяги страхових премій; можливості, зумовлені безпосередньо технологіями страхової діяльності; толерантне ставлення суспільства до проблем страхового шахрайства.

Поряд з міжнародними ініціативами щодо боротьби з відмиванням грошей та страховим шахрайством, формуються й національні інструменти для боротьби з цим явищем. Скажімо, зменшення обсягів тіньових схем залежить від державного регулювання, спрямованого на регламентування високого рівня прозорості діяльності

страхових компаній, налагодження системи інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії між правоохоронними і наглядовими органами за фінансовим сектором, представниками страхового й банківського бізнесу.

В умовах формування та розвитку страхового ринку, посилення конкурентної боротьби серед страховиків і зростання кількості страхових злочинів з боку страхувальників у структурі страхової компанії в Україні створюються спеціалізовані підрозділи із захисту інформації та безпеки – *служби безпеки страхових компаній*.

Основними завданнями таких служб є:

- взаємодія з правоохоронними органами та службами безпеки інших страхових компаній, обмін інформацією між ними;
- проведення заходів з метою виявлення, попередження та усунення найрізноманітніших видів зловживань і шахрайств;
- розробка методичних матеріалів з питань фінансово-економічної безпеки та захисту конфіденційної інформації.

Служба безпеки працює за такими основними напрямками:

1) попередження та виявлення фактів розкрадання фінансів страхової компанії через:

- неправомірні дії страхувальників;
- неправомірні дії партнерів (брокерів, асистентів тощо);
- зловживання персоналу;

2) захист законних інтересів страховика від неправомірних дій:

- державних органів;
- недобросовісних конкурентів;

3) забезпечення економічної безпеки страхової компанії шляхом:

- підбору персоналу, особливо страхових агентів;
- вибору партнерів;
- допомоги у врегулюванні претензій;
- попередження фактів незаконних страхових виплат.

Страховим компаніям для формування системи власної безпеки та захисту від шахрайських дій необхідно:

1 – запроваджувати системи контролю за структурними підрозділами (це може виконувати служба гарантування економічної безпеки), що здійснюють реалізацію страхових послуг,

та підрозділами, які врегульовують збитки. Важливим аспектом врегулювання збитків є задоволеність страхувальника повнотою та строками виплати страхового відшкодування. Це потребує від страхових компаній дотримання правил формування страхових резервів, а також контролю за повнотою й достовірністю інформації щодо збитків; контролю динаміки збитків у розрізі страхових послуг; контролю середнього часу врегулювання та середнього розміру виплат;

2 – підвищувати вимоги до якості, повноти й достовірності інформації, що надається страхувальниками, а також здійснювати обов'язковий огляд та оцінку предмета страхування, оцінку характеру та розміру збитку;

3 – створювати спеціальну базу даних, що містила б інформацію про всі укладені договори страхування, страхові випадки, факти шахрайських дій, поширених способів шахрайства, несумлінних страхувальників, працівників страхових компаній, які підозрюються у вчиненні шахрайських дій, що приведе до мінімізації ризиків шахрайства. Наведена інформація дасть змогу виявляти професійних страхових шахраїв, які заробляють гроші завдяки взаємній закритості суб'єктів страхового підприємництва України.

Отож дуже важливим є правильне формування єдиної інформаційної бази даних, основоположними принципами якої мають бути такі:

- вона мусить бути загальною для всіх недобросовісних страхувальників, тобто повинна формуватися не окремо за видами страхування (щодо ДТП чи у сфері страхування життя вигодонабувачів тощо);

- страхова компанія надаватиме відомості щодо страхових випадків, обсягів страхового відшкодування конкретній особі та характеру збитку;

- користувачами даних інформаційної бази будуть усі страхові компанії, що її формуватимуть;

- ініціатива щодо створення такої бази даних має належати безпосередньо або страховим компаніям, або їхнім професійним об'єднанням. При Лізі страхових організацій України працює Комітет з питань правового захисту та протидії шахрайству, який би

міг формувати таку інформаційну базу, однак не всі страхові компанії є учасниками цього об'єднання.

У світовій практиці активно функціонують відповідні бюро страхових історій – централізовані бази даних, куди страхові компанії вміщують інформацію стосовно укладених договорів страхування. За допомогою такої бази страхові компанії перевіряють сумнівних клієнтів, а використовуючи персональні дані, дотримуються етичних принципів.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть сутність і загальну характеристику страхових злочинів.
2. Перелічіть основні види шахрайства.
3. Розкрийте напрями кваліфікації страхового шахрайства.
4. Назвіть найпоширеніші види страхових злочинів на ринку страхування в Україні.
5. Опишіть види економічних злочинів у страхуванні.
6. Наведіть класифікацію страхових злочинів за типом злочинців.
7. Розтлумачте класифікацію страхових злочинів за способом їх здійснення.
8. Охарактеризуйте мотиви здійснення страхового шахрайства.
9. З'ясуйте характерні особливості проведення особового страхування в Україні.
10. Назвіть види страхових злочинів, притаманні особовому страхуванню.
11. Роз'ясніть сутність і зміст майнового страхування.
12. Перелічіть види шахрайських дій у майновому страхуванні.
13. Окресліть специфіку шахрайства в автотранспортному страхуванні.
14. Опишіть методи попередження та боротьби зі страховими злочинами, які використовуються у світовій практиці.
15. З'ясуйте особливості формування системи власної безпеки та захисту від шахрайських дій.

Тестові завдання

1. Страхування від нещасних випадків відносять до:
 - а) страхування життя;
 - б) медичного страхування;
 - в) ризикового страхування;
 - г) усі відповіді правильні.
2. Страхувальник при укладанні договору страхування життя може сплачувати внески шляхом:
 - а) безготівкових розрахунків;
 - б) сплати страхових премій;
 - в) готівкою;
 - г) безготівкових розрахунків або готівкою.
3. Розмір страхового платежу за обов'язковим особовим страхуванням від нещасних випадків на транспорті встановлюють залежно від:
 - а) виду транспортного засобу;
 - б) тривалості перевезення;
 - в) маршруту перевезення;
 - г) розміру страхової суми.
4. Найпоширенішими видами злочинів є:
 - а) групові злочини;
 - б) індивідуальні злочини;
 - в) злочини, які є супутніми до основних;
 - г) немає правильної відповіді.
5. Форма страхування автотранспорту громадян:
 - а) добровільна;
 - б) обов'язкова;
 - в) для транспортних засобів – обов'язкова, а для додаткового обладнання до них – добровільна;
 - г) правильна відповідь а) і б).
6. Наперед сплановані дії шахраїв, які направлені на «створення» страхового випадку і внаслідок яких виникає можливість незаконного одержання страхової виплати:
 - а) приховування;
 - б) рефлексивний вплив;
 - в) інсценування;

г) моделювання.

7. Підставою для обчислення величини страхового відшкодування для страховика є дані:

- а) представлені у заяві страхувальника;
- б) встановлені та зафіксовані страховиком у страховому акті;
- в) надані компетентними органами у разі звернення до них;
- г) усі відповіді правильні.

8. Якщо шахраї наполягають на огляді майна, то вони, як правило:

- а) позичають його в третіх осіб;
- б) купують його в кредит;
- в) використовують фіктивні документи, що засвідчують наявність майна у власності;
- г) всі відповіді правильні.

9. У випадку шахрайства при укладенні договору страхування страховий платіж, зазвичай, сплачується:

- а) одразу та у повному обсязі;
- б) частинами;
- в) з відстрочкою;
- г) одноразово.

10. Мотивами для здійснення страхового шахрайства можуть бути:

- а) бажання скористатися випадком для отримання компенсації;
- б) бажання повернути гроші, витрачені на страхові внески;
- в) привласнення страхових внесків з метою додаткової наживи;
- г) усі відповіді правильні.

11. Спосіб, за допомогою якого шахрай нав'язує особі, котра проводить розслідування страхового випадку, версію про те, що подія, яка відбулась, має випадковий та непередбачуваний характер, а отже, є страховим випадком:

- а) рефлексивний вплив;
- б) гіпноз;
- в) приховування;
- г) інсценування.

12. Страхувий акт – це документ, який підтверджує:

- а) факт страхового випадку;
- б) причини страхового випадку;
- в) обставини страхового випадку;
- г) усі відповіді правильні.

13. Сукупність уявлень шахрая про страховий випадок, які формуються на підставі власного досвіду, з книг, фільмів тощо і відображають реальну картину події, що має відбутися:

- а) інсценування;
- б) моделювання;
- в) модель інсценування;
- г) немає правильної відповіді.

14. Організація та реалізація страхових злочинів може здійснюватись за участю:

- а) працівників страхових компаній;
- б) працівників патрульної служби, пожежників, медичних працівників;
- в) страхових агентів;
- г) усі відповіді правильні.

15. За обов'язковим страхуванням від нещасних випадків на транспорті застрахованими вважаються:

- а) пасажирин з моменту оголошення посадки в морське або річкове судно до моменту завершення поїздки;
- б) пасажирин з моменту оголошення посадки в поїзд, автобус або інший транспортний засіб до моменту завершення поїздки;
- в) водії лише на час обслуговування поїздки;
- г) всі відповіді правильні.

16. Майнові інтереси, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди фізичній особі або її майну, а також шкоди, заподіяній особі, становлять:

- а) особове страхування;
- б) майнове страхування;
- в) страхування відповідальності;
- г) перестрахування.

17. Страхування життя – це вид:

- а) медичного страхування;
- б) страхування від нещасних випадків;

в) особового страхування;

г) страхування здоров'я.

18. Обов'язковими видами страхування є:

а) страхування кредитів;

б) страхування відповідальності власників повітряного транспорту;

в) страхування відповідальності власників водного транспорту;

г) медичне страхування.

19. При обов'язковому страхуванні у законодавчих актах передбачено:

а) перелік об'єктів, що підлягають страхуванню;

б) перелік страхових подій і максимальні страхові премії;

в) страхові суми та рівень страхового забезпечення;

г) всі відповіді правильні.

20. Відповідно до законодавства України, страхування відповідальності власників транспортних засобів проводиться в:

а) обов'язковій формі;

б) добровільній формі;

в) обов'язковій і добровільній формах;

г) комбінованій формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгазин А. И. Страхование мошенничества и методы борьбы с ним: учеб.-практ. пособие / А. И. Алгазин, Н. Ф. Галагуза, В. Д. Ларичев. – М.: Дело, 2003. – 512 с.
2. Атамас П. Й. Фінансовий облік-2: навчальний посібник / П. Й. Атамас, О. О. Лисиченко, Г. С. П'ятигорець, О. П. Пінчук. – Дніпропетровськ: Університет Альфреда Нобеля, 2015. – 148 с.
3. Барановський О. І. «Відмивання грошей»: сутність та шляхи запобігання / О. І. Барановський. – Харків: Форт, 2003. – 472 с.
4. Басманов А. И. Теоретические основы учета и калькулирования себестоимости промышленной продукции / А. И. Басманов. – М.: Финансы, 2007.
5. Бондар М. І. Звітність підприємства: навчальний посібник / М. І. Бондар. – К.: ЦУЛ, 2015. – 570 с.
6. Бондаренко Є. В. Злочини, що вчиняються у сфері страхування: шахрайство та основні його види / Є. В. Бондаренко // Митна справа. Спеціальний випуск. – 2014. – С. 98–103.
7. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік: навч. посібник / Р. Ф. Бруханський, О. П. Скирпан. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2014. – 444 с.
8. Бухгалтерський облік: навч. посібник / Н. В. Гудзь, П. Н. Денчук, Р. В. Романів – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 424 с.
9. Бухгалтерський облік в умовах інституційних перетворень: теорія і практика: монографія / Т. М. Сльозко. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
10. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах України: підручник / за заг. ред. А. М. Коваленко. – Дніпропетровськ: ВКК «Баланс-Клуб», 2009. – 736 с.
11. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах: підручник / за заг. ред. В. Я. Плаксінка. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 448 с.
12. Бухгалтерський облік. Практикум / Т. Г. Мельник. – К.: Кондор, 2015. – 425 с.
13. Бухгалтерський облік: загальна теорія: навч. посібник / Ю. С. Серпенінова, С. М. Гольцова, І. О. Макаренко; за заг. ред. Ю. С. Серпенінової. – Суми : Університетська книга, 2015. – 336 с.
14. Бухгалтерський облік: концептуальні основи теорії / В. П. Шилю, Н. І. Верхоглядова, С. Б. Ільїна: навч.-практичний посібник. – К.: Кондор, 2011. – 172 с.

15. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / І. Б. Садовська, Т. В. Божидарнік, К. Є. Нагірська. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 688 с.
16. Бухгалтерський та податковий облік: первинні документи та порядок їх заповнення / Ю. Г. Кім. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 600 с.
17. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / за заг. ред. Ф. Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.
18. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник / Н. М. Ткаченко. – 6-те вид., допов. і перероб. – К.: Алерта, 2013. – 982 с.
19. Верига Ю. А. Облікова політика підприємства: навч. посібник / Ю. А. Верига. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 315 с.
20. Віннічук Ю. Бізнес ховається в хмарах / Ю. Віннічук // Економічна правда [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/08/6/331252>.
21. Галагуза Н. Ф. Преступления в страховании: предотвращение, выявление и расследование (отечественный и зарубежный опыт) / Н. Ф. Галагуза, В. Д. Ларичев. – М., 2000. – 256 с.
22. Глущенко О. О. Нелегальне підприємництво та фінансова система України в умовах глобалізації: монографія / О. М. Підхормий, О. О. Глущенко. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – 348 с.
23. Гоголь Т. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу: монографія / Т. А. Гоголь. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2014. – 384 с.
24. Гордієнко Н. І. Фінансовий облік: навч. посібник / Н. І. Гордієнко; Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова. – 2-е вид., доп. – Х. : ХНУМГ, 2013. – 284 с.
25. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
26. Гуменюк І. М. Фінансові ресурси підприємства: сутність та аналіз забезпеченості сільськогосподарських підприємств / І. М. Гуменюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес: зб. наукових праць – 2010. – Вип. 154. – Ч. 2.
27. Дондик Н. Я. Судова бухгалтерія: навч. посібник / Н. Я. Дондик, Г. П. Дондик – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.
28. Дроб'язко С. І. Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу / С. І. Дроб'язко, Т. М. Козир, С. Б. Холод. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.

29. Живко З. Б. Організація перевірок фінансово-господарської діяльності: підручник / З. Б. Живко, І. О. Ревак, М. О. Живко, С. І. Мельник, Л. М. Плахотнюк; заг. ред. З. Б. Живко. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 548 с.

30. Жилкина М. С. Страхование мошенничества: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М.С. Жилкина. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.

31. Жук Н. Л. Річна звітність сільськогосподарських підприємств: практичний посібник / Н. Л. Жук, Б. В. Мельничук, Л. С. Стецюк. – К.: ТОВ «Всеукраїнський інститут права і оцінки», 2013. – 72 с.

32. Загородній А. Г. Бухгалтерський облік: основи теорії і практики: підручник / А. Г. Загородній, Г. О. Партин, Л. М. Пилипенко. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – К.: Знання, 2009. – 422 с.

33. Загородній А. Р. Фінансовий словник / А. Р. Загородній, Р. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 2-е вид., випр. та доп. – Львів: Центр Європи, 1997. – С. 262.

34. Звітність підприємств: навчальний посібник / Г. М. Давидов, Н. С. Шалімова. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2011. – 623 с.

35. Звітність підприємства: підручник / М. І. Бондар, Ю. А. Верига, М. М. Орищенко та ін. – К.: ЦУЛ, 2015. – 570 с.

36. Інкотермс: офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати (редакція 2010 року). Міжнародний документ від 01.01.2000 р. № 988-007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/988_007

37. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291.

38. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

39. Калінеску Т. В. Адміністрування податків: навч. посібник / Т. В. Калінеску, В. О. Корецька-Гармаш, В. В. Демидович. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 290 с.

40. Камлик М. І. Судова бухгалтерія: підручник. / М. І. Камлик. – Вид. 4-те, доп. та перероб. – К.: Атіка, 2003. – 592 с.

41. Кім Г. Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення: навч. посібник / Г. Кім, В. В. Сопко, С. Г. Кім. – К.: Центр учбової літератури, 2004. – 440 с.

42. Кім Ю. Г. Бухгалтерський та податковий облік: первинні документи та порядок їх заповнення / Ю. Г. Кім. – К.: ЦУЛ, 2014. – 600 с.

43. Клим Н. М. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / Н. М. Клим. – Львів: Ліга-Прес, 2014. – 480 с.
44. Колінько Н. І. Облік і звітність в оподаткуванні: навч. посібник / Н. І. Колінько, М. М. Огородник, Г. М. Воляник, С. Є. Шутка. – Львів: Ліга-Прес, 2014. – 453 с.
45. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
46. Круглий А. І. Кримінально-правовий аналіз злочинів, що вчиняються у сфері страхування автотранспорту / А. І. Круглий // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – Вип. 1. – С. 329–335.
47. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 126.
48. Крупка Я. Д. Фінансовий облік: підручник / Я. Д. Крупка, З. В. Задорожний, Н. Я. Микитюк та ін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Кондор, 2013. – 551 с.
49. Лень В. С. Фінансовий облік: навч. посібник / В. С. Лень. – К.: Академія, 2011. – 608 с.
50. Мазур Н. І. Проблема визначення кола осіб, котрі не підлягають кримінальній відповідальності за приховування злочину / Н. І. Мазур // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – № 2. – С. 189–190.
51. Матвеева В. Операції з давальницькою сировиною / В. Матвеева, В. Кузнецов. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Х.: Фактор, 2003. – 160 с.
52. Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.1995 р. № 213.
53. Методичні рекомендації відносно організації боротьби з «фіктивними» та «транзитними» підприємствами: Лист ДПАУ від 22.05.1998 р. № 6021/10/26-31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart12/inx12243.htm>
54. Методичні рекомендації з організації та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах, затверджено Наказом Міністерства аграрної політики України від 2 липня 2001 р. за № 189.
55. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затверджені Наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. за № 132 (з врахуванням змін і доповнень).
56. Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29 грудня 2000 р. за № 356.

57. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

58. Методичні рекомендації щодо застосування регістрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств, затверджені Наказом Міністерства аграрної політики України від 4 червня 2009 р. за № 390.

59. Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів в сільськогосподарських підприємствах, затверджені Наказом Міністерства аграрної політики України від 21 лютого 2008 р. за № 73.

60. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

61. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

62. Никифорчук Д. Й. Виявлення злочинів у банківській системі України / Д. Й. Никифорчук, О. І. Шостенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naia.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2003_1/_zmist01/nikifor.htm

63. Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу: навчальний посібник / С. І. Дроб'язко, Т. М. Козир, С. Б. Холод; ред. П. Й. Атамас. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.

64. Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту на сільськогосподарських підприємствах: монографія / Т. Г. Камінська, Л. С. Шатковська, А. М. Шиш та ін.; за ред. Т. Г. Камінської. – К.: ЦП «Компринт», 2013. – 338 с.

65. Організація обліку у підприємствах сільськогосподарської галузі: навч. посібник / В. П. Шило, В. В. Сопко, С. Б. Ільїна, В. Н. Васьков. – К.: Кондор, 2010. – 268 с.

66. Отенко В. І. Судова бухгалтерія для менеджерів підприємств / В. І. Отенко, В. Д. Понікаров, Т. Н. Серікова. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 560 с.

67. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/3720>.

68. Первинний та аналітичний облік на підприємстві: навчальний посібник / П. М. Гарасим, Г. П. Журавель, Р. Ф. Бруханський, П. Я. Хомин. – Тернопіль, 2005. – 464 с.

69. Петрова В. И. Научная организация бухгалтерского учета / В. И. Петрова. – М.: Финансы, 2008.

70. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 19.04. 2001 р. № 186 (з врахуванням змін і доповнень).

71. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291.

72. Пластун В. Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення / В. Л. Пластун // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наукових праць. – Вип. 254. – В 6 т. – Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 477–488 с.

73. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

74. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20, із змінами і доповненнями від 18.03.2011 р. № 372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

75. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290, із змінами і доповненнями від 18.03.2011 р. № 372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

76. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318, із змінами і доповненнями від 18.03.2011 р. № 372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

77. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2000 р. № 353 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

78. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 28.10. 2003 р. № 601 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

79. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 18.11.05 р. № 790 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

80. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 28.04.2006 р. № 415, із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://liga.net/>.

81. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 35 «Податкові різниці», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 25.01.2011 р. № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://liga.net/>.

82. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 28.05.1999 р. № 137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99>

83. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>

84. Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза / В. Д. Понікаров. – Х.: Еспада, 2008. – 272 с.

85. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 р. № 595 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

86. Практикум з фінансового та управлінського обліку за національними стандартами: навчальний посібник / за ред. М. Ф. Огійчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Алерта, 2013. – 608 с.

87. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 р. № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

88. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

89. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28.12.2014 р. № 71-VIII.

90. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій: Закон України від 17.07.2015 р. № 652-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/652-19>.

91. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

92. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

93. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06.07.1995 р. № 265/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265/95-vp>.

94. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

95. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів: Наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2006 р. №1315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ligazakon.ua.

96. Про затвердження Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств: Наказ Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: www.ligazakon.ua.

97. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах: Наказ Мінагрополітики України від 21.12.2007 р. № 929. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

98. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Національного банку України від 15.12.2004 р. № 637 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

99. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 р. № 1666/5 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

100. Про затвердження Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України: Постанова Національного банку України від 23.10.2013 р. № 422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

101. Про затвердження примірних форм первинних документів з обліку у будівництві: Наказ від 4 грудня 2009 року № 554 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.

102. Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини та матеріалів: Наказ Мінстату України від 21.06.1996 р. № 193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

103. Про затвердження типових форм первинних облікових документів у будівництві: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minregion.gov.ua>.

104. Про затвердження типових форм первинного обліку вантажного автомобіля: Наказ Мінтрансу, Мінстату України від 29.12.1995 р.

№ 488/346 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

105. Про затвердження типових форм первинної облікової документації зі статистики праці: Наказ Державного комітету статистики України № 489 від 05.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

106. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07. 02. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

107. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України № 1591 від 09.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

108. Про зовнішньоекономічну діяльність в Україні: Закон України від 16.04.1991 р. № 959 (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12/print1392932053382312>

109. Про індексацію нормативної грошової оцінки земель: Лист Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру від 11.01.2016 р. № 6-28-0.22-201/2-16

110. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.

111. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/show/2939-12>.

112. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12.1997 р. № 723/97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

113. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. – Х.: Право, 2006. – 624 с.

114. Романів Є. М. Фінансовий облік: навч. посібник / Є. М. Романів, А. П. Шот. – Львів: ЛДФА, 2012. – 486 с.

115. Садовська І. Б. Фінансовий облік: навч. посібник / І. Б. Садовська, С. Г. Михалевич. – Луцьк: Навчально-видавничий відділ ЛНТУ, 2011. – 511 с.

116. Скрипник Р. А. Предмет злочинів, що посягають на систему страхування в Україні / Р. А. Скрипник // Право і суспільство. – 2014. – № 6 (2). – С. 90–95.

117. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org>.

118. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agro.ua.net/docs/strateg.pdf>.

119. Страхування: навч. посібник / О. Й. Жабинець, І. В. Цюпко, Л. М. Томаневич; Міністерство внутрішніх справ України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 259 с.

120. Судова бухгалтерія: навч.-метод. посібник / А. О. Шелехов, Р. В. Тарасенко. – Одеса: ОДУВС, 2013. – 138 с.

121. Судова бухгалтерія: навч. посібник / З. Б. Живко, Л. А. Беляєва, Л. Л. Осипчук, О. В. Ферітовський та ін.; за ред. З. Б. Живко. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 468 с.

122. Сук Л. К. Фінансовий облік: навч. посібник / Л. К. Сук, П. Л. Сук. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Знання, 2012. – 647 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

123. Теорія бухгалтерського обліку: навч. посібник / М. І. Беленкова. – К.: Ліра-К, 2014. – 402 с.

124. Ткаченко А. М. Управління економічною діагностикою будівельного підприємства як основа його ризик-менеджменту / А. М. Ткаченко // Ефективна економіка. – 2012. – № 6.

125. Ткаченко Н. М. Фінансовий облік-2: навч. посібник / Н. М. Ткаченко, О. В. Борович, І. П. Цюцяк, А. Л. Цюцяк. – К.: Алерта, 2014. – 456 с.

126. Фінансовий облік: підручник: у 2 ч. / М. І. Бондар, В. І. Єфіменко, Л. Г. Ловінська та ін.; за заг. ред. М. І. Бондаря та Л. Г. Ловінської. – Ч. 2. – К.: КНЕУ, 2012. – 590 с.

127. Фінансовий облік: навчальний посібник [слайд-конспект] / П. Й. Атамас, О. П. Атамас, Г. Є. Павлова, І. Г. Приходько. – Дніпропетровськ: Університет Альфреда Нобеля, 2015. – 200 с.

128. Фінансовий та управлінський облік на сільськогосподарських підприємствах: підручник / за ред. М. Ф. Огійчука. – 5-те вид., перероб. і допов. – К.: Алерта, 2009. – 1056 с.

129. Фурсов Д. А. Страхование. Подготовка дела к судебному разбирательству / Д. А. Фурсов. – М.: ИНФРА, 1997.

130. Шара Є. Ю. Фінансовий облік – 1: навч. посібник / Є. Ю. Шара, О. О. Бідюк, Н. В. Гуріна, І. Є. Соколовська-Гонтаренко. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 398 с.

131. Шара Є. Ю. Фінансовий облік – 2: навч. посібник / Є. Ю. Шара, І. Є. Соколовська-Гонтаренко. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 336 с.

132. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / В. Г. Швець. – 4-те вид., перероб. і допов. – К.: Знання, 2015. – 572 с.

133. Шолойко А. С. Законодавче забезпечення державної фінансової підтримки страхування виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах / А. С. Шолойко // Економіка АПК. – 2016. – № 12. – С. 94–97.

134. Шумелда Я. Ліквідація збитків плюс виявлення страхових злочинів: Європейський досвід / Я. Шумелда // Страхова справа. – 2004. – № 3. – С. 74–77.

135. Щодо застосування типових форм первинних облікових документів у будівництві: Лист № 12/19-3-9-14-295 від 16.03.2010 р. Мінрегіонбуд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/>

136. Яворська Т. В. Державне регулювання страхового підприємництва в Україні: монографія / Т. В. Яворська. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 420 с.

137. Яремко О. Страхове шахрайство як самостійний склад злочину: ознаки об'єктивної сторони / О. Яремко // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Вип. 2. – С. 154–158.

138. Ярмолюк О. Ф. Облік земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 / Олена Феліксівна Ярмолюк – К., 2009. – 165 с.

ДОДАТКИ

Додаток до Темі 2

Додаток 1 до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»		
		КОДИ
Дата (рік, місяць, число)		01
Підприємство _____	за	
	ЄДРПОУ	
Територія _____	за КО-	
	АТУУ	
Організаційно-правова форма господарювання _____	за КОПФГ	
Вид економічної діяльності _____	за КВЕД	

Середня кількість працівників-¹ _____

Адреса, телефон _____

Одиниця виміру: тис.грн. без десяткового знака (окрім розділу IV Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма № 2), грошові показники якого наводяться в гривнях з копійками)

Складено (зробити позначку «v» у відповідній клітинці):

за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку

за міжнародними стандартами фінансової звітності

БАЛАНС (Звіт про фінансовий стан) на _____ 20__ р.

Форма № 1		Код за ДКУД	1801001
Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000		
первісна вартість	1001		
накопичена амортизація	1002		

1	2	3	4
Незавершені капітальні інвестиції	1005		
Основні засоби	1010		
первісна вартість	1011		
знос	1012		
Інвестиційна нерухомість	1015		
Довгострокові біологічні активи	1020		
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030		
інші фінансові інвестиції	1035		
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040		
Відстрочені податкові активи	1045		
Інші необоротні активи	1090		
Усього за розділом I	1095		
II. Оборотні активи			
Запаси	1100		
Поточні біологічні активи	1110		
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125		
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130		
з бюджетом	1135		
у тому числі з податку на прибуток	1136		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155		
Поточні фінансові інвестиції	1160		
Гроші та їх еквіваленти	1165		
Витрати майбутніх періодів	1170		
Інші оборотні активи	1190		
Усього за розділом II	1195		
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300		
Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400		
Капітал у дооцінках	1405		
Додатковий капітал	1410		
1	2	3	4

Резервний капітал	1415		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420		
Неоплачений капітал	1425	()	()
Вилучений капітал	1430	()	()
Усього за розділом І	1495		
ІІ. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відстрочені податкові зобов'язання	1500		
Довгострокові кредити банків	1510		
Інші довгострокові зобов'язання	1515		
Довгострокові забезпечення	1520		
Цільове фінансування	1525		
Усього за розділом ІІ	1595		
ІІІ. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600		
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610		
товари, роботи, послуги	1615		
розрахунками з бюджетом	1620		
у тому числі з податку на прибуток	1621		
розрахунками зі страхування	1625		
розрахунками з оплати праці	1630		
Поточні забезпечення	1660		
Доходи майбутніх періодів	1665		
Інші поточні зобов'язання	1690		
Усього за розділом ІІІ	1695		
ІV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700		
Баланс	1900		

ПЛАН
рахунків бухгалтерського обліку
активів, капіталу, зобов'язань
і господарських операцій
підприємств та організацій

Клас 1. Необоротні активи

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
10	Основні засоби	100	Інвестиційна нерухомість	Усі види діяльності
		101	Земельні ділянки	
		102	Капітальні витрати на поліпшення земель	
		103	Будинки та споруди	
		104	Машини та обладнання	
		105	Транспортні засоби	
		106	Інструменти, прилади та інвентар	
		107	Тварини	
		108	Багаторічні насадження	
		109	Інші основні засоби	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
11	Інші необоротні матеріальні активи	111	Бібліотечні фонди	Усі види діяльності
		112	Малоцінні необоротні матеріальні активи	
		113	Тимчасові (нетитульні) споруди	
		114	Природні ресурси	
		115	Інвентарна тара	
		116	Предмети прокату	
		117	Інші необоротні матеріальні активи	
12	Нематеріальні активи	121	Права користування природними ресурсами	Усі види діяльності
		122	Права користування майном	
		123	Права на комерційні позначення	
		124	Права на об'єкти промислової власності	
		125	Авторське право та суміжні з ним права*	
		127	Інші нематеріальні активи	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
13	Знос (амортизація) необоротних активів	131	Знос основних засобів	Усі види діяльності
		132	Знос інших необоротних матеріальних активів	
		133	Накопичена амортизація нематеріальних активів	
		134	Накопичена амортизація довгострокових біологічних активів	
		135	Знос інвестиційної нерухомості	
14	Довгострокові фінансові інвестиції	141	Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі	Усі види діяльності
		142	Інші інвестиції пов'язаним сторонам	
		143	Інвестиції непов'язаним сторонам	
15	Капітальні інвестиції	151	Капітальне будівництво	Усі види діяльності
		152	Придбання (виготовлення) основних засобів	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		153	Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів	
		154	Придбання (створення) нематеріальних активів	
		155	Придбання (виращування) довгострокових біологічних активів	
16	Довгострокові біологічні активи	161	Довгострокові біологічні активи рослинництва, які оцінені за справедливою вартістю	Сільськогосподарські підприємства, підприємства інших галузей, що здійснюють сільськогосподарську діяльність
		162	Довгострокові біологічні активи рослинництва, які оцінені за первісною вартістю	
		163	Довгострокові біологічні активи тваринництва, які оцінені за справедливою вартістю	
		164	Довгострокові біологічні активи	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
			тваринництва, які оцінені за первісною вартістю	
		165	Незрілі довгострокові біологічні активи, які оцінюються за справедливою вартістю	
		166	Незрілі довгострокові біологічні активи, які оцінюються за первісною вартістю	
17	Відстрочені податкові активи		За видами відстрочених податкових активів	Усі види діяльності
18	Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи	181	Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду	Усі види діяльності
		182	Довгострокові векселі одержані	
		183	Інша дебіторська заборгованість	
		184	Інші необоротні активи	
19	Гудвіл		За видами об'єктів інвестування	Усі види діяльності

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		191	Гудвіл при придбанні	
		193	Гудвіл при приватизації (корпоратизації)	

* На субрахунку 125 «Авторське право та суміжні з ним права» ведеться облік наявності авторського права та суміжних з ним прав (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організації мовлення тощо).

Клас 2. Запаси

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
20	Виробничі запаси	201	Сировина й матеріали	Усі види діяльності
		202	Купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби	
		203	Паливо	
		204	Тарай тарні матеріали	
		205	Будівельні матеріали	
		206	Матеріали, передані в переробку	
		207	Запасні частини	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		208	Матеріали сільськогосподарського призначення	
		209	Інші матеріали	
21	Поточні біологічні активи	211	Поточні біологічні активи рослинництва, які оцінені за справедливою вартістю	Сільськогосподарські підприємства, підприємства інших галузей, що здійснюють сільськогосподарську діяльність
		212	Поточні біологічні активи тваринництва, які оцінені за справедливою вартістю	
		213	Поточні біологічні активи тваринництва, які оцінені за первісною вартістю	
22	Малоцінні та швидкозношувані предмети		За видами предметів	Усі види діяльності
23	Виробництво		За видами виробництва	Усі види діяльності
24	Брак у виробництві		За видами продукції	Галузі матеріального виробництва
25	Напів-фабрикати		За видами напів-фабрикатів	Промисловість

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
26	Готова продукція		За видами готової продукції	Промисловість, сільське господарство та ін.
27	Продукція сільськогосподарського виробництва		За видами продукції	Сільське господарство, підприємства інших галузей з підсобним сільськогосподарським виробництвом
28	Товари	281	Товари на складі	Усі види діяльності
		282	Товари в торгівлі	
		283	Товари на комісії	
		284	Тара під товарами	
		285	Торгова націнка	
		286	Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу	

Клас 3. Кошти, розрахунки та інші активи

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
30	Готівка	301	Готівка в національній валюті	Усі види діяльності
		302	Готівка в іноземній валюті	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
31	Рахунки в банках	311	Поточні рахунки в національній валюті	Усі види діяльності
		312	Поточні рахунки в іноземній валюті	
		313	Інші рахунки в банку в національній валюті	
		314	Інші рахунки в банку в іноземній валюті	
		315	Спеціальні рахунки в національній валюті	
		316	Спеціальні рахунки в іноземній валюті	
33	Інші кошти	331	Грошові документи в національній валюті	Усі види діяльності
		332	Грошові документи в іноземній валюті	
		333	Грошові кошти в дорозі в національній валюті	
		334	Грошові кошти в дорозі в іноземній валюті	
		335	Електронні гроші, номіновані в національній валюті	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
34	Короткострокові векселі одержані	341	Короткострокові векселі, одержані в національній валюті	Усі види діяльності
		342	Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті	
35	Поточні фінансові інвестиції	351	Еквіваленти грошових коштів	Усі види діяльності
		352	Інші поточні фінансові інвестиції	
36	Розрахунки з покупцями та замовниками	361	Розрахунки з вітчизняними покупцями	Усі види діяльності
		362	Розрахунки з іноземними покупцями	
		363	Розрахунки з учасниками ПФГ	
		364	Розрахунки за гарантійним забезпеченням	
37	Розрахунки з різними дебіторами	371	Розрахунки за виданими авансами	Усі види діяльності
		372	Розрахунки з підзвітними особами	
		373	Розрахунки за нарахованими доходами	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		374	Розрахунки за претензіями	
		375	Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків	
		376	Розрахунки за позиками членам кредитних спілок	
		377	Розрахунки з іншими дебіторами	
		378	Розрахунки з державними цільовими фондами	
		379	Розрахунки за операціями з деривативами	
38	Резерв сумнівних боргів		За дебіторами	Усі види діяльності
39	Витрати майбутніх періодів		За видами витрат	Усі види діяльності

Клас 4. Власний капітал та забезпечення зобов'язань

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
40	Зареєстрований (пайовий) капітал	401	Статутний капітал	Усі види діяльності
		402	Пайовий капітал	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		403	Інший зареєстрований капітал	
		404	Внески до незареєстрованого статутного капіталу	
41	Капітал у дооцінках	411	Дооцінка (уцінка) основних засобів	Усі види діяльності
		412	Дооцінка (уцінка) нематеріальних активів	
		413	Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	
		414	Інший капітал у дооцінках	
42	Додатковий капітал	421	Емісійний дохід	Усі види діяльності
		422	Інший вкладений капітал	
		423	Накопичені курсові різниці	
		424	Безоплатно одержані необоротні активи	
		425	Інший додатковий капітал	
43	Резервний капітал		За видами капіталу	Усі види діяльності

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
44	Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)	441	Прибуток нерозподілений	Усі види діяльності
		442	Непокриті збитки	
		443	Прибуток, використаний у звітному періоді	
45	Вилучений капітал	451	Вилучені акції	Усі види діяльності
		452	Вилучені вклади й паї	
		453	Інший вилучений капітал	
46	Неоплачений капітал		За видами капіталу	Усі види діяльності
47	Забезпечення майбутніх витрат і платежів	471	Забезпечення виплат відпусток	Усі види діяльності
		472	Додаткове пенсійне забезпечення	
		473	Забезпечення гарантійних зобов'язань	
		474	Забезпечення інших витрат і платежів	
		475	Забезпечення призового фонду (резерв виплат)	
		476	Резерв на виплату джек-поту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		477	Забезпечення матеріального заохочення	
		478	Забезпечення відновлення земельних ділянок	
48	Цільове фінансування і цільові надходження		За об'єктами фінансування	Усі види діяльності
		481	Кошти, вивільнені від оподаткування	
		482	Кошти з бюджету та державних цільових фондів	
		483	Благодійна допомога	
		484	Інші кошти цільового фінансування і цільових надходжень	
49	Страхові резерви	491	Технічні резерви	Страхова діяльність
		492	Резерви зі страхування життя	
		493	Частка перестраховиків у технічних резервах	
		494	Частка перестраховиків у резервах зі страхування життя	

Синтетичні рахунки		Субрахунки		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		495	Результат зміни технічних резервів	
		496	Результат зміни резервів зі страхування життя	

Клас 5. Довгострокові зобов'язання

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
50	Довгострокові позики	501	Довгострокові кредити банків у національній валюті	Усі види діяльності
		502	Довгострокові кредити банків в іноземній валюті	
		503	Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті	
		504	Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті	
		505	Інші довгострокові позики в національній валюті	

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		506	Інші довгострокові позики в іноземній валюті	
51	Довгострокові векселі видані	511	Довгострокові векселі, видані в національній валюті	Усі види діяльності
		512	Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті	
52	Довгострокові зобов'язання за облігаціями	521	Зобов'язання за облігаціями	Усі види діяльності
		522	Премія за випущеними облігаціями	
		523	Дисконт за випущеними облігаціями	
53	Довгострокові зобов'язання з оренди	531	Зобов'язання з фінансової оренди	Усі види діяльності
		532	Зобов'язання з оренди цілісних майнових комплексів	
54	Відстрочені податкові зобов'язання		За видами зобов'язань	Усі види діяльності
55	Інші довгострокові зобов'язання		За видами зобов'язань	Усі види діяльності

Клас 6. Поточні зобов'язання

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
60	Короткострокові позики	601	Короткострокові кредити банків у національній валюті	Усі види діяльності
		602	Короткострокові кредити банків в іноземній валюті	
		603	Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті	
		604	Відстрочені короткострокові кредити банків в іноземній валюті	
		605	Прострочені позики в національній валюті	
		606	Прострочені позики в іноземній валюті	
61	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	611	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті	Усі види діяльності
		612	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті	

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
62	Короткострокові векселі видані	621	Короткострокові векселі, видані в національній валюті	Усі види діяльності
		622	Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті	
63	Розрахунки з постачальниками та підрядниками	631	Розрахунки з вітчизняними постачальниками	Усі види діяльності
		632	Розрахунки з іноземними постачальниками	
		633	Розрахунки з учасниками ПФГ	
64	Розрахунки за податками й платежами	641	Розрахунки за податками	Усі види діяльності
		642	Розрахунки за обов'язковими платежами	
		643	Податкові зобов'язання	
		644	Податковий кредит	
65	Розрахунки за страхуванням	651	За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування	Усі види діяльності
		652	За соціальним страхуванням	
		654	За індивідуальним страхуванням	

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		655	За страхуванням майна	
66	Розрахунки за виплатами працівникам	661	Розрахунки за заробітною платою	Усі види діяльності
		662	Розрахунки з депонентами	
		663	Розрахунки за іншими виплатами	
67	Розрахунки з учасниками	671	Розрахунки за нарахованими дивідендами	Усі види діяльності
		672	Розрахунки за іншими виплатами	
68	Розрахунки за іншими операціями	680	Розрахунки, пов'язані з необоротними активами та гру- пами вибуття, утримуваними для продажу	Усі види діяльності
		681	Розрахунки за авансами одержаними	
		682	Внутрішні розрахунки	
		683	Внутрішньогос- подарські розрахунки	
		684	Розрахунки за нарахованими відсотками	

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		685	Розрахунки з іншими кредиторами	
69	Доходи майбутніх періодів		За видами доходів	Усі види діяльності

Клас 7. Доходи і результати діяльності

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
70	Доходи від реалізації	701	Дохід від реалізації готової продукції	Усі види діяльності
		702	Дохід від реалізації товарів	
		703	Дохід від реалізації робіт і послуг	
		704	Вирахування з доходу	
		705	Перестраховування	
71	Інший операційний дохід	710	Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю	Усі види діяльності

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		711	Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти	
		712	Дохід від реалізації інших оборотних активів	
		713	Дохід від операційної оренди активів	
		714	Дохід від операційної курсової різниці	
		715	Одержані штрафи, пені, неустойки	
		716	Відшкодування раніше списаних активів	
		717	Дохід від списання кредиторської заборгованості	
		718	Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів	
		719	Інші доходи від операційної діяльності	
72	Дохід від участі в капіталі	721	Дохід від інвестицій в асоційовані підприємства	Усі види діяльності

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		722	Дохід від спільної діяльності	
		723	Дохід від інвестицій в дочірні підприємства	
73	Інші фінансові доходи	731	Дивіденди одержані	Усі види діяльності
		732	Відсотки одержані	
		733	Інші доходи від фінансових операцій	
74	Інші доходи	740	Дохід від зміни вартості фінансових інструментів	Усі види діяльності, крім торгівлі цінними паперами
		741	Дохід від реалізації фінансових інвестицій	Усі види діяльності
		742	Дохід від відновлення корисності активів	
		744	Дохід від неопераційної курсової різниці	
		745	Дохід від безоплатно одержаних активів	
		746	Інші доходи	
76	Страхові платежі		За видами страхування	Страхова діяльність
79	Фінансові результати	791	Результат операційної діяльності	Усі види діяльності

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		792	Результат фінансових операцій	
		793	Результат іншої діяльності	

Клас 8. Витрати за елементами

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
80	Матеріальні витрати	801	Витрати сировини й матеріалів	Усі види діяльності
		802	Витрати купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів	
		803	Витрати палива й енергії	
		804	Витрати тарних матеріалів	
		805	Витрати будівельних матеріалів	
		806	Витрати запасних частин	
		807	Витрати матеріалів сільськогосподарського призначення	

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		808	Витрати товарів	
		809	Інші матеріальні витрати	
81	Витрати на оплату праці	811	Виплати за окладами й тарифами	Усі види діяльності
		812	Премії та заохочення	
		813	Компенсаційні виплати	
		814	Оплата відпусток	
		815	Оплата іншого невідпрацьованого часу	
		816	Інші витрати на оплату праці	
82	Відрахування на соціальні заходи	821	Відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	Усі види діяльності
		824	Відрахування на індивідуальне страхування	
83	Амортизація	831	Амортизація основних засобів	Усі види діяльності
		832	Амортизація інших необоротних матеріальних активів	
		833	Амортизація нематеріальних активів	

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
84	Інші операційні витрати		За видами витрат	Усі види діяльності
85	Інші затрати		За видами затрат	Усі види діяльності

Клас 9. Витрати діяльності

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
90	Собівартість реалізації	901	Собівартість реалізованої готової продукції	Усі види діяльності
		902	Собівартість реалізованих товарів	
		903	Собівартість реалізованих робіт і послуг	
		904	Страхові виплати	
91	Загальнови-робничі витрати		За видами витрат	Усі види діяльності
92	Адміністративні витрати		За видами витрат	Усі види діяльності
93	Витрати на збут		За видами витрат	Усі види Діяльності

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
94	Інші витрати операційної діяльності	940	Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковують- ся за справедли- вою вартістю	Усі види діяльності
		941	Витрати на дослідження і розробки	
		942	Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти	
		943	Собівартість реалізованих виробничих запасів	
		944	Сумнівні та без- надійні борги	
		945	Втрати від опе- раційної курсової різниці	
		946	Втрати від знецінення запасів	
		947	Нестачі і втрати від псування цінностей	
		948	Визнані штрафи, пені, неустойки	
		949	Інші витрати операційної діяльності	

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
95	Фінансові витрати	951	Відсотки за кредит	Усі види діяльності
		952	Інші фінансові витрати	
96	Втрати від участі в капіталі	961	Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства	Усі види діяльності
		962	Втрати від спільної діяльності	
		963	Втрати від інвестицій в дочірні підприємства	
97	Інші витрати	970	Втрати від зміни вартості фінансових інструментів	Усі види діяльності, крім торгівлі цінними паперами
		971	Собівартість реалізованих фінансових інвестицій	Усі види діяльності
		972	Втрати від зменшення корисності активів	
		974	Втрати від неопераційних курсових різниць	
		975	Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій	

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
		976	Списання необоротних активів	
		977	Інші витрати діяльності	
98	Податок на прибуток		За видами витрат	Усі види діяльності

Клас 0. Позабалансові рахунки

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
01	Орендовані необоротні активи		За видами активів	Усі види діяльності
02	Активи на відповідальному зберіганні	021	Устаткування, прийняте для монтажу	Усі види діяльності
		022	Матеріали, прийняті для переробки	
		023	Матеріальні цінності на відповідальному зберіганні	
		024	Товари, прийняті на комісію	
		025	Матеріальні цінності довірителя	
03	Контрактні зобов'язання		За видами зобов'язань	Усі види діяльності

Синтетичні рахунки (відповідно до Плану рахунків)		Субрахунки (відповідно до Інструкції № 291)		Сфера застосування
код	назва	код	назва	
04	Непередбачені активи й зобов'язання	041	Непередбачені активи	Усі види діяльності
		042	Непередбачені зобов'язання	
05	Гарантії та забезпечення надані		За видами гарантій та забезпечень наданих	Усі види діяльності
06	Гарантії та забезпечення отримані		За видами гарантій та забезпечень отриманих	Усі види діяльності
07	Списані активи	071	Списана дебіторська заборгованість	Усі види діяльності
		072	Невідшкодовані нестачі і втрати від псування цінностей	
08	Бланки суво-рого обліку		За видами бланків	Усі види діяльності
09	Амортиза-ційні відрахування			Усі види діяльності

Авторський колектив:

Ревак Ірина Олександрівна – доктор економічних наук, доцент
(теми 1; 2; 4; 10)

Хомин Оксана Йосипівна – кандидат економічних наук, доцент
(теми 1; 2; 3; 4)

Кіржецький Юрій Ігорович – кандидат економічних наук, доцент
(теми 7; 8; 9)

Мельник Степан Іванович – кандидат економічних наук, доцент
(теми 5; 6)

СУДОВА БУХГАЛТЕРІЯ

Навчальний посібник

Редагування *О. Я. Шмиговська*

Макетування *Н. М. Лесь*

Друк *І. М. Хоминець*

Підписано до друку 17.11.2017.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 19,07.
Тираж 100 прим. Зам. № 72-17.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Гороδοцька, 26

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.